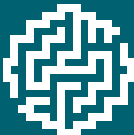

HAKİKAT

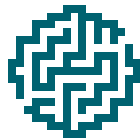
KOMİSYONLARI

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

HAFIZA MERKEZİ

HAKİKAT KOMİSYONLARI

HAKİKAT KOMİSYONLARI

DERLEYEN
Murat Çelikkan

I. HAKİKATİN PEŞİNDE

International Center for Transitional Justice (ICTJ) tarafından hazırlandı. İlk olarak Brezilya Adalet Bakanlığı Af Komisyonu tarafından Portekizce olarak basıldı. Türkçe çevirisi Hakikat Adalet Hafıza Merkezi desteğiyle yapıldı.

© 2013 Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil. Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü tam atıfta bulunmadan herhangi bir şekilde yeniden üretilemez.

Eduardo González ve Howard Varney, der. Hakikatin Peşinde: Etkili Bir Hakikat Komisyonu Yaratmanın Bileşenleri. (Brasília: Brezilya Adalet Bakanlığı Af Komisyonu; New York: Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi) 2013.

75 sayfa.

Bu kitap Arapça, Fransızca, Portekizce ve İspanyolca olarak da yayımlanmıştır.

ÇEVİRİ
Nazım Dikbaş

EDİTÖR
Ayşe Günaysu

II. DÜNYADA HAKİKAT KOMİSYONLARI

KATKIDA BULUNANLAR

Meltem Aslan
Onur Bakiner
Harun Ercan
Nick Glastonburry
Özgür Sevgi Göral
Emrah Gürsel
Bindal Güner
Gamze Hızlı
Melih Kayar
Kerem Uşşaklı
Tuluğ Ülgen

EDİTÖR
Özgür Sevgi Göral
Gamze Hızlı
Nuri Fırat

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ
Tütün Deposu
Lüleci Hendek Caddesi 12
Tophane 34425 İstanbul/Türkiye
+90 212 243 32 27
info@hafiza-merkezi.org
www.hafiza-merkezi.org

TASARIM
BEK

BASKI
Sena Ofset
Ofis: Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
E Blok 6. Kat 4NE 20 Zeytinburnu/İstanbul
T. +90 212 6133846
www.senaofset.com.tr

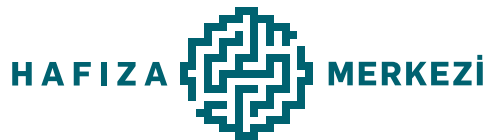
ANADOLU KÜLTÜR YAYINLARI
ISBN: 978-605-5276-07-2

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, bu raporun yayımlanmasına katkılarından ötürü Charles Stewart Mott Vakfı'na ve Oak Vakfı'na teşekkür eder.

HAKİKAT KOMİSYONLARI

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

6 SUNUŞ

13 I. HAKİKATİN PEŞİNDE: ETKİLİ BİR HAKİKAT KOMİSYONU YARATMANIN BİLEŞENLERİ

- 15 Türkçe Baskıya Önsöz
- 18 Hakikat Hakkı
- 23 Hakikat Komisyonu Nedir?
- 29 Bir Hakikat Komisyonunun Meşruiyetini ve Bağımsızlığını Sağlama ve Koruma
- 36 Hakikat Komisyonunun Yasal Yetkisi: Hedefler, İşlevler, Yetki Alanı ve Yetkiler
- 42 Kritik Öneme Sahip Bir An: Hakikat Komisyonunun Kuruluşu
- 47 Kuruluştan Düzenli Çalışmaya Geçiş
- 51 Bir Hakikat Komisyonunun Örgütsel Yapısı
- 56 Kamuoyuna Erişim ve İletişim: Sivil Toplum Ortaklıkları
- 62 Hakikat Komisyonları ve Çeşitlilik
- 69 Sonuç Raporu ve Bir Hakikat Komisyonu Sonrası
- 76 Ek Kaynaklar

79 II. DÜNYADA HAKİKAT KOMİSYONLARI

- 80 Hakikat Komisyonu Deneyimleri
  - Arjantin
  - Şili
  - El Salvador
  - Güney Afrika Cumhuriyeti
  - Guatemala
  - Sierra Leone
  - Doğu Timor
  - Peru
  - Fas
  - Brezilya
  - Eski Yugoslavya Bölgesi
- 118 Tarihsel Uzlaşma Komisyonları
  - Amerika Birleşik Devletleri
  - İrlanda
- 124 Kaynakça

SUNUŞ

Arjantin'de 1983'te kayıp yakınlarının ve insan hakları aktivistlerinin kirliliği savaşta zorla kaybedilenlerin akıbetlerini öğrenme mücadelesi sonucu kurulan Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyon'dan (CONADEP)¹ bu yana 30 yıl geçti. Bu 30 yılda dünyanın farklı yerlerinde farklı isimlerle 40'ın üzerinde hakikat komisyonu kuruldu. Bu komisyonlar, diktatörlük rejimlerinin sona ermesi veya iç savaşların sonunda barış süreçlerinin bir parçası olarak, geçmiş ağır hak ihlalleri ve insanlığa karşı suçlarla malul ülkelerde oluşturuldu. Komisyonlar, bir yandan ortak özellikler gösterirken, bir yandan da bazılarında halka açık oturumlarda yüzleşmeyi ön plana çıkarıp failleri ifşa ederek ve adli yargının yolunu açarak, bazılarında ise affetme yetkisiyle bir nevi uzlaşma önererek ülke özelliklerine göre şekillendi.

30 yıldır süren savaşın ardından bir ateşkes ve barış sürecinde olduğumuz şu günlerde Türkiye'de geçmişin tahribatı ile nasıl yüzleşileceği tartışılırken genelde geçiş dönemi adaleti kavramı ve araçları, özelde ise hakikat komisyonları sık sık gündeme gelir oldu.

---

¹ 1971'de Uganda Cumhurbaşkanı Idi Amin tarafından oluşturulan "Kayıpları Araştırma Komisyonu" büyük ölçüde uluslararası kamuoyunun baskılarına karşı bir sus payı olarak kurgulanmıştı. Amin hazırlanan raporu ne yayımladı, ne de komisyonun önerilerini dikkate aldı. 1982'de Bolivya'da kurulan "Ulusal Kayıpları Araştırma Komisyonu" ise hiçbir rapor yayımlanmadan faaliyetini nihayettendirdi. Bu sebeple, 1983 yılında Arjantin'de kurulan CONADEP (Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyon'dan) geçmişle yüzleşme sürecinin bir aracı olarak hakikat komisyonlarının ilk ciddi çabası olarak sayılabilir.

Dünyadaki barış süreçleri deneyimleri bize kalıcı barış için silahların susmasının gerekli ama yeterli olmadığını gösteriyor. Barışın kalıcı ve birlikte yaşamının mümkün olabilmesi için ağır insan hakları ihlallerinden etkilenenlerin hakikati bilme hak ve taleplerinin karşılanması, toplumda zedelenmiş olan adalet duygusunun yeniden tesisi için cezasızlık uygulamasına son verilmesi, toplumsal hafızanın mağdurların anlatılarını içerecek şekilde yeniden oluşturulması, yaşanan tahribatın mümkün olduğunca tazmin ve telafisi ve ağır hak ihlalleri ile işlenen insanlığa karşı suçların bir daha asla tekrar etmemesi için yapısal reformlar gerekli. Bütün bunlar yeni bir toplumsal mutabakat anlamına geliyor. Bu toplumsal mutabakat sağlanırken mağdurların seslerinin duyulması ve çatışmaya sebep olan faktörlerin açıkça konuşulması temel ihtiyaçlardan biri. İşte bu noktada çatışma sonrası toplumlarda hakikat komisyonları devreye giriyor.

Türkiye'de kalıcı bir barışın inşa edilmesi için, özellikle 90'lı yıllarda yaşanan ve toplumun geniş bir kesimi tarafından yok sayılan zorla göç, yasadışı ve keyfi infazlar ve zorla kaybetmeler gibi devlet şiddeti pratiklerinin açıklıkla konuşulması, bu şiddete maruz kalan Kürt halkının taleplerinin tanınması ve bu şiddeti uygulayan yapının ve mümkün kılan kurumsal işbirliğinin açığa çıkarılması

elzem. Türkiye'de bir hakikat komisyonunun kurulmasını tartışırken 30 yıllık kocaman bir dünya deneyimi bize hem bazı iyi örnekler sunuyor hem de farklı deneyimleri karşılaştırmalı inceleyerek Türkiye'nin ihtiyaç ve koşullarına göre şekillendirme olanağı tanıyor.

Hakikat komisyonlarının yaygınlaşması, özellikle ilk kez hakikat komisyonlarına yargılama sürecini doğrudan etkileme yetkisi verilmiş olmasıyla temel bir kırılma yaratan 1994'te Güney Afrika'da kurulan Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu deneyiminden sonra, hakikat ile adalet arasında bir seçim yapılması tartışmalarını beraberinde getirdi. Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na işledikleri hak ihlallerini komisyona bildiren ve bu doğrultuda tanıklık yapan faillerin suçlarının affedilmesi yetkisinin verilmiş olması, Komisyon'un en fazla tartışılan yönlerinden biri oldu. İşlenmiş olan siyasi suçlar kapsamında tanıklık yapıp yargılamadan muaf olabilmek için, hakimlerden oluşturulan Af Komitesi'ne yapılan 7.112 af başvurusundan 849'u kabul edilmiş, 5.392'si reddedilmiş olmasına rağmen bu yetki Komisyon'un en çok eleştirilen yönü olmaya devam etti. Oysa hakikat ile adaletin bütünselliği üzerine yürütülen tartışmaların ulaştığı sonuç her ikisi olmadan kalıcı barışın mümkün olmadığını gösteriyor. Mahmood Mamdani'nin

ifadesiyle, çalışmaya hakikat ve adaletin birbirlerinin alternatifi olabileceği ön koşulu ile başlayan Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun aldığı eleştiriler, 'hakikatin adaletin alternatifi değil, ön koşulu olduğunu' gösterdi.² Nitekim Hakikat Komisyonları kapsamında af, Güney Afrika Komisyonu'ndan bu yana son 20 yılda dünyanın çok çeşitli yerlerinde kurulan 30'un üzerinde hakikat komisyonunun çok azında kullanılan bir uygulama oldu. Birkaç istisna dışında hakikat komisyonları, sıkça endişe edilenin aksine adalet ve sorumluları yargılama sürecinde bir engel değil, uzun mücadele dönemleri sonucunda kolaylaştırıcı rol oynadı.

Örneğin, 8960 kayıp insanın ve 365 yasadışı gözaltı merkezinin bilgilerine ulaşan Arjantin Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyonu'nun (CONADEP) topladığı veriler ve tanıklıklar günümüze kadar devam eden adalet arayışı sürecinde halen kullanılıyor. 35 yıl geçmesine rağmen Arjantin'de adalet arayışında yüzlerce dava hala devam ediyor, binlerce sanık yargılanıyor. 2010 yılında darbe dönemi generallerinden General Videla ömür boyu hapse mahkum edildi.

Benzer bir şekilde, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun raporunun yayımlanmasından neredeyse 20

---

² Mahmood Mamdani, "Truth According to South Africa's Truth and Reconciliation Commission" in Amadiume, Ifi, and Abdullahi An-Na'im, eds. 2000. *The Politics of Memory: Truth, Healing, and Social Justice*. London ; New York: Zed Books.

yıl sonra, 7 Nisan 2009'da Peru eski devlet başkanı Alberto Fujimori Peru Yüksek Mahkemesi'nde 1990'ların başında başkanlığı döneminde gerçekleşen kaybetmeler, toplu infazlar, keyfi göz altılarının baş mimarı olduğu gerekçesiyle 25 yıl hapse mahkum edildi.

Guatemala Tarihi Aydınlatma Komisyonu ise 1960 ile 1996 arasında süren çatışmalarda 200 bin kişinin öldürüldüğünü, ihlallerin yüzde 93'ünün devlet sorumluluğunda olduğunu ortaya çıkardı. 1982-1983 yıllarında 1,771 Maya yerlisinin öldürülmesi nedeniyle suçlanan Rios Montt'a, komisyon çalışmalarından 15 yıl sonra, 80 yıl hapis cezası verildi.³ Soykırım suçundan ilk kez hüküm giyen devlet başkanı olan Rios Montt, yerlilerin göçe zorlanması, taciz ve işkenceyle de suçlanıyordu.

Hem yukarıda hem de kitabın ikinci bölümünde yer alan örneklerin gösterdiği gibi dünyanın birçok yerinde hakikat komisyonlarının çalışmaları, yargılamalardan, devletin özür dilemesine, bireysel veya toplu tazminat programlarının hayata geçirilmesinden geçmişi anmak, unutturmamak üzere anıtlar yapılması, eski işkence merkezlerinin müzelerle dönüştürülmesi, toplu mezarların açılarak halen kayıp olanlarla ilgili bilgilere ulaşılmasına bir dizi bütünsel

politikayla birlikte gerçekleşti. Dolayısıyla komisyonların çalışmaları hem hakikatlerin açığa çıkmasına - kimi örneklerde devlet arşivlerinin açılmasına -, hem devletin yaşanan ihlallerin tanınması ve mağdurlardan özür dilemesine, hem de bu ihlalleri doğuran kurumsal yapıların tasfiye edilmesine olanak tanıdı.

Hakikat komisyonlarının çağırıldığı bütünsel mekanizmalar bir yana bu komisyonlar çatışma boyunca duyulmayan, üstü örtülen sesleri ve anlatıları dolaşıma soktukları için de çok önemli. Çünkü bu anlatılar ve sesler, yaşanan çok katmanlı tahribatin nasıl oluştuğunu, hangi yapılarla ortaya çıktığını, kimlerin nasıl rol aldığını kısacası bu dehşetin nasıl mümkün olduğunu ortaya koyuyor. Neredeyse bütün çatışma dönemlerinin ortak özelliği bir sırlar rejimi kurmuş olmaları. Güney Afrika'da bir kısmı halka açık oturumlarla alınan 20.000'in üzerindeki tanıklıktan birinde, ailesi polis tarafından katledilen genç bir kadın, af komisyonunun "Bunları ailene yapanları affedebilecek misin?" sorusuna şöyle cevap verir: "Affetmek istiyorum, ama kimi affedeceğimi bilmek istiyorum."⁴

Nasıl ki uluslararası hukukta "adalet/adil yargılama hakkı" yaygın olarak tanınan bir hak ise, özellikle son 15-

³ Bu karar daha sonra Yüksek Mahkeme tarafından bozulmuş olsa da, Rios Montt yeniden yargılanacak ve insan hakları örgütlerinin mücadeleleri devam ediyor.

⁴ Cradock Dörtlüsü diye bilinen bu vaka ile ilgili daha fazla bilgi için: http://www.iol.co.za/news/south-africa/no-amnesty-for-killers-of-cradock-four-1.23218#.VCArq5R_vm4

20 yılda oluşan "hakikati bilme hakkı" da anlaşmalar, uluslararası ve ulusal mahkemelerce tanınan bir hak oldu. Fail ve somut delil odaklı yargı sistemi ve mahkemelere kıyasla daha mağdur ve anlatı odaklı hakikat komisyonları tam da "hakikati bilme hakkı"nı somut olarak hayata geçiriyor. Bu anlamda hakikat komisyonları aslında yargı/adaletin ne yerine ne de onları dışlayan bir yöntem. Odaklandıkları nokta bastırılmış anlatılar olduğundan hem mağdurlara yaşadıklarını anlatacakları bir platform sağlıyor hem de çatışma boyunca geniş toplumsal kesimlerce kabul görmüş resmi anlatıyı kırıyor. Ya da başka bir deyişle "toplumda söylenebilecek yalanların sınırını belirliyor."⁵

Elinizdeki bu yayın iki bölümden oluşuyor. Birinci bölüm geçiş dönemi adaleti konusunda çok uzun yıllardır dünyanın çok farklı ülkelerindeki çalışmalarıyla bilinen New York merkezli Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice – ICTJ) tarafından yayımlanmış *Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission* adlı yayının çevirisi. *Hakikatin Peşinde: Etkili bir Hakikat Komisyonu Yaratmanın Bileşenleri* adıyla Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi Başkanı David Tolbert'in önsözünü sunduğumuz bu yayın hakikat komisyonlarının kuruluş

aşamasından, raporlama sürecine etkili uygulamalara genel bir bakış sunuyor. Bu değerli yayını bizimle paylaşan ICTJ'ye çok teşekkür ederiz.

İkinci bölüm ise Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'nin çok çeşitli kaynaklardan derleyerek oluşturduğu 10 hakikat komisyonu ve 2 tarihsel uzlaşma komisyonu üzerine vaka örneklerinden oluşuyor. ICTJ'nin 20 yılı aşkın deneyiminden yola çıkarak yazılmış olan rehber niteliğindeki birinci bölüm ile somut vaka örneklerinin Türkiye'de barış sürecinde bir hakikat komisyonu kurulmasına yönelik tartışmalara katkı sunmasını umuyoruz.

Meltem Aslan

Direktör

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi

⁵ Michael Ignatieff, "Overview: Articles of Faith," Index on Censorship 25 (May 1996), 113.

I. HAKİKATİN PEŞİNDE

ETKİLİ BİR HAKİKAT KOMİSYONU
YARATMANIN BİLEŞENLERİ

Hakikatin Peşinde

Etkili Bir Hakikat Komisyonu Yaratmanın Bileşenleri

2013

Yayıma Hazırlayanlar: Eduardo González ve Howard Varney

-
Özgün ismi "Hakikat Komisyonları Üzerine Tematik Çalışmalar" olan bu yayın, UNDP CPCS BRA 10-12412/2010'da ayrıntılandırılan ve Brezilya Af Komisyonu, Brezilya Dışişleri Bakanlığı İşbirliği Ajansı, Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice – ICTJ) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın ortaklığıyla oluşturulan "Uluslararası İşbirliği: Brezilya'da Geçiş Dönemi Adaletiinin Geliştirilmesi ve Genişletilmesi" başlıklı bir teknik işbirliği projesinin ürünüdür. (BRA/08/021)

Bu belgeyi hazırlayan ICTJ uzmanları ekibinde Eduardo González, Howard Varney, Clara Ramirez-Barat, Marcie Mersky, Kelen Meregali, Stephanie Morin ve Joanna Rice yer aldı. BRA/08/021 projesi Paulo Abrão, Marcelo D. Torelly ve Rosane Cruz tarafından koordine edildi.

Brezilya Adalet Bakanlığı Af Komisyonu

Adalet Bakanlığı'nın misyonu, devlet ve toplumun ortak çabasıyla vatandaşlık, adalet ve kamusal güvenliği güvence altına almak ve desteklemektir. Bir doğrudan federal yönetim ajansı olarak Adalet Bakanlığı'nın yetkileri, diğerlerinin yanı sıra şu alanları kapsar: Yasal ve siyasi hakların ve anayasal güvencelerin savunulması; adalet politikası ve kanunda tanımlandığı şekliyle ihtiyacı olanlara karşılıksız ve eksiksiz yasal, hukuki ve hukuk alanının dışında destek sağlanması.

Brezilya Dışişleri Bakanlığı İşbirliği Ajansı

Brezilya Dışişleri Bakanlığı yapısının bir parçası olan Brezilya İşbirliği Ajansı, Brezilya'nın diğer ülkelerle ve uluslararası örgütlerle imzaladığı anlaşmalar temelinde Brezilya'da program ve teknik işbirliği projelerinin görüşmelerini yürütmek, bu program ve projeleri koordine etmek, uygulamak ve denetlemekle yükümlüdür. Ajansın dış politikasına, bu misyonu gerçekleştirme için, SRM ve ulusal gelişme öncelikleri ve hükümetin sektörel plan ve programlarında tanımlanan hedefler rehberlik eder.

Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ)

ICTJ, kitlesel insan hakları ihlalleriyle yüzleşme sürecindeki toplumlara; hesap verme sorumluluğunun yerleşmesini destekleme, hakikati arama, onarım sağlama ve güvenilir kurumların inşası alanlarında yardımcı olur. Mağdurların hak arayışını ve toplumsal cinsiyet alanında adaletin sağlanmasını destekleyen ICTJ, ceza davaları, onarım inisiyatifleri, hakikat arayışı, anıtların inşası alanlarında yardımcı olur. Mağdurların hak arayışını ve toplumsal cinsiyet alanında adaletin sağlanmasını destekleyen ICTJ, ceza davaları, onarım inisiyatifleri, hakikat arayışı, anıtların inşası alanlarında yardımcı olur. Mağdurların hak arayışını ve toplumsal cinsiyet alanında adaletin sağlanmasını destekleyen ICTJ, ceza davaları, onarım inisiyatifleri, hakikat arayışı, anıtların inşası alanlarında yardımcı olur. Mağdurların hak arayışını ve toplumsal cinsiyet alanında adaletin sağlanmasını destekleyen ICTJ, ceza davaları, onarım inisiyatifleri, hakikat arayışı, anıtların inşası alanlarında yardımcı olur.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

UNDP, Birleşmiş Milletler'in 166 ülkede mevcut küresel gelişim ağıdır. Temel amacı, demokratik yönetim bağlamında yoksullukla mücadele etmek ve insani gelişimi desteklemektir. UNDP, hükümetler, özel sektör ve sivil toplumla birlikte çalışarak, onurlu bir yaşam için insanlarla birlikte çalışmak amacıyla ülkeleri bilgi, deneyim ve kaynaklarla buluşturur. Bu amacını üye ülkeler tarafından geliştirilen yerel kapasiteyi güçlendirmeye, dış işbirliği ve geniş bir ortaklar ağı aracılığıyla insani, teknik ve finansal kaynaklara erişim sağlamaya yönelik çözümler üzerinde birlikte çalışarak gerçekleştirir.

ICTJ tarafından hazırlanmıştır. Özgün kitap Brezilya Adalet Bakanlığı Af Komisyonu tarafından Portekizce olarak yayımlanmıştır.

©2013 Brezilya Adalet Bakanlığı Af Komisyonu. Her hakkı saklıdır. Tam kaynak göstermeden bu yayının herhangi bir parçası herhangi bir şekil veya mecrada çoğaltılamaz.

TÜRKÇE BASKIYA

ÖNSÖZ

Böylesine önemli bir belgenin Türkçe çevirisine birkaç sözcükle katkıda bulunmak benim için bir zevk. Bu çalışmanın Türkçe konuşan insanlarla paylaşılabilmesi için Geçiş Dönemi Adaleti Uluslararası Merkezi'nin (ICTJ) Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ile işbirliği yapmasından memnuniyet duyuyorum. Bu belgede de okuyacağınız gibi, ağır insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin mağdurlarının, zarar görmelerinin ardında yatan gerçeği bilme hakkı dahil, etkili bir hak aramaya ve etkin bir çözüme hakları var. Bu hakikat hakkı, artık Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kurumlar tarafından da tanınan önemli değerler ve ilkelere dayanıyor.

Hakikat hakkının ardında, gerçekte ne olduğu ve ciddi suçlar için kimin sorumlu olduğunun bilinmesinin, toplumların geçmişte gördüğü zararların nedenlerini anlamalarına ve bunları durdurmalarına yardımcı olduğu önermesi yer alır. Geçmişteki ihlaller hakkında doğru bilgi sahibi olmadan bir toplumun bu ihlallerin tekrar etmesini engellemesi zordur. Dahası, geçmiş hakkındaki hakikatleri öğrenmek travmatik olayları takip eden iyileşme süreçlerine, yıllarca süren yaftalamadan sonra kişinin onurunun yeniden tesis edilmesine yardımcı olur; kişiyi cezasızlık ve toplumsal inkara karşı korur. Toplumsal kutuplaşmayı arttıran inkar ve sessizliğin aksine, insan hakları ihlallerinin açıkça tespit edilmesi ve belgelenmesi uzlaşma girişimlerini destekleyebilir. Şeffaflık ve hesap verilebilirlik üzerine kurulu bir siyasi düzenin mukimler ve vatandaşların güvenini kazanacağı açıktır.

Bizim ICTJ'deki deneyimimiz gösteriyor ki, ortak değerlerin ve yurttaşlar arasındaki güvenin oluşturulmasında önemli bir etken, çatışma ve baskı mağdurlarının sesinin duyurulması ve şiddetin temel nedenlerinin araştırılması için bir irade gösterilmesidir. Hakikat komisyonları bu amaca hizmet eder. Hakikat komisyonlarının kapsamaları farklılık gösterse de hepsinin ortaklaştığı temel bir gündem var: Mağdurların haysiyetinin tanınması ve insan haklarının gerçekleşmesi için geçmişte yaşanan ihlallerin ardında yatan gerçekleri aramak ve toplumsal değişime katkıda bulunmak. Hakikat komisyonları ayrıca hukukun egemenliğini yeniden sağlayarak, mağdurları tanıyarak ve kurumsal reformlara destek vererek barışa katkıda bulunabilir. Ancak bu hedeflere ulaşmak için hakikat komisyonlarının etkin, bağımsız ve meşru olmaları gerekir. Her şeyden önemlisi, bir hakikat komisyonu o ülkenin özgül koşullarına uyumlu olmalıdır. Bu nedenle mağdurların, dışlanmış grupların ve olumsuz etkilenmiş toplulukların seslerinin duyulduğu bir danışma süreci, hakikat komisyonlarının yerel koşullara ve gereksinimlere uyumlu olmalarını sağlamak için önemli bir unsur olabilir.

ICTJ tarafından yayınlanmış 'Hakikatin Peşinde: Etkili bir Hakikat Komisyonu Yaratmanın Bileşenleri' (2013, yayına hazırlayan: Eduardo Gonzalez ve Howard Varney), bir hakikat komisyonunun temel unsurları için uygulamalara genel bir bakış sunuyor. Hakikat komisyonlarının amaçları, yetkileri, işlemleri, yapıları, komisyon üyeleri ve tanıkların korunmaları ve raporlama süreçlerine dair temel sorulara değiniyor. Bu çalışmanın amacı uygulayıcılar, komisyon üyeleri ve siyasi liderlere, devletin özgün toplumsal, siyasal ve hukuki bağlamına uyum sağlayabilecek geniş bir deneyim yelpazesi sunmak.

ICTJ adına Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'ne bu çeviriyi gerçekleştirmekte gösterdikleri cömertlikten dolayı teşekkür ederim. Türkiye'de ve Türkiye dışında geçmişe yönelik gerçekleri ve insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmaya, bu ihallere dair kolektif hafızayı güçlendirmeye ve hayatta kalanların adalet mücadelesine destek vermeye kendisini adanmış bir kurum olarak Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, insan haklarına bağlılığıyla güçlü bir ortak. Onlarla çalışmaktan gurur duyuyorum.

David Tolbert

Başkan

Geçiş Dönemi Adaleti Uluslararası Merkezi

HAKİKAT HAKKI

"Burada, Ayacucho'da herkes Ölümler Günü'nde mezarlık ziyaretine gider, ama ben kararsız kalıyorum. Orada bir yere çiçek götürmem gerekiyor mu, bilemiyorum. Bilemiyorum, şimdi bile bazen öylece durup düşünüyorum..."

Liz Rojas Valdez'in annesinin kayboluşuyla ilgili tanıklığından,
Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu

Hakikat Hakkı Nedir?

Ağır insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri mağdurları ve aileleri etkili bir çözüm hakkına sahiptir. Bu hak, faillerin kimliği, ihlallere yol açan sebepler ve uygun ve gerekli görüldüğü takdirde zorla kaybedilenlerin akıbetini ve yerini bilmek dahil olmak üzere, mağduriyetlerine yol açan istismar vakaları hakkında hakikati bilmeyi kapsıyor.

Hakikat hakkı, çok sayıda ülkenin mahkemelerinde alınan hukuki kararların yanı sıra, uluslararası yargı organları tarafından da tanınıyor. Ana bileşenleri açık bir şekilde belirlenmiş olsa da, hakikat hakkı kavramının evrimi devam ediyor ve çeşitli hukuki sistemler tarafından farklı tarif ediliyor.

Hakikat Hakkının Çeşitli Boyutları

Hakikat hakkı ağır insan hakları ihlalleri sözkonusu olduğunda geçerlilik kazanır; ama en açık şekilde tanıdığı alan zorla kaybetmelerdir. Hakikat hakkının belirli yönleri giderek yaygınlaşan bir şekilde uluslararası düzeyde kabul ediliyor:

■ Hakikat hakkı etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkıyla bağlantılıdır. Bu hukuki hakka, etkili bir soruşturma, olguların doğrulanması, hakikatin topluma açıklanması ve mağduriyetin telafisi hakkı dahildir.

■ Mağdurların ve ailelerinin insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği koşullar ile ilgili zaman aşımına uğratılmayacak bir hakikati bilme hakkı sözkonusudur.¹

■ Hakikat hakkı, mağdurların akrabalarının ve parçası oldukları toplulukların kültürel açıdan uygun ve saygın kabul edilen biçimlerde kayıplarını anma ve yas tutma hakkını içerir.

¹ BM İnsan Hakları Komisyonu, Bağımsız Uzman Diane Orentlicher'in Raporu "Cezasızlıkla Mücadelede Eylem Yoluya İnsan Haklarının Korunması ve Yaygınlaştırılması İçin Güncellenmiş İlkeler Dizisi," 8 Şubat 2005, E/CN.4/2005/102/ Ek.1, 4. İlke

■ Mağdur edilen bireyler ve ailelerinin yanı sıra, topluluklar ve genel anlamıyla toplumun da insan hakları ihlalleri ile ilgili hakikati bilme hakkı vardır.²

■ Bazı hukuk sistemleri hakikat hakkını bilgi edinme hakkı ve ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirir.³

■ Faillere insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım ve belirli savaş suçları dahil olmak üzere uluslararası suçların kovuşturulmasını engellemek amacıyla af uygulanamaz.⁴ Bu tür suçlar için af ilan edilmesini yasaklayan karar, sözkonusu olguların belgelenmesiyle ilişkili olduğu ölçüde hakikat hakkıyla ilişkilidir.⁵

■ Devlet, anma ve hatırlamaya olanak sağlayacak belgeli kanıtları koruma altına almakla ve ihlallerle ilgili bilgi içeren arşivlere yeterli erişimi sağlamakla yükümlüdür.⁶

Hakikat Hakkının Takibi

Hakikat hakkının takibi hem adli süreçler, hem de yargı dışı süreçler aracılığıyla gerçekleştirilmelidir. Devlet, görevi kötüye kullanma ve hak ihlalleri konusunda, ceza davalarının açılması hemen mümkün olmasa da hakikatleri ortaya çıkarmaya çalışmak zorundadır.

Hakikatin "mümkün olan en geniş kapsamıyla" bilinmesi, aşağıdakilerin ortaya çıkarılmasını içerir:

² a.g.e.

³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri [Temsilcisi], İnsan Hakları İle İlgili Karar 2005/66, "Hakikat hakkı," 20 Nisan 2005, E/CN.4/RES/2005/66. Bkz. Giriş

⁴ Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü, kabul edildiği tarih 17 Temmuz 1998; 2187 U.N.T.S. 90, 37 I.L.M. 1002, yürürlüğe girdiği tarih 1 Temmuz 2002.

⁵ BM İnsan Hakları Komisyonu, İzleme Raporu, "Hakikat hakkı üzerine inceleme," 7 Temmuz 2007, A.HRC/5/7. ¶10

⁶ BM Güncellenmiş İlkeler Dizisi, yukarıdaki not 1, 3. İlke

■ Faillerin kimliği

■ İhlallere yol açan sebepler

■ İhlallerin koşulları ve ihlallerle ilgili olgular

■ Zorla kaybetmeler sözkonusuysa mağdurların akıbeti ve yeri⁷

Hakikatın Adli Tespitinin Sınırlılıkları

Mahkemeler şüphesiz olguları saptamakta kullanılabilir, ancak mahkemeler bazı üstesinden gelinemez sınırlılıklarla da karşılaşabilir:

■ Eğer devletin işleyişinde aksama yaşıyorsa, veya devlet bir iç karışıklıkla karşı karşıyaysa yargı düzeni geçici olarak etkili kovuşturma gerçekleştiremeyebilir.

■ Kovuşturmalar en ağır vakalarla, veya en kolay belirlenebilen faillele sınırlı kalabilir, bu da birçok mağdurun ihmale uğraması sonucunu doğurabilir.

■ Kovuşturmalar olguları adli yöntemler kullanarak ortaya çıkarır, bu ise mağdurların kişisel, kültürel ve psikolojik deneyimlerinin resmen tanınması ve kabul edilmesi açısından yetersiz kalabilir.

Hakikat hakkının gereğini tam anlamıyla yerine getirmek için yargı dışı uygulamalara gerek duyulabilir. Bu uygulamalar arasında şunları sayabiliriz:

■ Hakikat komisyonlarının ve diğer yargı dışı soruşturma komisyonlarının kurulması

■ Bilgi edinme ve ifade özgürlüklerini koruyan kanunların güçlendirilmesi

■ Anıtlar ve müzeler gibi hatırlama ve anma mekânları

⁷ BM İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları ile İlgili Karar 9/11, "Hakikat hakkı," 24 Eylül 2008, A/HRC/RES/9/11. Bu bağlamda önemli yasal işlemlerden biri, mezar açma dahil olmak üzere, kayıp ve zorla kaybedilenlerin aranmasıdır.

Hakikat Neden Önemlidir?

Ağır suçların nasıl gerçekleştiğine ve sorumlularının kim olduğuna dair hakikati ortaya çıkarmak toplumların geçmişe ait görevi kötüye kullanma vakalarını anlamalarına ve bunlara son vermelerine yardımcı olur. Toplumun, geçmiş ihlaller hakkında doğru bilgiye sahip olmadan bu ihlallerin tekrarını engellemesi zordur. Hakikat, travmatik olayların ardından iyileşme sürecine yardımcı olabilir; genellikle yıllar süren bir küçük düşürülme ve damgalanma sürecinin ardından mağdurların haysiyetlerini yeniden inşa etmelerine destek olabilir; cezasızlık ve toplumsal ölçekte inkara karşı bir koruma sağlayabilir.

Hakikati ortaya çıkarmak bir uzlaşma sürecini başlatabilir, inkar ve sessizlik ise güvensizliği ve toplumsal kutuplaşmayı artırabilir. Şeffaflık ve hesap verme sorumluluğu üzerine kurulu bir siyasi düzende yurttaşların güvenini kazanma olasılığı daha yüksektir.

Hakikat Hakkının Kaynakları

Hakikat hakkı henüz bu alana özgü ayrı bir uluslararası anlaşmaya konu olmadı. Bazı görüşlere göre bu hak, yasal yola başvurma hakkı, bilgi alma ve yayma hakkı ve adli yargılanma hakkı gibi uluslararası insan hakları hukukunun köklü içtihatlarından türedi. Diğer bazı görüşlere göre ise bu özerk bir hak ve diğer haklardan bağımsız, veya onlara bir ek olarak değerlendirilmelidir. Farklı görüşlere rağmen bu hakkın temel bileşenleri yaygın kabul görmüş durumdadır.

İkisi de kayıpların veya kaybedilenlerin akrabalarının, sevdiklerinin akıbetini ve yerini öğrenme hakkını düzenleyen Cenevre Sözleşmesi'nin Birinci Ek Protokolü⁸ ve Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme

⁸ 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Anlaşması'na Ek Protokol, Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasıyla İlgili (1. Protokol), 1125 UNTS 3, yürürlüğe girdiği tarih 7 Aralık 1978.

(ICCPED)⁹ gibi mevzuat da dahil olmak üzere, belirli olguları bilme hakkına açık göndermelerde bulunan uluslararası belgeler bulunmaktadır.

Bunlar arasında öne çıkan ve önemli bir gelişme oluşturan, ICCPED'in hakikat hakkının bağımsız olarak uygulanabilecek bir yasal hak olduğunu onaylamasıdır. 2010 yılının Aralık ayında yürürlüğe giren sözleşme, mağdurların zorla kaybetmelerin koşulları hakkında hakikati, soruşturmanın süreç ve sonuçlarını ve kaybedilen kişilerin akıbetini bilme hakkını güvence altına almıştır. Aynı sözleşme devlet organlarının, zararı karşılama ve olayın tekrarlanmasını kesinlikle engelleme dahil olmak üzere yükümlülüklerini düzenlemektedir.

Birçok BM kararı ve bağımsız uzman raporu hakikat hakkıyla ilgili son derece açık ifadeler içeriyor. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Konseyi'nin kararları ışığında uluslararası topluluğun, "ağır insan hakları ihlalleri mağdurlarının, ailelerinin ve toplumun tamamının uygulanabilir en geniş çerçevede hakikati bilme haklarını tanımak için çaba göstermesi" gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰

Hakikat hakkı konusuna özgü ayrı bir uluslararası sözleşme bulunmasa da (ve BM bildirimleri bağlayıcı anlaşmalar olmasa da) belirli bölgesel ve ulusal mahkemeler kendi yetki alanları içerisinde bu hakkın uygulanabilirliğini teyit etmiştir.

Amerika Kıtası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerika Kıtası İnsan Hakları Mahkemesi, Amerika Kıtası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin¹¹

⁹ Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme, 20 Aralık 2006, E/CN.4/2005/WG.22/WP.1/Rev.4. 3 Mart 2013 itibarıyla 95 devlet bu anlaşmayı imzaladı, 37 devlet ise onayladı veya taraf oldu.

¹⁰ BM İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları İle İlgili Karar 9/11 (2008), yukarıdaki not 7.

¹¹ Amerika Kıtası İnsan Hakları Sözleşmesi, OAS Anlaşma Dizisi No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, yürürlüğe girme tarihi 18 Temmuz 1978, Amerika Kıtasında Uygulanan Sistemde İnsan Haklarıyla İlgili Temel Belgeler'de yeniden basılmıştır, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 25 (1992).

hakikat hakkını, adil yargılanma hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü ve adli korunma hakkı ile ilgili maddeler çerçevesinde düzenlediğini onaylamışlardır.

Amerika Kıtası İnsan Hakları Mahkemesi, bir dizi davada, mağdurların, akrabalarının ve toplumun tamamının hakikat hakkını kabul etmiştir. Mahkemenin aldığı kararları şöyle sıralayabiliriz:

■ Devlet, mağdur ailelerine sözkonusu suçları çevreleyen koşullar hakkında hakikati bildirmekle yükümlüdür.¹²

■ Tüm kovuşturmanın sonucu "toplumun hakikati bilmesi için" halka açıklanmalıdır.¹³

■ Toplum, suçların gelecekte tekrarlanmalarını engellemek için hakikati bilme hakkına sahiptir.¹⁴

■ Uluslararası insan hakları mevzuatı, ağır insan hakları ihlalleri ile ilgili olgular hakkındaki soruşturmaları ve sorumlulukların belirlenmesini engelleyen af kanunlarına izin vermez.¹⁵

Bazı ulusal mahkemeler de hakikat hakkını kabul etti. Arjantin'de Yüce Divan "Simón" davasında insanlığa karşı işlenen suçların faillerini koruyan af kanunlarının anayasaya aykırı olduğuna hükmetti.¹⁶ Peru'da "Villegas Namuche" davasında Anayasa Mahkemesi, hakikat hakkını anayasa tarafından korunan "temel bir hak" olarak tanıdı.¹⁷ Kolombiya'da "Gustavo Gallón Giraldo y Otros" davasında

¹² Velásquez Rodríguez Davası, Inter-Am.Ct.H.R. (Ser.C.) No. 4 (1988).

¹³ Myrna Mack Chang Davası, Inter-Am.Ct.H.R. (Ser.C.) No. 101, 274-75 (2003).

¹⁴ Bámaca Velásquez Davası, Inter-Am.Ct.H.R. (Ser.C.) No. 91, 77 (2002).

¹⁵ Barrios Altos Davası, Inter-Am.Ct.H.R. (Ser.C.) No. 75 (2001).

¹⁶ Corte Suprema de Justicia de la Nación [Ulusal Yüce Divan], 14/6/2005, "Simón, Julio Héctor y otros s/ privación ilegítima de la libertad," vs. Dava S. 17.768 (Arj.).

¹⁷ Peru Anayasa Mahkemesi. Genaro Villegas Namuche. Dava No. 2488-2002-HC/TC, 18 Mart 2004.

Anayasa Mahkemesi yasadışı silahlı grupların tasfiyesi öncelik taşısa da, devletin kaybedilenlerle ilgili hakikat arayışı yükümlülüğünün ortadan kalkmadığını belirtti.¹⁸ Güney Afrika Cumhuriyeti'nde "McBride" davasında mağdurların, medyanın ve kamunun, affa konu olmasalar bile işlenen suçlarla ilgili hakikati dile getirme hakkını destekledi.¹⁹ Bu davada mahkeme, hakikatin dile getirilmesinin Apartheid'ın adaletsizliklerinden demokrasi ve anayasa temelli bir hukuk anlayışına geçişin ahlaki temelini oluşturduğunu belirtti.

Guatemala ve Brezilya gibi bazı devletler, hakikat komisyonu kurulmasını vatandaşlarının hakikat hakkının açıkça tanınmasının bir gereği olarak gördü. 1994 tarihli Guatemala barış antlaşmaları "Guatemala halkının bu olaylarla ilgili gerçeği eksiksiz olarak bilme hakkına sahip olduğunu, bu olayların açıklığa kavuşturulmasının bu üzücü ve acılı olayların tekrarlanmasını engelleyeceğini ve Guatemala'nın demokratikleşme sürecini güçlendireceğini," göz önünde bulundurarak "geçmiş insan hakları ihlallerini açıklığa kavuşturacak bir komisyon kurulmasıyla ilgili bir mutabakat" içermekte.²⁰

Brezilya'da devlet tarafından hakikatin ortaya çıkarılması, Siyasi Cinayetlerin ve Zorla Kaybedilenlerin Araştırılması İçin Özel Komisyon (1995) ve Adalet Bakanlığı Af Komisyonu (2001) aracılığıyla işleyen onarım ve telafi süreciyle başladı. Bu komisyonlar devletin sebep olduğu veya engel olmadığı ihlalleri tanıma, belirleme ve uygun şekilde tazminini talep ve destekleme

¹⁸ Kolombiya Anayasa Mahkemesi. Gustavo Gallón Giraldo y Otros v. Kolombiya. Hüküm No. C-370/2006, 18 Mayıs 2006.

¹⁹ Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. Yurttaş 1978 (Pty) Ltd ve diğerleri v. McBride. Dava No. CCT 23/10, ZACC 11, 8 Nisan 2011.

²⁰ Guatemala Halkının Uğradığı Geçmiş İnsan Hakları İhlalleri ve Şiddet Eylemlerinin Açıklığa Kavuşturulması İçin Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma, UN Doc. A/48/954-S/1994 /751, 23 Haziran 1994.

yetkisine sahip. 2011 yılında Ulusal Hakikat Komisyonu'nu kuran yasa, komisyonun nihai hedefinin "hafıza ve tarihsel hakikat hakkını onurlandırmak ve ulusal uzlaşmayı savunmak ve yerleştirmek," olduğunu açıkladı.²¹

²¹ 18 Kasım 2011'de 12.528 sayılı Kanunla oluşturulan Brezilya Ulusal Hakikat Komisyonu (Comissão Nacional da Verdade) www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2011-2014/2011/lei/l12528.htm

HAKİKAT KOMİSYONU

NEDİR?

“Bir Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, gerçek anlamıyla bir iyileşme ve uzlaşma sağlamak amacıyla, faillerin cezasız bırakılmasının önüne geçmek, şiddet döngüsünü kırmak, insan hakları ihlallerinin hem mağdurlarının, hem de faillerinin kendi hikayelerini anlatabilmeleri için bir forum oluşturmak ve geçmişin net bir resmini elde etmek için kurulur.”

**Sierra Leone Hükümeti ile
Devrimci Birleşik Cephe
Arasında İmzalanan Barış
Anlaşması,
Madde VI(2), 1999**

Hakikat komisyonları, geçmiş insan hakları ihlalleriyle ilgili olguların, sebeplerin ve bu ihlallerin sonuçlarının saptanması için kurulan resmi, adli olmayan ve geçici bir süre görev yapan kurumlardır.²² Hakikat komisyonları, tanıklıklara özel bir dikkatle eğilerek, genellikle uzun bir toplumsal damgalanma ve endişe döneminin ardından mağdurların saygınlıklarını iade eder. Hakikat komisyonları bulgu ve önerileri aracılığıyla adli kovuşturma ve telafi süreçlerine katkıda bulunabilir, bölünmüş toplumlarda suskunluk ve güvensizlik kültürünün aşılmasına destek sağlayabilir ve yeni ihlallerin önüne geçilmesi için gerekli kurumsal reformların belirlenmesine yardımcı olabilir.

Hakikat komisyonları, özellikle telafi politikaları, cezai kovuşturma ve kurumsal reformların dahil olduğu kapsamlı bir geçiş dönemi adaleti stratejisinin parçası olduklarında en ileri düzeyde etkili olurlar. Komisyonlar, somut bulgular ve inandırıcı öneriler sunarak bu alanda uygulanacak politikaları zenginleştirebilir ve bu girişimlere siyasi ve ahlaki ivme kazandırabilir.

Hakikat Komisyonlarının Hedefleri

Hakikat komisyonlarının hedefleri, komisyonu kuran yasal aygıt tarafından genellikle bir kanun veya idari yönetmelik çerçevesinde belirlenir. Bu hedefler, her ülkenin önceliklerini veya koşullarını yansıtan farklı yollarla ifade edilebilir. Üç temel hedef vardır:

1. Hakikat komisyonları açığa kavuşturulmamış veya inkar edilen şiddet olayları hakkında olguları tüm gerçekliğiyle saptamalıdır. Bazı komisyonlar, çalışma alanlarını ihlal vakaları ile ilgili bulguları açıklığa kavuşturmakla sınırlıyor, ancak çoğu komisyon aynı zamanda bu vakalara yol açan tarihsel ve toplumsal

²² Hakikat komisyonu tanımları için bkz. Priscilla Hayner, "Sözle Anlatılmaz Hakikatler: Geçiş Dönemi Adaletinin Soykütüğü," *Harvard Human Rights Journal*, 16(69), 69-94 (2003); Mark Freeman, *Hakikat Komisyonları ve Hukuk Önünde Eşitliğin Uygulanması*, New York: Cambridge University Press, 2006; ve ICTJ, "Hakikat Komisyonları," *Fact Sheet Series* (2008).

bağlamları da incelemeye tabi tutuyor, daha ileri incelemelerin, veya cezai soruşturmanın gerekli olup olmadığını araştırıyor.

2. Hakikat komisyonları mağdurları ve hayatta kalanları korumak, varlıklarını tanımak ve müdahil kılmak ile yükümlüdür. Komisyonlar, mağdurlar ve hayatta kalanlarla sadece bilgi sağlayıcılar olarak değil, hak sahipleri, süreç ortakları ve deneyimleri bilinmeyi ve saygı görmeyi hak eden bireyler olarak da ilişki kurar.

3. Hakikat komisyonları toplumsal ve siyasi dönüşüme katkıda bulunacak şekilde bu alandaki politikaları yönlendirmeli, grup ve kurumların davranışlarında değişimi özendirilmeli. Hakikat komisyonunun nihai önerileri, ihlal vakaları ve bunların tekrarını önlemek amacıyla sebeplerini belirlemeye ve onlarla başa çıkma yollarını ortaya çıkarmaya çalışır. Bununla yakından bağlantılı bir hedef olarak, bazı komisyonlar daha önceki dönemde aralarında husumet bulunan topluluklar arasında uzlaşma sağlanması için de çaba harcar.

Hakikat Komisyonları Ne Zaman ve Nasıl Kurulur?

Hakikat komisyonları genellikle siyasi değişim dönemlerinde, örneğin otoriter bir rejim yıkıldıktan sonra, veya bir silahlı çatışma döneminin son bulmasıyla kurulur. Bir hakikat komisyonunun kurulmasının taahhüdü genellikle barış anlaşmalarının, demokrasiye geçiş görüşmelerinin ve bazı hallerde, yeni bir anayasanın bir maddesi olabilir. Hakikat komisyonu şiddet dolu bir geçmişle araya çekilen bir çizgi ve toplumun ahlaki temelini tamiri olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında hakikat komisyonları en yüksek saygı ve desteği hak eder.

Hakikat komisyonları genellikle devletin yürütme veya yasama organları tarafından kurulur. Hakikat komisyonunun yapısı her ülkenin kurumsal ve siyasi gerçekliklerine bağlı olarak şekillenir. İki ayrı yaklaşımın kendine göre avantaj ve dezavantajları vardır:

■ Birçok anayasada yürütme kararları, örneğin devlet başkanı tarafından çıkarılan kararnameler resmi mevzuat kadar güçlü değildir.

Kararnameler genellikle sınırlı bir kapsama sahip kısa belgeler olup komisyona meclis soruşturmalarının sahip oldukları soruşturma yetkisini veremez. Geçiş döneminin koşullarına bağlı olarak, yürütme yasamadan daha düşük bir siyasi desteğe sahip olabilir. Bazı ülkelerde yürütme kararnameleri meclis kararnameleri kadar güçlü ve meşru ve yasama süreçlerinden daha hızlı ve daha kısa yoldan sonuç alıcı olabilir. Yürütme kararlarıyla yaratılan başarılı hakikat komisyonu örnekleri arasında çoğu Latin Amerika komisyonları, Fas ve (BM yönetimi altındaki) Timor-Leste sayılabilir.

■ Hakikat komisyonunun yasama organı tarafından kurulması daha geniş siyasi destek ve kurumsal güce sahip olduğu anlamına gelebiliyor. Ancak yasama süreci de yavaş ilerleyebilir ve genellikle komisyonun yetki bütünlüğünü etkileyebilecek, sonucu önceden kestirilemeyen tartışmalara yol açabiliyor. Güney Afrika Cumhuriyeti'ninki de dahil olmak üzere birçok Afrika komisyonu meclis kararıyla kurulmuştur.

Yargı süreciyle kurulan tek hakikat komisyonu Kanada'nındır.²³ Yerli çocukların zorla asimilasyonu sorununu çözmek için kurulan komisyon, Kanada sivil toplumu, kiliseler ve hükümet arasında yargının aracılık ettiği bir müzakere sonucunda şekillendi ve hayatta kalanlara maddi tazminat ve anma etkinlikleri hakkının tanınması da dahil olmak üzere kapsamlı bir anlaşma ile sonuçlandı.

Bir ülkenin hakikat komisyonu kurma yöntemi büyük oranda siyasi ve kurumsal ortam ve geçiş döneminin özellikleri tarafından belirleniyor. Güçlü bir komisyon kurulmasını sağlayacak en iyi yaklaşımı belirlemede bilgi ve deneyime dayalı bir kararı ancak yerel aktörler alabilir. Burada

²³ Kanada Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu 2009 yılında, Kanada hükümeti, beş Hıristiyan kilisesi ve İlk Uluslar Birliği'nin verdiği adli uzlaşma sonucunda kuruldu. Yerli Yatılı Okulları Sulh Anlaşması, N Planı, 7 Ocak 1998, www.trc.ca/websites/trcinstitution/index.php?p=7

en önemli konu, komisyonun bağımsızlığını, güvenilirliğini ve etkinliğini sağlamaktır.

Devlet Aygıtının Dışında Kurulan Hakikat Komisyonları

Etkili bir soruşturma yürütme konusunda yeterli siyasi irade veya devlet olanakları bulunmadığı hallerde, sivil toplum, yerel idareler ve diğer kurumlar girişimde bulunarak yenilikçi, hakikat komisyonu benzeri soruşturma yapıları yaratabilmiştir. Resmi olmayan, yerel veya vaka bazlı komisyonların bilgi sağlama yükümlülüğünü getirme yetkisi olmayabilir, devlet destekli etkinlikler kadar geniş kaynaklara sahip olma olasılıkları düşük olabilir. Ancak, mağdurları ve hayatta kalanları harekete geçirerek, ihlal vakalarını belgeleyerek ve değere sahip bulguları yayımlayarak genellikle halkın desteğini kazanmayı başarır ve resmi süreçlerin başlaması için katalizör rolü oynarlar. Bu da resmi soruşturmaların ve diğer önlemlerin daha etkili işlenmesini sağlar.

Bu tür hakikat komisyonlarına örnek olarak Guatemala'da Katolik Kilisesi'nin yürüttüğü Tarihsel Hafızanın Geri Kazanımı Projesi (REMHI) verilebilir. REMHI, 1998 yılında "Guatemala, Nunca más" başlıklı, Guatemala'nın resmi hakikat komisyonunun çalışmalarına öncülük eden kapsamlı bir rapor yayımladı.²⁴ Kolombiya'da ise Yüce Divan 1985 yılında gerçekleşen ve kaçırılan yargıçların öldürülmesiyle sonuçlanan şiddet olayına yönelik vaka bazında bir hakikat komisyonu kurdu.²⁵ Brezilya'da Ulusal Hakikat Komisyonu'nun tartışılması ve kuruluşu sırasında birçok eyalet, üniversite ve toplumsal örgüt farklı yetki ve soruşturma amaçlarına sahip kendi yerel ve bölgesel komitelerini oluşturdu. Bunun yanı sıra, federasyonun çeşitli eyaletlerinde sivil toplum, Ulusal Hakikat Komisyonu'na destek olmak amacıyla yerel Hafıza ve Hakikat Komiteleri oluşturdu.

²⁴ Tarihsel Hafızanın Geri Kazanımı Projesi Sonuç Raporu (REMHI Raporu), "Guatemala: Nunca Mas," ("Guatemala: Bir Daha Asla"), Guatemala 1998, 4 kitaplık dizi.

²⁵ 2005 yılında Kolombiya Yüce Divan'ı tarafından kurulan Adalet Sarayı Saldırısı Hakikat Komisyonu (Comisión de la verdad sobre los hechos del Palacio de Justicia "Que Cese el Fuego").

Bir Hakikat Komisyonunun Anahtar Nitelikleri

■ **Cezai adaleti tamamlama özelliği:** Hakikat komisyonu bir yargı soruşturması yürütmez. Belirli suçlar için cezai yükümlülük saptamaz, ceza belirlemez, veya bir hukuk mahkemesinde geçerli yargı süreci ilkelerini uygulamaz. Hakikat komisyonunun bir ceza soruşturmasının işine yarayacak kanıt toplaması durumunda, araştırmaları bir hukuk mahkemesinin çalışmasına yol gösterebilir veya tamamlayıcı bir katkıda bulunabilir. Hukuk mahkemeleri genellikle münferit bir dosyanın belirlenmiş standartlara uygun kanıtlarla doğrulanan olgularına odaklanır, hakikat komisyonları ise ihlallerin toplumsal ve tarihsel bağlamını ve çok sayıda vakada gözlemlenen yaygın ortak noktaları ortaya çıkararak bu yaklaşımı tamamlar.

■ **Ağır insan hakları ihlallerine odaklanma:** Hakikat komisyonları, tarihsel olarak, soruşturmalarını kişinin fiziksel ve zihinsel bütünlüğünü koruma haklarının ihlali ve işkence, zorla kaybetme, yargısız infaz, zorunlu yerinden edilme ve cinsel şiddet gibi diğer ağır suçlara yöneltmiştir. Komisyonların rolleri zamanla genişledi. Son dönemde kurulan komisyonlar insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları gibi diğer daha ağır suçları da soruşturdu. Bazı komisyonlar ise otoriter yönetimlerin daha geniş istismar ve şiddet uygulamalarının bir parçası olarak ekonomik suçlar ve yolsuzlukla ilgili de araştırmalar gerçekleştirdi.

■ **Araştırmaya konu dönem:** Birçok ülkede rastlanan ve genellikle tekil vakalara veya belirli bir olayın koşullarına odaklanan meclis araştırma komisyonlarının aksine, hakikat komisyonları genellikle daha uzun, bazen on yılları bulan istismar dönemlerini kapsar. Bu kapsam hakikat komisyonlarının tarihsel şiddetin tekrarlanan biçimlerini ve sistemli ihlalleri ortaya çıkarmalarına olanak sağlar.

■ **Çok miktarda kanıt:** Hem ihlaller, hem de kapsadıkları zaman dilimi açısından geniş odaklı olmaları itibarıyla komisyonlar doğrudan tanıklar,

arşivler ve diğer kaynaklardan çok miktarda kanıt toplayabilir. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu görev yaptığı iki yıllık süre içerisinde 17.000 tanıklık topladı, Güney Afrika Cumhuriyeti Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu ise görev yaptığı üç yıllık süre içerisinde 22.000'den fazla tanıklık elde etti. Bu yüksek veri miktarları komisyonların istatistiki analiz gibi farklı yöntemliysel yaklaşımları sürece dahil etmelerine olanak tanıyor.

■ **Mağdur odaklı yaklaşım:** Mağdurlar ve hayatta kalanlar hakikat komisyonları açısından asli bilgi kaynakları niteliği taşır ve birçok komisyon mağdurların fiziksel ve ruhsal sağlığını güvence altına alacak yasal yetkiye sahiptir. Çoğu komisyon mağdurlar için acil yardım, psikolojik destek, güvenlik ve hukuki yardım gibi hizmetler geliştirir. Doğu Timor Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu acil durum fonları sağlamak ve yerinden edilen kişilerin evlerine dönmesine yardımcı olmak için uzman personel görevlendirmiştir.

Komisyonlar, mağdurların hakikati söyleyeceğine inanarak, yani iyi niyet anlayışı çerçevesinde hareket ederler, ancak kişisel tanıklıkların yanılma payı taşıdığından da farkındadırlar. Soruşturma aracılığıyla hakikati ortaya çıkarma görevini üstlenmiş olsalar da genellikle çapraz sorgu gibi mağdura ağır gelebilecek veya travmasını canlandırma potansiyeli taşıyan yöntemlerden kaçınırlar.

Hakikat Komisyonunun Güvenilirliğini Sağlamak

■ **Komisyonlar güvenilir olmalıdır:** Otoriter bir yönetim döneminden yeni çıkmakta olan toplumlar, suç kanıtlarını saklamak için kurulan etkisiz veya iki yüzlü resmi soruşturmalara alışmış olabilir. Bir hakikat komisyonunun güvenilirliği aşağıda sayılan unsurlarla desteklenebilir:

- Üyeliğe mükemmel ahlaki ve profesyonel itibara sahip kişilerin seçilmesi
- Siyasi müdahaleden mutlak bağımsızlığın güvence altına alınması

- Araştırma için şeffaf süreçlerin oluşturulması
- Sivil toplumla, özellikle de mağdur örgütleriyle diyalog kurulması

■ **Komisyonlar paydaşlarının desteğine ihtiyaç duyar:** Hakikat komisyonları, yeterli kaynak sağlanmasının yanı sıra, ulusal siyasi otoritelerin desteğine ve devlet organlarının işbirliğine ihtiyaç duyar. Komisyonlar görevleri sırasında zorluklarla karşılaştıkları zaman zorunlu olarak ülke yönetiminin güvenine ve desteğine ihtiyaç duyacaklardır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları, bir yandan kendi özerkliklerini ve duyarlılıklarını korurken, bir yandan da hakikat komisyonlarına destek vermelidirler.

■ **Komisyonlar toplumun saygısını kazanmalıdır:** Etkili bir hakikat komisyonunun geniş bir toplumsal ve siyasi aktörler yelpazesinin işbirliğine ihtiyacı vardır. Komisyon, kuruluşundan raporlamaya, çalışmalarının her aşamasında erişim (*outreach*)²⁶ stratejilerine özel bir önem vermeli, bu şekilde görev ve kazanımlarının anlaşılmasını, topluluklara komisyonun çalışmalarını zenginleştirebilecek geribildirim ve fikirlerini ulaştırma olanağını sağlamayı hedeflemelidirler. Halkın katılımının sağlanması yurttaşların tümüne saygı duyulduğunu gösterir ve komisyonun bilgi toplamasına ve politika önerileri hazırlamasına olanak tanır.

■ **Komisyonlar sürekli ve tutarlı bir biçimde bir ilkeler bütünü'nün rehberliğinde hareket etmelidir:** Hakikat komisyonlarının çalışmaları yurttaşların devletlerinden bekledikleri yeni, daha adil uygulamalara örnek oluşturmalarıdır. Hakikat komisyonlarının araştırma, yönetim ve kamusal erişime yönelik çalışmaları, insan haklarıyla ilgili temel standartlara uymalı ve meslek ahlâkının

²⁶ Outreach – Erişim: Sivil toplum çalışmaları bağlamında "erişim", ya da "erişim çalışmaları/etkinlikleri", bir toplumda normal koşullarda bazı hizmetlere erişim olanağına sahip olmayan topluluklara hizmet sağlamaya yönelik faaliyetler anlamında kullanılıyor. Bu çalışmaların önemli bir özelliği, erişim alanında görev yapan grupların sabit değil, gezici olmaları, başka bir deyişle, söz konusu hizmetleri ihtiyaç sahiplerinin buldukları yerlere götürmeleri, burada sağlamalarıdır. ç.n.

gereksinimleri her zaman yerine getirerek en yüksek standartlara uygun olmalıdır. Bu değer ve ilkeler hakikat komisyonları tarafından çalışmalarına başlarken kamusal zeminde duyurulmalıdır.

Hukuk Önünde Eşitliğin Uygulanması

Tanıklık sağlayanlar ve ihlallerden sorumlu olma ihtimali bulunanlar dahil olmak üzere, komisyonla ilişkili herkes hukuk önünde eşitlik ilkesine uygun davranmalıdır. Özellikle, dinlenilme hakkı, kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, uygun koşullar altında yasal çerçevede temsil edilme hakkına riayet edilmelidir.

Hakikat Komisyonları ve Uzlaşma

Birçok hakikat komisyonu ulusal uzlaşma sağlama amacını açıkça ifade ediyor ve çoğu da, yine "uzlaşma" terimini resmi yetki kapsamına ve/veya isimlerine dahil ediyor. Ancak farklı komisyonlar bu kavramı çeşitli şekillerde yorumluyor. Bazı komisyonlar faillerle içinde yaşadıkları topluluklar arasındaki bireysel ilişkileri düzeltme yönünde çaba harcarken, diğer bazı komisyonlar ise kamusal güveni tekrar sağlamak için devlet reformu ve kurumsal reformlara katkıda bulunuyor. Bunların yanı sıra, çatışmanın nedenlerini araştırmayı, mağdurların uğradığı zararı tazmin etmeyi, veya mağdurlar için adalet sağlamayı hedefleyen komisyonlar da var.

Uzlaşma, hakikat komisyonlarının tek başına gerçekleştiremeyeceği uzun vadeli bir toplumsal süreç olarak anlaşılmalıdır. Komisyonlar, en azından bir devletin politik kültüründe kurumsal reform ve değişiklikler yapılmasını destekleyerek ve şiddetten en çok etkilenenlerin haysiyetini iade ederek, uzlaşma için daha iyi koşullar oluşmasına yardımcı olabilir.

Uzlaşmaya yönelik çalışmalar gerçekleştiren komisyonlardan bazıları şunlardır:

■ Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu mağdurların, failerin suçlarını itiraf ettikleri af müzakerelerine katılmasına olanak sağladı.

Komisyon, diyalog ve karşılıklı anlayış ortamı geliştirmek amacıyla, mağdur ve fail grupları arasında çok sayıda doğrudan temas toplantısı düzenlenmesini teşvik etti. Bazı temaslar yoğun ilgi gördüyse de, mağdurlar ve failer arasında doğrudan temas, özellikle de mağdurlar üzerinde bu tür toplantılara katılmaları yönünde baskı uygulandığı takdirde, ihtilaf doğurabilir ve risk taşır.

■ Doğu Timor Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu yerel topluluklar arasında geleneksel işbirliği içerisinde “toplumsal uzlaşma müzakereleri” düzenledi. Bu etkinliklerde failer üyesi oldukları toplulukların önüne çıkarak pişmanlıklarını ve topluluğun bir üyesi olarak tekrar kabul edilmek istediklerini ifade etti. Bu etkinliklere katılanlar, sadece ciddi insan hakları ihlali düzeyine varmayacak haksız fiillerde bulduklarını itiraf eden failer oldu (genellikle mülke saldırı vakaları). Savcılık yetkililerinin gözlemci olarak katılımı, ağır ihlaller gerçekleştiren failere toplumsal uzlaşma hakkı tanınmasının önüne geçilmesini sağladı.

■ Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu uzlaşmayı devletin yeniden inşasına yönelik bir siyasi süreç olarak yorumladı ve uyguladı. Komisyon, uygulamaları insan hakları ihlallerine sebep veya vesile olan devlet kurumlarının reforma tabi tutulması için çok sayıda politika önerisi geliştirdi.

Bazı çatışma-sonrası toplumlarda uzlaşmayı gerçekleştirmenin önünde önemli engeller olmayabileceğinin altını çizmek gerekir; bu tür durumlarda hakikat komisyonu daha genel anlamda demokrasiyi güçlendirme görevine odaklanır.

BİR HAKİKAT
KOMİSYONUNUN
MEŞRUIYETİNİ VE
BAĞIMSIZLIĞINI
SAĞLAMA VE KORUMA

*Bize şimdilik hakikati versinler
yeter, hakikatin ardından
zaten gerisi gelir. Yapılması
gerekten ilk şey hakikati ortaya
çıkarmak...*

*Zorla kaybedilen bir kişinin eşi,
Nepal*

Hakikat komisyonunun başarısı için meşruiyet algısının oluşması gerekir. Toplumun, komisyonun gerçekten hakikatin peşinde olduğuna güvenmesi, mağdurları, tanıkları ve halkı katılım konusunda daha istekli kılar, bilgiye erişimi kolaylaştırır. Meşruiyet aynı zamanda komisyonu, geçmiş ihlal vakalarıyla ilgili sessizliği veya inkarı sürdürmede çıkarı olan karşıt siyasi gruplara karşı da korur.

Meşruiyeti Güçlendirmek için Karşılıklı Müzakereye Dayalı Yaklaşım

Yürütme veya yasama kararıyla kurulan çoğu hakikat komisyonu sınırlı bir doğrudan toplumsal katılımı kurur. Bu olgu bazı durumlarda, siyasi geçiş dönemi sırasında hızlı davranma gerekçesine dayandırılabilir. Ancak, bu şekilde kolay yolu seçmek, tüm ilgili taraflarla nitelikli bir müzakere ilişkisinin oluşturulamaması ve tarafların sürece dahil edilememesi ile sonuçlanabilir.

İdeal koşullarda, komisyonun ana hatları, hükümet, sivil toplum, mağdur grupları ve komisyonun çalışmalarından etkilenebilecek diğer kişi veya gruplar arasında gerçekleştirilecek açık görüşmeler üzerine kurulu bir müzakere yaklaşımıyla geliştirilir. Toplumsal katılımı sağlamak sadece meşruiyete bağlılığı göstermez, kanun yapıcıların, mağdurların ihtiyaçlarını anlamasına da yardımcı olur. Uzmanların ve topluluk temsilcilerinin görüşleri sözlü veya yazılı olarak veya atölye çalışmaları çerçevesinde bir araya getirilebilir. Bu müzakerelerin yönetimini genellikle ombudsman veya insan hakları komisyonu üyeleri gibi devlete bağlı hak kurumları gerçekleştirir.

Mağdur gruplarıyla müzakereler, hakikat komisyonunun kurulması aşamasında en yüksek önceliği taşımaktadır. Mağdur gruplarının katılımı ve güveni olmadan hakikat komisyonu mağdurların özgül ihtiyaçlarına inandırıcı çözümler geliştiremez. Yerli topluluklar ve bazı diğer gruplar açısından, haklarını etkileyecek herhangi bir politika konusunda "iyi niyete dayalı" müzakereler yürütmenin, devletin bu grupların "özgür,

önceden ve bilgilendirilmeye dayalı onayını" alma yükümlülüğünün bir parçası olduğunu da göz önünde bulundurmaya gerekir.²⁷

Müzakere, hakikat komisyonunun çalışmalarının tüm aşamaları boyunca, komisyon kısa sürede kurulmuş olsa bile devam etmelidir. Sivil toplumla, özellikle de mağdur gruplarıyla iletişim ve diyalog, kesintisiz bir toplumsal geribildirim ve değerlendirmeye olanak tanımak için tüm çalışmalar sırasında varlığını sürdürmelidir.

Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (TRC), meclis tarafından yürütülen ve yasa tasarısı üzerine kamuya açık tartışmaların yer aldığı kapsamlı bir müzakere sürecinin sonucunda kuruldu. Yasama görüşmelerine katılım nihai uygulama aşamasında TRC ile ilgili devlet politikalarına yönelik toplumsal ilginin ve kavrayış düzeyinin artmasına yardımcı oldu.

Gerekli koşulları yerine getiren bir müzakere mahalli bulunmadığı hallerde bile müzakereler etkili ve yaratıcı olabilir. Birleşmiş Milletler 1999 yılında, Endonezya'nın Doğu Timor'u işgalinin ardından, Timor-Leste'de, Sergio Vieira de Mello liderliğinde onlarca halk toplantısı düzenledi. Yerel topluluklarla yapılan müzakereler Birleşmiş Milletler'in hakikat komisyonu için toplumsal uzlaşmayı kolaylaştıracak şekilde geleneksel yerel kanunları da dahil eden bir yetki çerçevesi geliştirmesine yardımcı oldu.²⁸

Kaçırılan bir fırsata örnek olarak ise, 2002 yılındaki barış görüşmelerinin sonucunda kurulan Demokratik Kongo Cumhuriyeti Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu verilebilir.²⁹ Burada

²⁷ Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi, Genel Kurul Kararı 61/295, 7 Eylül 2007, A/RES/61/295. Bkz. Madde 19.

²⁸ UNTAET (Birleşmiş Milletler Doğu Timor Geçiş Dönemi Yönetimi) Doğu Timor'da Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Kurulmasıyla İlgili Yönetmelik No. 2001/10, UNTAET/Reg/2001/10

²⁹ 04/018 Sayılı kanun ile yaratılan Demokratik Kongo Cumhuriyeti Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Commission Vérité et Réconciliation de la République Démocratique du Congo), www.leganet.cd/Legislation/DroitPenal/Loi01.18.30.07.2004.CVR.htm

komisyon üyeleri komisyon yasal statü kazanmadan önce belirlendiğinden, atamaların görüşmelerde temsil edilen taraflarla olan politik bağlantılara göre yapıldığına dair yaygın bir algı oluştu.

Brezilya'da ise Ulusal Hakikat Komisyonu, 2008 yılında düzenlenen Ulusal İnsan Hakları Konferansı'nda sivil toplumun dile getirdiği bir talep sonucunda ortaya çıktı.³⁰ Bu konferans, federal hükümetin düzenlediği insan hakları konulu en üst düzey toplumsal tartışmaydı. Konferansın bulguları, bir hakikat komisyonu kurulmasının gerekliliğine işaret eden Üçüncü İnsan Hakları Ulusal Planı'nı³¹ şekillendirdi. Bunun sonucunda hükümet sivil toplumun da temsil edildiği bir çalışma grubu kurdu. Mecliste aylar süren görüşmelerin ardından yasa önergesi temsil edilen tüm siyasi partilerin desteğiyle kabul edildi ve Kasım 2011'de cumhurbaşkanı tarafından onaylandı.³² Bugün Brezilya'da hakikat komisyonunun sahip olduğu güçlü siyasi meşruiyet ve kamuoyunun olumlu yaklaşımı, komisyonunun uzun bir diyalog süreci sonucunda kurulmasına ve farklı toplumsal kesimlerin projeye yönelik geniş desteğine borçludur.

Komisyonun Siyasi ve Operasyonel Bağımsızlığı

Komisyon üyelerinin ve onlara bağlı personelin çalışmalarını müdahaleyle karşılaşmadan yürütebilmesi gerekir. Hakikat komisyonları sadece ulusal yasal çerçeveye ve kendi yasal yetki çerçevelerine tabi olmalıdır. Komisyon üyeleri ve onlara bağlı personel yetkilerini korku, kayırma veya önyargı gibi etkenlerden bağımsız olarak kullanabilmelidir. Uygulamada bir komisyonun bağımsızlığı, yasal yetki

³⁰ 11. Ulusal İnsan Hakları Konferansı, Brezilya, 15-18 Aralık 2008. http://portal.mj.gov.br/sedh/11cndh/site/_index.html

³¹ Brezilya İnsan Hakları Bakanlığı. Üçüncü İnsan Hakları Ulusal Planı (Terceiro Programa Nacional de Direitos Humanos, PNDH-3) 7.037/2009 Sayılı Kararname, güncelleme 7.177/2010 No.lu Kararname, <http://portal.mj.gov.br/sedh/pndh3/pndh3.pdf>

³² Brezilya Ulusal Hakikat Komisyonu Yetki Çerçevesi, bkz. yukarıdaki 21 no'lu not.

çerçevesini fiili veya görünür bir baskı, hukuki dayanağı olmayan bir etki veya komisyon dışında herhangi bir kurum veya kişiye bağlı olmadan uygulayabilme yeterliliğiyle tanımlanır.

Bir komisyonun bağımsızlığı için aşağıdaki koşulların gerçekleşmesi zorunluluk taşır:

- Komisyon üyelerinin şeffaf bir süreçle atanması
- Komisyon üyelerinin geçerli yasal bir neden olmadan görevden alınamayacağına dair yasal güvence
- Komisyon üyelerinin tehdit ve misillemelerden korunması
- Finansal, idari ve operasyonel özerklik

Siyasi Bağımsızlığın Getirdiği Riskler

Hakikat komisyonları taraf tuttukları iddialarına yol açacak uygulamalardan kaçınmalıdır. Bu tür iddialar, komisyonların etkinliğini ve soruşturulan çatışma nedenlerini başarılı bir şekilde değerlendirebilme ve gereksinimleri karşılayabilme olanaklarını azaltır. Dünyanın birçok yerinde sivil toplum, devletin resmi soruşturmaları ağır ihlal iddialarını önemsizleştirmek veya görmezden gelmek için kullanmasından ötürü bu tür soruşturmalara yönelik derin bir güvensizlik taşır.

Soruşturmaya tabi konuyla şüpheli veya güvenilir bağları olan kişiler komisyona dahil edilmemelidir. Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu (TJRC) üyelerinin atanmasında yeterli inceleme yapılmayan Kenya, bu konuda tartışmalı bir örnek oluşturuyor. TJRC faaliyete geçtikten aylar sonra, komisyon başkanı hakkında yasadışı yollarla arazi edildiği ve diğer bazı suçlara iştirak ettiği iddiası ortaya atıldı. Başkanın istifasının ardından TJRC güvenilirliğini büyük ölçüde yitirdi. İddiaların değerlendirildiği dava süreci ve sebep olduğu komisyon içi kargaşa komisyonu bir yılı aşkın bir süre boyunca felce uğrattı.

Finansal ve Operasyonel Özerklik

Komisyonlara bütçelerini yönetme ve görevlerini herhangi bir müdahale olmadan yerine getirme yetkisinin verilmesi de bağımsızlıklarını güçlendirir:

■ *Finansal özerklik:* Hakikat komisyonlarının finansal özerkliğe ve tüm finansal kararlar ve bütçe kararları üzerinde denetim yetkisine sahip olması gerekir. Komisyon üyelerine sadece kendilerinin yöneteceği yeterli bir bütçe ve ek kaynak yaratma yetkisi verilmelidir.

■ *Operasyonel özerklik:* Komisyon üyeleri yazılı yetki çerçevelerini yorumlama, öncelik belirleme ve personel ile ilgili karar alma yetkisine sahip olmalıdır. Devlet kurumları komisyonun yetki çerçevesini komisyon üyelerinin kararlarını devre dışı bırakacak şekilde yorumlamaktan veya komisyona atama yapma kararlarını almaktan kaçınmalıdır.

Finansal ve operasyonel özerklik, yönetimde tavizsiz şeffaflık standartları, iyi yönetim yöntemlerine ve yürürlükteki ilgili iş hukuku hükümlerine uygun bir şekilde uygulanmalıdır. Resmi denetçiler ve hazine gibi devlet kurumlarıyla ilişkilerde komisyonun özerkliğine saygı gösterilmelidir.

Komisyonların iç idari ve insan kaynakları prosedürleri finansal kaynakların uygun bir şekilde kullanılmasını ve ekip elemanlarının haklarının korunmasını güvence altına almalıdır. Finansal verilerin eksiksiz olarak yayımlanması komisyonun toplumun güvenini kazanmasına yardımcı olur.

Bir Hakikat Komisyonunun Bağımsızlığını Korumak ve Sürekli Kılmak İçin Rehber İlkeler

Aşağıdaki standart ve ilkelerin kabulü komisyonun bağımsızlığını sağlamaya genellikle yeterli olur:

■ Devlet organları komisyonun bağımsızlığını gözetme yükümlülüğü taşır. Bu organlar,

komisyonun tarafsızlığını, haysiyetini, erişilebilirliğini ve etkinliğini sağlamak için komisyona yardımcı olmalı ve komisyonu korumalıdır.

■ Etkili, ehil ve tarafsız bir soruşturma, bir komisyonun mali güvenliğine ve örgütsel yapıda profesyonel bir anlayışın benimsenmesine dayanır.

■ Komisyon üyeleri ve ekipleri politik bir gruba yönelik önyargı taşımamalı, veya taşıyor izlenimi bırakmamalıdır. Bu ilke, devlet birimlerinden geçici olarak komisyona atanan üye veya personeli de kapsar.

■ Komisyon üyeleri komisyonda tam zamanlı olarak çalışmalıdır.

■ Komisyon, işlevlerini en yüksek standartlarda gerçekleştirmesine yetecek maddi kaynaklara sahip olmalı ve komisyonun kaynak sağlama sürecine katılımı sağlanmalıdır.

■ Komisyona bağlı çalışan personel gerekli eğitimi almalı, yeterli hizmet olanaklarına sahip olmalı ve adil, erişilebilir ve etkileşime açık olmalıdır.

Komisyon Üyelerinin Seçimi

Komisyon üyelerinin seçimi, politikaları, soruşturma yöntemlerini ve nihai raporun içeriğini belirleyeceği için kritik önem taşır. Üyeler bazı durumlarda soruşturma veya araştırmalara doğrudan katılır. Aynı zamanda hakikat komisyonunun toplum karşısındaki yüzü olduklarından, faillele, devlet yetkilileriyle ve halkla ilişkilerde kişisel ve ahlaki yeterlilik sahibi olmaları gerekir.

Komisyon üyeleri, toplumun farklı kesimlerinin, özellikle de mağdur gruplarının ve diğer dışlanmış grupların görüşünü alarak, şeffaf ve tercihen müzakereye dayalı bir atama süreciyle seçilmelidir. Bazı komisyonlarda seçim süreci toplumun aday göstermesiyle başlar, adayları değerlendirecek, elemelerden

geçenlerle görüşecek ve atama yetkisine sahip merciye son aday listesini önerecek bir kurul oluşturulur.

Komisyon üyeleri seçiminin zamanlaması da önem taşır. Komisyon üyeleri bir hakikat komisyonunu yetkilendiren kanun veya kararname yürürlüğe girmeden atanmamalıdır. Geçmişte, süreci aksatmamak için, örneğin bir barış anlaşmasının hemen ardından gerçekleştirilen komisyon üyelerini hızlı bir şekilde atama girişimleri etkili hakikat arayışı beklentilerini zayıflatmıştır.

Tarihsel olarak komisyon üyeleri iki ayrı yöntemle seçilmiştir:

■ **Sadece kişisel nitelikleri, ahlaki liderlik vasıfları ve saygınlıkları göz önünde bulundurularak:** Latin Amerika'daki birçok komisyon bu yöntemle, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "blue-ribbon/mavi şeritli kurullar aracılığıyla oluşturuldu. Bu atama yöntemi hızlı işler ve bireyin meşruiyet ve saygınlığını komisyona aktarabilir. Ancak bu avantaj, seçkin görünme, bunun sonucunda güvensizlik ve hayal kırıklığı doğurma riskiyle birlikte değerlendirilmelidir.

■ **Kadınlar, ırklar, etnik gruplar veya dini gruplar gibi belirli çevrelerin temsilcilerinin, en azından simgesel düzeyde temsili temelinde:** Latin Amerika dışındaki birçok komisyon, ayrımcılık ve marjinalize edilme endişesinin önüne geçmek için bu yaklaşımı uyguladı.

Aday belirleme süreci, adayların kişisel nitelik ve temsil gücünü de değerlendirmeye katmalıdır. En başarılı komisyonlar, karizmatik liderler ile farklı çevrelerden gelen adayları bir araya getiren atamalarla oluşturulmuştur.

Komisyon Üyelerinin Seçiminde Uygulanacak Ölçütler

Seçici kurullar komisyon üyelerinin aday gösterilmesinde ve atanmasında aşağıdaki etkenleri göz önünde bulundurmalıdır:

■ **Komisyonun büyüklüğü:** Komisyon üyelerinin sayısı toplumu adil bir şekilde temsil edecek kadar çok, ama yönetilebilir ve sürdürülebilir bir grup oluşturacak kadar az olmalı. Çoğu komisyon 3 ile 17 arasında üyeden oluşturulmuştur. Beklenti, komisyon üyelerinin mutabakat esasına göre çalışması yönünde olsa da (oylamaya dayalı) demokratik karar alma süreçlerinin işleyebilmesi için komisyon üyelerinin sayısı tek sayılı olmalıdır.

■ **Adil temsiliyet:** Taraflılığı, ya da taraflılık algısını engellemek için atamalar farklı bakış açılarını ve çevreleri temsil edecek şekilde yapılmalıdır. Seçici kurullar, diğer etkenlerin yanı sıra, adayların coğrafi kökenini, dinini, dilini, sosyal sınıfını ve etnisitesini göz önünde bulundurmalıdır.

■ **İnsan hakları sicili:** Komisyon üyelerinin her birinin, özellikle insan hakları ihlalleri veya yolsuzluk alanlarında herhangi bir suça bulaşmamış olmaması, kusursuz bir sicile sahip olması gerekir. Adayların özgeçmişinde insan hakları savunuculuğu veya kamu yararına hizmet gibi faaliyetlerin bulunması gerekir. Komisyon üyeleri kamuoyunda tartışılmaz bir güven uyandırmalı, siyasetler üstü bir kişilik olarak tanınmış olmalıdır.

■ **Tarafsızlık:** Komisyon üyeliğine aday olacak kişiler incelemeye tabi tutulmalı ve soruşturmaya tabi konularla şüpheli bağlantıları olmadığından kesinlikle emin olunmalıdır. Devlet memurlarının geçici olarak soruşturma komisyonlarına atanması sık karşılaşılan bir uygulama olsa da, bu genellikle komisyonun bağımsızlık ve saygınlığını koruyacak şekilde, örneğin atanan kişinin devletteki görevinin geçici olarak askıya alınmasıyla gerçekleştirilir.

■ **Toplumsal cinsiyet:** Komisyon üyesi seçim sürecine toplumsal cinsiyete dayalı ölçütleri dahil etmek önem taşır. Kadın komisyon üyelerinin varlığı kadın mağdurların katılımı açısından destekleyici ve teşvik edici bir ortam sunar. Bu durum, örneğin dokuz komisyon üyesinden üçünün kadın olduğu Ghana Ulusal Uzlaşma

Komisyonu'nun kamuya açık toplantılarının dinamiklerinde önemli bir rol oynamıştır. Kadın komisyon üyelerinin mevcudiyeti Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun kadın komisyon üyelerinin başkanlığında, sadece kadınların katılacağı toplantılar yapılması isteğine olumlu karşılık verdiği Güney Afrika'da da önemli bir etken oluşturdu.

■ **Tam zamanlı çalışma** : Üyeleri yarı zamanlı çalışan hiçbir komisyon etkin bir şekilde işleyemez. Ulusal komisyon üyeleri komisyonda görevli oldukları süre içerisinde tam zamanlı çalışmalı, başka işler yapmaktan veya sorumluluklar üstlenmekten kaçınmalıdır. Yabancı uyruklu komisyon üyeleri için, her bir 3 ay için asgari iş günü sayısı belirlenmeli, bu üyeler çıkar çatışması yaratabilecek işlerde çalışmaktan kaçınmalıdır.

■ **Uzmanlık**: Komisyon üyelerinin belirlenmesi ölçütlerine komisyonun faaliyetlerine faydalı olabilecek çeşitli disiplinlerde mesleki uzmanlık da dahil edilmeli. Bu disiplinler arasında, özellikle insan hakları ve anayasal hukuk olmak üzere hukuk; tarih; ekonomi; adli tıp; toplumsal cinsiyet araştırmaları; sosyal antropoloji; psikoloji; tıp; teoloji; gazetecilik ve çatışma çözümü sayılabilir.

Komisyon Üyesi Atanmasında İyi Uygulamalar

Güney Afrika

Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu 1995 yılında Apartheid'ı korumaya yönelik siyasi saiklerle işlenen suçları belirlemek ve kayda geçirmek ve Apartheid'a son vermek amacıyla kuruldu.³³ Priscilla Hayner komisyonun üye seçim sürecini şöyle tanımlıyor: "Güney Afrika komisyonu, bağımsız bir seçici kurul ve elemeleri geçen adaylarla halka açık görüşmelere dayalı bir süreç tasarlayan ilk komisyon oldu. Komisyonu yetkilendiren mevzuat komisyon üyelerinin sadece 'tarafsız, üst düzey bir siyasi

³³ Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Yetki Çerçevesi, "1995 Ulusal Birlik ve Uzlaşmanın Geliştirilmesine Dair Kanun," 19 Temmuz 1995.

mevkide bulunmayan, dürüst ve saygın kişiler' olması gerektiğini belirtiyordu. İnsan hakları örgütlerinin temsilcilerinin de üyesi olduğu seçici kurul halka aday gösterme çağrısında bulundu. Üç yüz aday gösterildi, kurul bu sayıyı elliye düşürdü ve bu adaylarla basın da yakından ilgi gösterdiği halka açık oturumlarda görüşmeler gerçekleştirildi. Kurul daha sonra son on yedi adayı belirlemesi için yirmi beş kişilik listeyi Devlet Başkanı Nelson Mandela'ya iletti. Mandela, coğrafi ve siyasi dengeyi sağlamak amacıyla, eleme sürecinin tamamından geçmeyen iki üyeyi daha komisyona dahil etti."³⁴

Sierra Leone

Sierra Leone'nin hakikat komisyonunu oluşturan kanun Güney Afrika'daki süreçten ilham aldı, ancak arada önemli bir fark vardı: Yabancı uyruklu komisyon üyeleri de komisyona atanmış ve komisyonun oluşturulmasında Birleşmiş Milletler de rol oynamıştı.³⁵ Hayner'a göre: "Freetown'daki BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi 'seçim koordinatörü' olarak atandı ve bir kurul oluşturuldu (bu kurulda barış anlaşması öncesi dönemin silahlı muhalefet hareketi, devlet başkanı, dini topluluklar ve insan hakları grupları tarafından atanan üyeler yer alıyordu). Barış antlaşması öncesi dönemin silahlı muhalefet hareketinin kurula dahil edilmesi bu grubun sürece desteğinin sağlanması açısından önemliydi. Kurul, halka açık aday gösterme ve görüşme sürecinin ardından dört ulusal üye belirledi. BM yüksek temsilcisi de üç uluslararası aday gösterdi. Ulusal ve uluslararası üyeler başkan tarafından resmi olarak atandı."³⁶

Timor-Leste

Doğu Timor Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, bir seçici kurulun önerileri doğrultusunda komisyon üyelerini atayan BM

³⁴ Hayner, yukarıdaki 22 no'lu not, 212'de.

³⁵ Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Kanunu, Şubat 2000, www.sierra-leone.org/Laws/2000-4.pdf

³⁶ Hayner, yukarıdaki 22 no'lu not, 212'de, Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Kanunu'ndan alıntıyla.

Doğu Timor Geçiş Dönemi Yönetimi (UNTAET) tarafından kuruldu.³⁷ Komisyonda çeşitli sivil toplum örgütlerinin ve siyasi partilerin atadığı birer üye yer alıyordu. Halka aday göstermesi için çağrıda bulunurken kuruldan, sivil toplumla kapsamlı müzakereler yürütmesi ve yöresel ve toplumsal cinsiyete dayalı temsiliyet gibi çeşitlilik alanlarını özel olarak dikkate alması talep edildi.

Karma Hakikat Komisyonları

Bazen, komisyona daha fazla güvenilirlik ve karşılaştırmalı uzmanlık kazandırmak amacıyla, hem yerli hem yabancı uyruklu kişiler komisyon üyesi ve üst düzey yönetici olarak atanır. Bu tür "karma komisyonlar", yereldeki soruşturma becerileri ve uzmanlık konusunda eksikliklerle karşılaşılabilen durumlarda taraflılık şüphesini ortadan kaldırmak (veya asgariye indirmek) için kurulur. Bunlara örnek olarak Sierra Leone, Guatemala, Solomon Adaları ve Kenya gösterilebilir. Bu tür komisyonlarda uluslararası adayların yine de değerlendirme ve eleme sürecine tabi tutulması gerekir.

---

37 Doğu Timor'da Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Kurulmasına Dair UNTAET Yönetmeliği, yukarıdaki 27 no'lu not, Bölüm 4.

HAKİKAT KOMİSYONUNUN

YASAL YETKİSİ:

HEDEFLER, İŞLEVLER,

YETKİ ALANI VE YETKİLER

2 (1). İşbu yasayla Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu adını alacak bir tüzel kişilik kurulmuştur. [...]

3 (1). Komisyonun hedefleri geçmişin çatışma ve bölünmüşlüklerini aşacak bir karşılıklı anlayış ruhu içerisinde ulusal birlik ve uzlaşmayı geliştirmek ve yaygınlaştırmak olacaktır.

1995 tarihli Ulusal Birlik ve Uzlaşmayı Geliştirme Yasası,
Güney Afrika Cumhuriyeti,
2. Bölüm

Hakikat komisyonları normal olarak yürütme organının bir kararnamesi ya da parlamentodan geçirilen bir yasa üzerinden hukuki bir yetkilendirmeye dayalı olarak kurulur. Yetkilendirme sürecinin başında taslağı hazırlayanların ve paydaşların aldığı kararlar gelecekteki soruşturmayı ve bu soruşturmanın ne kadar etkili olacağını belirler. Bu bölüm komisyonun hedef, işlev, kapsam ve yetkilerini tanımlıyor.

Bir Hakikat Komisyonunun Hedefleri

Bir hakikat komisyonunun genel hedefleri genellikle komisyonun üyelerine rehberlik etmesi gereken yetkilendirme belgesinin girişinde ve ilk başta yapılan değerlendirmelerde belirtilir. Yetkilendirme belgeleri farklı amaçlara yönelik olabilir, ama çoğu komisyonun çalışmaları aşağıdaki üç hedef tarafından belirlenir:

■ *Olguların saptanması ve açıklığa kavuşturulması:* Bir hakikat komisyonunun temel işlevi olguların belirlenmesidir. Komisyonların yasal yetki çerçevesi, bu olguların kapsamı, yasal sınıflandırması veya gerekli açıklamanın derinliği konusunda farklılık gösterir.

■ *Mağdur haklarının korunması, tanınması ve iadesi:* Mağdurların haklarını ve deneyimlerini komisyonun çalışmalarının merkezine yerleştiren bu işlev, hakikat komisyonlarını mahkemelerden ve danışma kurullarından farklı kılar.

■ *Olumlu toplumsal ve siyasi değişim:* Bazı yetki çerçeveleri, komisyonlara hükümet, sivil toplum ve halka uzlaşma, reform, demokrasi ve ihlallerin tekrarının engellenmesi amaçlı önerilerde bulunma yetkisini de verir.

İşlevler

Bir hakikat komisyonunun işlevleri hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli etkinliklerden oluşur. Bu etkinliklerin yetki çerçevesinde açıkça ifade edilmesi komisyon üyelerine soruşturmalarını tasarlarken, kaynak tahsis ederken ve çalışmalarını gerçekleştirmek için gerekli örgütsel yapıyı kurarken rehberlik eder.

Komisyonların yetki çerçevesinde yer alan bazı işlevler şunlardır:

■ *İnsan hakları ihlallerinin doğru ve tarafsız tarihsel kaydını oluşturacak bir rapor hazırlamak:* Hakikat komisyonları yetki çerçevesi ile soruşturma kapsamına alınan insan hakları ihlallerinin bağlamı, sebepleri, koşulları, doğası ve kapsamı konusunda rapor hazırlar. Bir hakikat komisyonunun temel ürününü oluşturacak olan, konuya hakim ve güvenilir sonuç raporunun önemli bir ulusal belge niteliğini kazanması beklenir. Örneğin Arjantin Zorla Kaybedilenler Ulusal Komisyonu'nun Raporu "*Nunca más*"³⁸ yurttaşlık eğitiminde yaygın bir şekilde kullanılıyor ve düzenli olarak yeniden baskıları yapılıyor. Zaman içerisinde Arjantin komisyonunun tek kitap formatındaki raporu çeşitlendirilerek, büyük boy, çok ciltli koleksiyonları, kısaltılmış baskıları, sesli ve görüntülü ve özel izleyici grupları için hazırlanan versiyonları geliştirildi.

■ *Bilgi toplama:* Yetki çerçevesi komisyona insan hakları ihlallerini, politik stratejileri, yerel tarihleri, belirli vakaları ve istismarların sonuçlarını araştırma yetkisi vermelidir. Komisyon tanıklarla ve hayatta kalanlarla görüşmeler yaparak, belgeleri inceleyerek ve alıkonma mekanları ve toplu mezarlar gibi kanıt içerebilecek yerleri ziyaret ederek tarihsel olaylar hakkında bilgi toplamalıdır. Komisyon, bu görevlerini yerine getirirken devlet yetkililerinin işbirliğinden faydalanabilmelidir. Bu işlevlerin en önemlisi ihlallerin doğrudan muhatabı olan kişilerin, yani mağdurların, tanıkların ve failerin tanıklıklarını toplamaktır. Bu işlevi etkili bir şekilde yerine getirebilmek için komisyonun bilgi kaydetmek, depolamak ve analiz etmek amacıyla yapılacak görüşmeler ve oluşturulacak veri tabanlarına yönelik ayrıntılı prosedür ve protokoller hazırlaması gerekir.

³⁸ Bir Daha Asla: Arjantin Zorla Kaybedilenler Ulusal Komisyonu Raporu (Nunca Más: Informe de la Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas), New York: Strauss&Giroux, 1986.

■ *Mağdurların saygınlığının ve ruh ve beden sağlığının korunması:* Bir hakikat komisyonunun mağdur ve tanıklardan kişisel güvenliklerine veya saygınlıklarına tehdit oluşturmayacak şekilde bilgi toplaması önem taşır. Komisyon, mağdurlara sadece birer bilgi kaynağı değil, haysiyetleri açıkça tanınan değerli birer ortak ve tam birer yurttaş olarak davranılmasını güvence altına almalıdır. Kitlese mezalim mağdurları genellikle toplumun en savunmasız ve dışlanmış grupları arasında yer alır; bir hakikat komisyonu da bu kişilerin ihtiyaçlarını değerlendirerek tanıklıklarını saygılı ve duyarlı bir yaklaşımla talep etmelidir. Komisyon mağdurların deneyimleri hakkında konuşabilecekleri güvenli bir ortam yaratmalıdır, ki bu da ruh sağlığı desteği, fiziksel koruma, yasal bilgilendirme, sosyal hizmetler ve bazı hallerde, finansal destek gerektirebilir. Bu destek ağı, kadınların, çocukların, yerli halkların ve diğer savunmasız grupların ihtiyaçlarına özel ilgi göstermelidir. Komisyon, tanıklıkları her zaman dürüstlük karinesi çerçevesinde kabul etmeli, mağdurların çektiği acıyı tanımalı ve göz önünde bulundurmalı, ancak tanıklıklar yine de her zaman nesnel bir bakışla ve doğrulanması gereken bilgi olarak değerlendirilmelidir.

■ *Eğitsel erişim etkinlikleri düzenlenmesi:* Komisyon iletişim, medya ve eğitsel/erişim etkinlikleri aracılığıyla kamuyu bilgilendirme yetkisine sahip olmalıdır. Erken dönem hakikat komisyonları etkinliklerini halkın katılımı olmadan gerçekleştirdi. Ancak Güney Afrika Cumhuriyeti deneyiminden bu yana, hakikat komisyonlarının erişim etkinliklerini, medya, web siteleri ve basılı kaynaklarla işbirliği üzerinden gerçekleştirmeleri yaygın bir uygulama haline geldi. Halka açık oturumların mağdurlara seslerini duyurma fırsatı ve haklılığını kanıtlama hissi sağlayan, diğer yandan da halkı eğiten etkili erişim etkinlikleri olduğu anlaşıldı. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu "Hakikat Gönüllüleri" oluşturmak ve eğitmek amacıyla ülke çapında büyük üniversitelerle işbirliği yaptı. Ülke çapında binlerce öğrenci halka açık oturumlara destek verdi, mağdurların komisyon karşısına çıkmasına

yardımcı oldu ve komisyonun çalışmaları konusunda bilgileri kamusal alanda paylaştı.

■ *İhlallerin tekrarlanmamasını güvence altına almak amacıyla politika önerileri sunmak:* Hakikat komisyonları, çatışma sebeplerini çözmeye yönelik önerilerle insan hakları ihlallerinin tekrarının engellenmesine ve hukukun üstünlüğünün hayata geçirilmesine yardımcı olabilir. Bir soruşturmanın sonunda komisyon üyeleri istismarlarla ilgili kurumsal sorumluluk düzeyini değerlendirmeli ve ileride istismarların devamının engellenmesi için gerekli tedbir veya reformlar konusunda önerilerde bulunmalıdır. Komisyonlar genellikle hukukun üstünlüğünü destekleyen; kamu güvenliği kurumlarında reform yapma; iyi yönetimi yaygınlaştırma ve yolsuzlukla mücadele etme; insan haklarına saygıyı artırma ve yerli halklar, çocuklar, gençler ve kadınlar gibi savunmasız grupların karşı karşıya bulunduğu kendilerine özgü zorlukları ortadan kaldırmaya yönelik önerilerde bulunurlar.

■ *Adalet sisteminin çalışmalarını desteklemek:* Bir hakikat komisyonu cezasızlığa karşı mücadelede önemli bir rol oynayabilir; çünkü görevi kötüye kullanma vakaları, ihlalleri ve bunların gerçekleştiği mekanları titiz bir şekilde araştırarak ve belgeleyerek mahkemelerle işbirliği yapabilir (örneğin, bazı komisyonlar araştırmaları sonucunda o güne kadar saklı kalan mezar alanlarına ulaşmıştır). Bu tür bilgiler savcılıklara kanıt olarak sunulabilir. Ülkelere özgü koşullara bağlı olarak, işleyen bir hukuk sistemi, yeterli kanıt ve siyasi iradenin varlığında bunlar ceza kovuşturmalarına da zemin oluşturabilir. Komisyonlar ayrıca, faillerin devlet makamlarından azli veya bir daha devlet memuriyetine gelmelerinin yasaklanması yönünde tavsiyelerde bulunabilir, veya güvenlik ve adalet alanlarında ve diğer kurumlarda gerçekleştirilecek reformların bir parçası olarak işe almada elemeyen geçirme programlarını yürürlüğe sokabilir.

■ *Toplumsal veya ulusal uzlaşmayı desteklemek:* Birçok hakikat komisyonu bireyler, topluluklar ve bir çatışmanın tarafları arasında uzlaşmayı,

karşılıklı anlayışı ve yaraların sarılmasını destekleyecek etkinlikler düzenlemekle görevlendirilir. Hakikat komisyonları, tarafların birbirlerinin şikayetlerini dinleyecekleri, suç işleyenlerin tekrar topluma dahil edilmesi için önerilerde bulunacakları ve topluluk düzeyinde ve ulusal düzeyde karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü destekleyecek ve yaygınlaştıracak etkinlikler düzenleyecekleri bir forum işlevi görebilir. Örneğin Timor-Leste'de Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu evlerine dönmek ve acı yaşadıkları kişilerden özür dileyerek barışmak isteyen, hafif suç işleyenlerin tekrar topluma kazandırılması için yerel topluluklarla işbirliği yaptı. Peru'da ise Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, hükümet ve yurттаşlar arasında gerçekleşecek uzlaşmaya en olumlu katkının devlet kurumlarında uygulanacak bir reform aracılığıyla gerçekleşeceği yönünde görüş belirtti.³⁹

Yetki Alanı

Hakikat komisyonu kuran yasal yetki çerçevelerinin belirlemesi gereken hususlar:

- Araştırılacak ihlal türleri
- Araştırılacak zaman dilimi
- Çatışan taraflar
- İhlallerin gerçekleştiği coğrafi alan

Yasal yetki çerçevesi güçlü, ama incelenecek ihlal ve konu türlerini tanımlamada sınırlı koşullar getirmeyecek şekilde esnek olmalı. Diğer bir deyişle yasal yetki çerçevesi, bir yandan özellikle ele aldığı belirli ihlalleri tanımlarken, diğer yandan komisyon üyelerine diğer ağır suçları inceleme olanağı tanımalı. Örneğin, Peru komisyonunun yasal yetki çerçevesi "işkence ve diğer ağır yaralama olayları" terimini kullanmış, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na -yetki çerçevesinde ad verilerek belirtilmemiş olsa

³⁹ Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Sonuç Raporu, 28 Ağustos 2003.

da cinsel şiddet eylemlerini inceleme olanağını tanımıştır.⁴⁰

İncelemeye konu dönem ve zaman dilimleri bir komisyondan diğerine büyük çeşitlilik gösterir. Bazı komisyonlar 40 yıla varan süreler içerisinde gerçekleşen ihlalleri incelerken, diğerleri birkaç hafta gibi görece kısa bir süreye odaklanır. Daha karmaşık araştırma konuları daha uzun dönem gerektirir, ama bir komisyonun istismarlara sebep olan deneyimleri eleştirel bir bakışla incelemeye yeterli donanımına sahip olması gerekir.

Arjantin Zorla Kaybedilenler Komisyonu gibi erken dönem komisyonlar sadece devlet aygıtları tarafından gerçekleştirilen görevi kötüye kullanma vakalarına odaklandı. Ancak bunun ardından gelen komisyonlar, bir toplumun acılar yaşamasına neden olan ve şiddet uygulayan devlet karşıtı aktörler ve paramiliter gruplar da dahil olmak üzere, devlet veya devlet dışı aygıtların eylemi sonucunda gerçekleşen tüm ihlalleri araştırmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu.

Bugüne kadarki tüm komisyonların soruşturmaları, soruşturmanın yürütüldüğü ülke veya devletin topraklarına odaklandı. Ancak birçok çatışma ve istismar ülke sınırlarını aşılıyor, veya başka ülkelerden kişiler de bu çatışmalara karışıyor. Bir hakikat komisyonunun yetki çerçevesinin, bazı soruşturmalarda, başka ülkelerle muhtemel işbirliğini de gerektireceği durumlar olabilir.

Komisyonun Yetkileri, Yaptırımları ve Sağlayabildiği Koruma Tedbirleri

Bir hakikat komisyonu etkili ve bağımsız soruşturmalar gerçekleştirilmesi için gerekli yetkiye sahip olmalıdır. Komisyonun, gerek soruşturma ve duruşmalarda, gerekse genel çalışmalarını sırasında mağdur ve tanıkların haklarını

⁴⁰ 065-2001-PCM [Peru] numaralı Yüce Divan Kararnamesiyle kurulan Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Comisión de la Verdad y Reconciliación), 4 Haziran 2001.

koruyacak belirli prosedürlere uyması gerekir.

■ **Soruşturma yetkileri:** Bir hakikat komisyonunun hükümet makamları dahil her kaynaktan bilgi alma yetkisi olmalıdır. Bazı komisyonlara kanıt sunulmasını ve tanıklık edilmesini mecbur kılan yetkiler verilir. Bu yetkiye sahip olmayan komisyonların ise görevlerini yapabilmeleri tanıkların, örgütlerin, güvenlik güçlerinin ve hükümet organlarının işbirliği ve iyi niyetine bağlıdır. Her durumda, bir komisyonun ilgili makamlar ve sivil toplumla işbirliğine dayalı ilişkiler geliştirmesi gerekir.

Bir komisyonun etkili soruşturma yürütmek için ideal koşullarda aşağıdaki yetkilere sahip olması gerekir:

■ **Zorunlu tutma yetkisi:** Bu yetkiye, kanıt sağlamak ve uygun hallerde kanıt niteliğindeki nesne veya belge sunmak üzere kişilerin komisyon karşısına çıkmalarını zorunlu kılma yetkisi dahil olmalıdır. Bu göreve atanan komisyon personelinin yeri geldiğinde materyal aramak üzere mahkeme emri çıkarttırabilmesi gerekir.

■ **Adli tıp prosedürlerine dahil olma yetkisi:** Bir komisyonun, kanun çerçevesinde, adli makamlarla işbirliği içerisinde ve kayıp veya zorla kaybedilenlerin akrabalarının isteklerine saygı göstermek kaydıyla, mezar açma dahil adli tıp yönünden inceleme yürütme yetkisi olması gerekir.

■ **İşbirliği zorunluluğu:** Siyasi parti üyeleri ve hükümet yetkilileri dahil olmak üzere herkes komisyonla işbirliği yapmakla yükümlü olmalı, komisyona yasal yetki çerçevesini yerine getirmede ihtiyaç duyacakları her amaçla kendilerine kısıtlamasız erişim olanağı sağlamalıdır. Ulusal güvenlik gibi gizlilik kanunları bir hakikat komisyonunun soruşturmasını ilgilendiren herhangi bir konuda geçerli olmamalıdır. Ancak komisyon da, kişilerin özel hayatına ve saygınlığına zarar vermekten kaçınmak

adına topladığı bilgileri azami dikkatle değerlendirmelidir.

■ **Kamuya açık oturumlar düzenlenmesi:** Komisyon üyeleri kamuya açık bir oturumun adalet yararına olmayacağı – veya ilgili bir kişiye zarar getireceği – yönünde kanaat geliştirmedikleri sürece, bir komisyonun oturumları hem kamuya, hem de medyaya açık olmalıdır. Reşit olmayanların tanıklık ettiği oturumlar kamuya kapalı olmalı, veya tanıklıkta bulunanın kimliğinin gizlenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Reşit mağdurlar hikayelerini paylaşmak adına kamu önünde tanıklık etmek yönünde istek belirtmedikleri sürece, cinsel şiddet vakalarıyla ilgili tanıklıkların dinlendiği oturumlar genellikle kamuya kapalı gerçekleştirilir.

Komisyonun tanıklık edecek mağdurları seçme ölçütleri kamuya duyurulmalıdır. Tanıklık etmek üzere davet edilen herkes uygulanacak prosedürler, tüm hakları ve sorumlulukları konusunda önceden eksiksiz bir şekilde bilgilendirilmelidir. Mağdurların uygun tıbbi, psikolojik veya manevi destek hizmetlerinden faydalanabilmeleri sağlanmalıdır.

Komisyon ayrıca mağdurlarla tanıklıklarından sonra temas kurarak, maddi ve manevi açıdan zarar görmediklerinden emin olmalı ve gerekli hallerde rehberlik hizmeti sunmalıdır.

■ **Usule Ait Haklar:** Bir hakikat komisyonu, özellikle bulgu ve önerilerini yayımlarken hukuk önünde eşitlik hakkını gözetmelidir:

- **Dinlenme hakkı:** Bir komisyon herhangi bir kişiye zarar verebilecek bir karar veya öneriyi değerlendirirken imkanlar elverdiği ölçüde bu kişiye, ilgili herhangi diğer mağdurlarla birlikte kararın alınacağı oturumda temsil edilme ve/veya oturumda bulunma fırsatı tanınmalıdır.

- **Kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı:** Eğer bir tanık bir komisyon karşısına çıkmak ve kendi aleyhine sonuçlar doğurabilecek sorulara cevap vermek zorunda ise, bu

cevaplar daha sonraki yasal kovuşturmalarda bu kişi aleyhine kanıt olarak geçerlilik taşımamalıdır. Bir komisyon bu prosedüre ancak bu tür bilgi komisyonun hedeflerini gerçekleştirmek adına gerekli ve meşru olduğunda ve bir kişi kendi aleyhine tanıklık etmemeyi gerekçe göstererek cevap vermeyi reddettiği hallerde başvurmalı. Bu tedbire bazen "tanık dokunulmazlığı" adı verilir.

- *Hukuki temsil hakkı*: Bir araştırmacı tarafından sorgulanan veya bir komisyona çağrılan her kişi, maddi durumu buna elvermese bile, yasal temsil hakkına sahiptir. Bir komisyon, adalet açısından gerekli olduğuna karar verdiği hallerde söz konusu kişiyi temsil edecek avukat atar.

■ **Tanık Koruma**: Güvenliklerine yönelik açık tehdit olduğu hallerde önemli tanıklar için tanık koruma programları oluşturulmalıdır. Tanıkların ve sağladıkları bilginin etkili bir şekilde korunması, özellikle bir komisyon hassas konuları ve güç sahibi kişileri araştırıyorsa hayati önem taşır. Korku içindeki tanıklar hakikati eksiksiz olarak anlatmayabilir, kendilerini ve ailelerini korumak için yanıltıcı bilgi üretebilir, veya komisyonla temasa geçmekten tamamen kaçınabilir.

Bir komisyon eksiksiz bir tanık koruma sağlayamadığı hallerde, bu gibi tanıkların kimlikleri konusunda katı bir gizlilik uygulayacağına dair güvence verebilmelidir.

■ **Yaptırımlar**: Komisyonun görevini yerine getirmesinin engellenmesi, kasten yanlış bilgi verme, komisyonun çağrısına uymama, gizli bilgiyi başkalarına iletme ve kanıt veya arşivlerin imha edilmesi gibi suçlar da dahil olmak üzere hakikat komisyonuna karşı işlenen suçların cezalandırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

- *Komisyon üyelerinin korunması*: Komisyon üyeleri ve personeli çalışmalarını sırasında iyi niyetle gerçekleştirdikleri uygulamalarla ilgili olarak koruma altına alınmalıdır. Hiçbir komisyon üyesi, çalışan veya komisyon adına bir görevi

yerine getiren kişi, iyi niyetle hazırlanan ya da ifade edilen bir rapor, bulgu, görüş veya öneri ile ilgili olarak kanunen sorumlu tutulmamalıdır. Bu koruma, komisyon ve çalışanlarının görevlerini gereken özenle ve hukuk önünde eşitlik ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmelerine bağlıdır.

- *Raporun kamuya açıklanması*: Hakikat komisyonu sonuç raporunu medya, internet, kütüphaneler ve arşivler aracılığıyla kamuya açıklama yetkisine sahip olmalıdır. Rapora erişimi örneğin devlet başkanı gibi bir üst makama sınırlandırmak ve raporun yaygınlaştırılması yetkisini bu makama teslim etmek komisyonun etkisini zayıflatır. Bir hakikat komisyonu çalışmaya başlamadan önce bir hazırlık evresinden geçmelidir. Genellikle üç ile altı ay arasında olan bu süre içinde komisyon yasal yetki çerçevesini inceler, iç idari süreçlerini geliştirir, toplumla temaslarda bulunur.

KRİTİK ÖNEME SAHİP

BİR AN:

HAKİKAT KOMİSYONUNUN

KURULUŞU

“Çatışmaya zemin hazırlayan farklı nedenlerin ve çatışma dönemi boyunca gerçekleştirilen çok sayıda insan hakları ihlallerinin sorumlularının olduğu kanaatimiz temelinde, hesap verebilirlik öngörüyor ve cezasızlığı kesinlikle reddettiğimizi ilan ediyoruz. Bu bilgi ve anlayışla, bu tür sebep ve ihlallerin tekrarını engelleyebilecek bir toplum kuracağımıza söz veriyoruz.”

“Hakikatin Tanığı: Sierra Leone Hakikat & Uzlaşma Komisyonu Raporu,” Cilt 1, 2004

Etkili bir hazırlık aşaması komisyonun konumlanışını ve çalışmalarını kolaylaştırır. Timor-Leste'de, ülkenin 13 bölgesinde gerçekleştirilen kapsamlı görüşmeler her bölgede komisyonun yerel ofislerinin çalışmasını destekleyecek ortaklıkların kurulmasıyla sonuçlandı. Kararlı bir yaklaşımla üzerine gidilmediği takdirde hazırlık aşamasındaki zaaf lar ciddi sonuçlara yol açar.

Yetki çerçevesinin gözden geçirilmemesi ve anlaşıl maması soruşturmanın programını ve araştırma personelinin işe alım sürecini etkileyebilir. Kenya Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu, gerçekleştirdiği araştırmanın ekonomik suçları ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyduğu en önemli bilgileri elde edemediğini sürecin geç aşamalarına kadar fark etmedi. Demek ki, komisyonun kadrolarının verimli bir şekilde yerleştirilmesi, güçlü ve etkili bir hazırlık aşaması gerektiriyor. Eğer kritik öneme sahip hazırlık görevleri eksik uygulanırsa komisyon sorunları ancak ortaya çıktıkça çözmeye çalışarak enerjisini boşa harcayacaktır.

■ Komisyon üyelerinin yasal yetkilendirme çerçevesini dikkatle inceleyerek, ana bileşenleri ve hedefleri hakkında görüş birliğine varmaları gerekir. Üyeler yorum farklılıklarını ve tereddütte kaldıkları noktaları açıklığa kavuşturmaya zaman ayırmalı, görüş birliğine varmalı ve bunun için önemli konularda görüşlerinden taviz verebilmelidir.

■ Komisyon üyeleri öncelikli olarak başlıca paydaşlarına, özellikle de mağdurlara ulaşmalı, yasal yetkilendirme çerçevesindeki görüşlerini ve süreçle ilgili beklentilerini, önerilerini veya taleplerini öğrenmelidir. İçten ve açık sözlü tartışmaların küçük, özel ve belli bir konuya odaklanan toplantılarda gerçekleşme olasılığı daha fazladır; bu tür toplantılarda komisyon üyeleri ilgili birey ve gruplarla uyumlu ve ortak bir anlaşma zemini geliştirebilirler.

■ Komisyon üyeleri çalışma koşullarını belirlemeli ve çekirdek kadronun işe alımını gerçekleştirmelidir. Çekirdek kadro, idari,

araştırma ve erişim sistemlerini kuracak ve yönetecek üst düzey yöneticileri içerir. İşe alım sürecinin hızını yetki çerçevesi ve kamu kurumlarına uygulanan düzenlemeler belirler. Ancak hükümet, ilk işe alım aşamasını destekleyecek ve kolaylaştıracak tüm gerekli prosedürel yardımı sağlamalı. Komisyonda devlet memurlarının görevlendirilmesi durumunda, hizmet süreleri boyunca sadece üstleri olan komisyon üyelerine karşı sorumluluk taşımaları önemli bir noktadır.

Hükümet, komisyonun başlangıç aşamasındaki görevlerinin etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesini güvence altına alacak desteği sağlamalıdır. Yetkili makamlar, uygun ofis mekanlarının bulunmasına yardımcı olunması dahil, bir komisyona yeterli finansal ve lojistik desteği sağlamalıdır. Gerekli olduğu hallerde bir komisyon sivil toplumdan ve uluslararası topluluktan finansal destek ve uzman desteği isteyebilmeli ve alabilmelidir.

Standartlar, Politikalar, Prosedürler ve Çalışma Planları

Çekirdek kadro oluşturulduktan sonra komisyon üyeleri uygun yönetim ve işleyişi güvence altına alacak standartlar, politikalar ve prosedürler geliştirmelidir. Bunlar arasında şunlar olabilir:

■ Komisyonun karar alma, yönetim ve idare ile ilgili kurallarını açıklığa kavuşturan bir işlevler kılavuzu

■ Komisyon üyeleri ile personel arasında raporlama hatları, işbölümü ve ülke çapında operasyonel yayılım gibi konuları açıklığa kavuşturan organizasyonel şema

■ Öngörülen zaman kullanımı, gerekli insan kaynaklarına ve maddi kaynaklara ilişkin bir çalışma planı ve ilgili devlet prosedürlerine uygun bir bütçe

■ Temel metodolojik yaklaşımları öneren ve disiplinlerarası işbirliği biçimlerini belirleyen soruşturma ve araştırma planları

■ Komisyonun yetki kapsamı ve işlemleri konusunda toplumu bilgilendirmek üzere erişim ve eğitim planları

■ Komisyon ile diğer kamu kurumları, yurttaşlar ve mağdur grupları dahil olmak üzere sivil toplum arasındaki ilişkiyi yönetecek bir ilkeler ve taahhütler bildirisi

Hazırlık aşamasının temel özelliğini, personelin küçük ekiplerle yürüttüğü ve komisyon üyelerine ve/veya komisyonun yürütme komitesine doğrudan raporladığı çalışmalar oluşturur. Bu aşamada önemli görevlerin tamamlanmasında herhangi bir aksama tedirginlik yaratabilir ve komisyonun yükümlülüklerini yerine getirme becerisi ile ilgili genel bir güven kaybına yol açabilir. Daha uzun gecikmeler ise komisyonun uygulamalarını ve diğer çalışma aşamalarını da tehlikeye atar.

Bütçeler

Hükümetin ödenek ayırmadan önce komisyonun operasyonel ihtiyaçlarını iyi değerlendirmesi önem taşır. Bir komisyona ödenek ayrılması ile ilgili kararlar genellikle (yıllık bütçe planlaması dahilinde) meclis veya (takdire bağlı finansman olarak) yürütme organı tarafından alınır. Bazı örneklerde hükümetler komisyonlara çalışmaya başlamadan finansal kaynak ayırdıysa da, fazla erken bir aşamada bütçe ayrılması komisyonun bağımsızlığına gölge düşürebilir ve çalışmalarını sınırlandırabilir.

Komisyonun ilk ödeneğinin geçici nitelikte ve hazırlık aşamasını destekleyecek nitelikte olmasının sağlanması ve daha sonraki tüm ödeneklerin komisyon üyelerinin kararlarına uygun olarak düzenlenmesi akılcı bir yaklaşım olabilir.

Bazı komisyonlar ise, standart bir meclis bütçesi veya uluslararası bağışçılardan gelen fonlar dışında özel fonlar kullandı. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu bütçesinin yüzde 50'sinden fazlası yolsuzluk yapan devlet memurlarının gizli yurtdışı banka hesaplarından elde edildi. Sierra

Leone ve Timor-Leste komisyonları ise fonlarının büyük kısmını uluslararası bağışçılardan sağladı.⁴¹

Kamusal bir kurum olarak hakikat komisyonu, yönetimde şeffaflık konusunda mevcut en iyi örnekleri uygulamalıdır. Maaş, operasyonel etkinlikler ve sermaye harcamalarına kaynak ayırma işlemleri, komisyonun yasal yetki çerçevesi ve çalışma planları tarafından belirlenen komisyon hedef ve işlevlerine sıkı sıkıya bağlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Komisyonlar genellikle, savaş sonrası veya diktatörlük sonrası gibi zor ekonomik koşullar altında çalışır. Dolayısıyla komisyonların operasyonel etkinliklerine odaklanan tutumlu ve ciddi kurumlar olarak görülmesi önemlidir. Personel maaşları deneyimli profesyonellerin ücretleri temel alınarak belirlenmeli, kamuoyu tarafından aşırı yüksek miktarlar olarak algılanmamalıdır.

Genellikle dört ana bütçe kategorisi vardır:

■ Yasal yetki kapsamının incelenmesi sonucunda belirlenecek olan komisyon üyelerinin ve program birimlerinde görev yapan personelin maaşları: Personelin uzmanlık alanları genellikle hem hukuki, hem de disiplinlerarası toplum bilimleri; tanıklıkları kayda geçirme ve veri işleme; mağdurlara destek; kamusal iletişim, erişim ve eğitim desteği ve idari destekten oluşur.

■ Araştırma, erişim ve iletişim etkinliklerini yerine getirmek üzere gerçekleştirilen çalışmalar: Bu kategori genellikle tanıklık toplama, veri yönetimi sistemleri yaratma, erişim kampanyaları, oturma düzenleme ve duyurma ve yayın üretimini içerir. Bu etkinlikler ülke içerisinde uzun yolculuklar yapılmasını gerektirebilir.

⁴¹ Örneğin bkz. Peru'nun Devletten Yasadışı Yollarla Alınan Para İle İlgili Özel Ödenek Kanunu No 28.476 (Ley del Fondo Especial de Administración del Dinero Obtenido Ilícitamente en Perjuicio del Estado), 22 Mart 2005, Madde 8 (g).

■ Ofislere ekipman ve araç tedariki için sermaye harcamaları.

■ Mekan kirası, banka işlemleri, kayıt tutma ve denetleme ile ilgili idari harcamalar ve finansman maliyetleri.

Erken Dönemde Kamusal Farkındalık ve Duyarlılık Yaratma

Komisyondun yetki çerçevesinin toplum çapında iletişimini gerçekleştirme ve bu konuda eğitim, hazırlık aşaması süresince ortaklar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği halinde devam etmelidir. Bu çalışma kamuyu hakları ve komisyondun soruşturmalarına erişim ve katılım fırsatları konusunda bilgilendirmelidir.

Komisyondun bir stratejik iletişim planı hazırlamalı, bu planda hedef kitle, açık ve net ortaya konulmuş amaçlar ve bunları gerçekleştirmek için yapılacak kısa, orta ve uzun vadeli çalışmalar belirtilmelidir.

Farkındalık yaratmak ve komisyondun çalışmalarına ivme kazandırmak için radyo, televizyon, basın, müzik, tiyatro ve afiş gibi bir dizi mecra kullanılabilir. Erişim etkinliklerinde ve sivil toplum ağları ve yerel bağlantılar aracılığıyla basılı malzemeler dağıtılabilir. Komisyon üyeleri şehirleri ve merkez dışında kalan daha küçük yerleşim yerlerini ziyaret ederek komisyondun çalışmalarıyla ilgili farkındalığı artırmalı ve önemli ortaklarla hakikat, hesap verme sorumluluğu ve uzlaşma konusunda görüş alışverişinde bulunmalıdır.

Diğer etkili kamusal erişim etkinlikleri arasında geniş katılımlı forumlar tarzında, komisyon üyeleri ve personelinin komisyondun etkinlikleri aktararak sorulara cevap vereceği toplantılar yer alır. Ayrıca mağdurlar, eski silahlı mücadele örgütü üyeleri, polis, ordu, milletvekilleri, dini liderler, öğretmenler, kadınlar, çocuklar, gençler ve diğer bireyler ile görüş alışverişini ve eğitim programları düzenlenebilir. Bunu yapmanın en iyi yolu tartışma ve katılıma odaklanan küçük gruplar düzenlemektir. Konferanslar, benzer

ilgi alanlarına sahip farklı grupları biraraya getirerek belirli konulara dikkat çekmek için etkili bir yöntem oluşturur. Komisyonun çalışmalarında ortak vasfıyla yer alan örgütler de üyeleri için kendi erişim ve eğitim etkinliklerini düzenlemelerine yardımcı olacak şekilde eğitilebilir ve teşvik edilebilir.

Çalışmaların Haritalanması ve Arka Plan Araştırması

Komisyonlar çalışmalarına başlamadan önce ihlallerin mahiyetini ve kapsamını değerlendirmek için genellikle potansiyel zorlukları saptamaya ve ihtiyaçları değerlendirmeye yardımcı bir ön haritalandırma projesi gerçekleştirir. Bu proje kapsamında, belgeler, tanıklarla görüşmeler ve saha uzmanlarıyla görüş alışverişini gibi farklı kaynaklardan bilgi toplanır ve bu bilginin analizi gerçekleştirilir.

Haritalama aşağıdaki faktörleri içerecek şekilde, çalışma ortamının makro ölçekte bir resmini sunar:

- Gerçekleşen olayların mahiyeti ve kapsamı
- Olayların gerçekleştiği zaman ve yer (ihlallerin boyutu hakkında fikir sahibi olmak için)
- Mağdurların kimliği
- Failerin muhtemel kimliği
- Olayların illere göre kronolojik gelişimi
- Tüm mevcut adalet, uzlaşma ve mağdurlara destek girişimleri
- Potansiyel ipuçları veya kanıt kaynakları
- İhlal biçimleri

Doğru uygulandığında haritalama, komisyondun nesnellüğünü ve etkinliğini artırarak, spekülasyona değil, fiilen meydana gelen olaylara ait bulgulara dayalı stratejik kararlar alınmasına olanak sağlar.

Aynı zamanda komisyonun kaynak tahsisi için gerçekçi tahminler yapmasına, tanıklık toplama ile ilgili tutarlı bir yaklaşım geliştirmesine ve araştırma ve inceleme başlıklarının belirlenmesine olanak tanır.

Haritalama, genellikle Birleşmiş Milletler veya gerekli kaynaklara sahip başka bir kurumun desteğiyle, gerekli uzmanlığa sahip bir sivil toplum kuruluşu tarafından gerçekleştirilebilir.

İhlaller haritalandıktan sonra komisyon, sonraki operasyonel aşama sırasında gerçekleştirecek daha tutarlı bir araştırma ve inceleme için güçlü bir temel geliştirmek amacıyla arka plan araştırması yürütmeye başlayabilir. Arka plan araştırması aşağıdaki yollarla gerçekleştirilebilir:

■ Gizli veya genel kullanıma açık, önemli bilgi kaynaklarının, belge ve raporların belirlenmesi. Bu kaynaklar şunlar olabilir:

- Devlet (adalet, insan hakları, ordu ve polis mercileri)
- Birleşmiş Milletler, belli başlı uluslararası insan hakları kuruluşları ve diplomatik temsilcilikler
- Ulusal ve uluslararası medya
- Devlet dışı örgütler (insan hakları kuruluşları, sendikalar, dini gruplar, yardım kuruluşları ve mağdur dernekleri)

■ Komisyonun plan ve hedeflerinin sunulması ve ortaklıklar aramak için örgüt temsilcileriyle toplantılar düzenlenmesi

■ Belge toplama ve inceleme

■ Araştırmaları ve stratejik kararları değerlendirmek için farklı ulusal ve uluslararası uzmanlarla görüş alışverişinde bulunulması

Yerel Adetlerin İncelenmesi

Komisyon, hazırlık aşaması sırasında zarar gören farklı grupların insan hakları ihlalleri,

cezalandırma, hesap verme sorumluluğu ve uzlaşma gibi konulara nasıl yaklaştıklarını öğrenmelidir. Bu tür araştırmalar genellikle sosyal antropologlar, psikologlar ve tarihçiler gibi uzmanlar tarafından yürütülür. Uzmanlar, yerel etnik, dini, kültürel ve diğer süreç ve kurumların komisyonun çalışmalarına katılımlarının nasıl sağlanacağı konusunda, örneğin yerel halkları gibi farklı geleneksel inanç ve adetlere duyarlı ve onlarla etkileşim içinde olmayı sağlayacak ve bu halkların özgür, önceden bilgilendirilmiş rızasını güvence altına alacak kılavuz ilkeler belirlemelidir.⁴²

Destek ve Danışma Grupları

Yetki çerçevesi izin verdiği takdirde, geliştirme ortakları, uluslararası topluluk ve sivil toplum grupları soruşturmayı izleyecek, önerilerde bulunacak ve teknik hizmet sağlayacak destek ağları kurabilir. Örneğin komisyon üyeleri ve personeliyle düzenli toplantılarda bir araya gelen bir yerel ihtiyar heyeti Kanada Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na danışmanlık yapıyor. Sierra Leone komisyonu bir insan hakları örgütleri ağı tarafından izlenmişti. Peru komisyonu ise, tazminat politikasının geliştirilmesi aşamasında danışmanlık almak üzere bir mağdur grupları ağı oluşturdu.

⁴² Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi, yukarıdaki 26 no'lu not.

KURULUŞTAN

DÜZENLİ ÇALIŞMAYA

GEÇİŞ

"Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu üyeleri olarak artık ilerlediğimiz yolun varmak istediğimiz hedefle aynı önemde olduğunun mutlak surette farkındayız . Bu işin kısa yolu yok. Hakikat ve uzlaşma söz konusu olduğunda hepimiz süreci sonuna kadar götürmek zorundayız."

Kanada Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Başkanı Yüksek Hakim Murray Sinclair, Aborjin Halkları Senato Komitesine Sunum, 28 Eylül 2010

Konuşlanma (Deployment) Aşaması

Hazırlık aşaması başarıyla tamamlandıktan sonra komisyon çalışma planını gerçekleştirebilir, temel faaliyetlerini ve bunların sahada etkili bir şekilde konumlandırılmasını başlatabilir.

Komisyon konuşlanma sürecinde organizasyonel şemasını tamamlayacak personelin işe alımını gerçekleştirmeli; ofisler açmalı; araştırma, erişim ve idari birimlerini faaliyete geçirmelidir:

■ Komisyon, organizasyonel şemasına, araştırma ve erişim planlarına uygun olarak tam kadro çalışmasını sağlayacak şekilde personel istihdamını gerçekleştirmelidir. İşe alım süreci, muhtemel çıkar çatışmalarının önceden haber verilmesi de dahil olmak üzere, kamu sektöründe geçerli en yüksek şeffaflık ve iyi uygulama standartlarına bağlı kalmalıdır. Komisyon tüm ilgili iş hukuku gereklerine uyan sorumluluk sahibi bir işveren olmalı, erkek ve kadınlara, etnik, bölgesel ve dini gruplara eşit istihdam fırsatı tanıyacak ve profesyonel disiplinler arasında doğru bir denge gözetilecek şekilde çeşitlilik taşıyan bir personel yapısı oluşturmaya çalışmalıdır.

Yetki çerçevesi ve organizasyonel şemasına bağlı olarak komisyon, aşağıdaki ekip ve birimlerden oluşacak yapılanması için bütçelendirme yapar. Bu birimler şunlar olabilir:

- Yetki kapsamı tarafından belirlenen ihlal biçimlerini ilgili mevzuat uyarınca saptayacak ve belirli, örnek teşkil eden vakaları derinlemesine inceleyecek yasal ekip(ler)

- Soruşturulan insan hakları ihlallerine yol açan politik süreçleri ve bağlamı inceleyecek ve ayrıca geçmişte gerçekleşen istismar ve ihlallerin sonuçlarını araştırarak disiplinler-arası çalışmalar gerçekleştiren sosyal bilimci (tarihçiler, sosyologlar, siyasal bilimciler ve antropologlar) ekipler (Operasyonel aşama ilerledikçe bu ekipler işlevlerini, bulgular üzerine araştırma yapmaktan bulgulara dayalı öneriler geliştirmeye geçecek şekilde uyarlayabilirler.)

- Tanıklık toplama prosedür ve formlarını, özel tanık prosedürlerini ve arşiv inceleme prosedürlerini tasarlamak ve kapsamlı bir veri tabanı geliştirmek için bir tanıklık toplama ve veri işleme birimi

- Mağdurların katılımını ve manevi desteklerini sağlamak için bir mağdurlar birimi. Bu birimin kadrosu sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve eğitim alanlarında deneyimli profesyonellerden oluşturulabilir. (Yasal yetki çerçevesiyle uyumluysa, ilgili makamlarla işbirliği içerisinde tanıklara koruma tedbirleri sağlamak için ayrı bir hizmet birimi kurulabilir.)

- Komisyonun içinde görev yaptığı kamusal, medya ve politik ortamı izleyecek; komisyonun kamusal görünüm ve söylemini tanımlamasına yardım edecek; önemli ortaklarla iletişimi yönetecek ve genel eğitim etkinliklerini denetleyecek bir iletişim, erişim ve eğitim birimi. (Yasal yetki kapsamıyla uyumlu ve soruşturmanın ihtiyaçlarıyla tutarlıysa, iletişim birimi mağdur ve kilit önemdeki tanıklar için kamuya açık oturumlar düzenleyecek özel bir ekip de içerebilir.)

- Bütçe denetimi ve lojistik yönetiminden ve verimliliği izlemekten sorumlu idari bir birim

■ Komisyon, organizasyonel şeması, araştırma ve erişim planları doğrultusunda, uygun görüldüğü şekilde, bölgesel ofisler ve gezici ekipler kurmalıdır. Geçmiş deneyimler bölgesel ofislerde halkın ve özellikle mağdurların güvenini kazanmış yerel profesyonellerin istihdam edilmesinin değerini ve avantajlarını gösteriyor. Bu profesyoneller, komisyonun incelediği vakalar konusunda bilgi ve deneyim sahibi yerel aktivistler veya insan hakları savunucuları olabilir.

Yerel ofislerin sayısı ülkenin coğrafi özelliklerine, komisyon karşısına çıkması beklenen mağdur ve tanıkların sayısına ve sivil toplumun ve kurumsal ortaklıkların gücüne bağlıdır. Guatemala'nın Tarihsel Gerçekleri Açığa Kavuşturma Komisyonu gibi bazı hakikat komisyonları, görece

az sayıda ofisleri olsa da, gezici ekipler halinde ülkeyi dolaşan çok sayıda tanıklık toplayıcı istihdam etti. Timor-Leste'ninki gibi diğer bazı komisyonlar farklı bölgelerde yerleşik ekiplerle çalışmayı tercih etti. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu hızlı bir şekilde ve sınırlı kamusal erişimle kurulduysa da sivil toplumdan gelen eleştirilerin ardından belirli bölgelerde ek ofisler açtı.

■ Komisyon ilk kamusal erişim kampanyasını ulusal sivil toplumla ortaklıklar kurma ve bölge veya ülkenin tamamında etkin olma amacıyla geliştirmelidir. Bu aşamada, uygun düştüğü takdirde, komisyon, insan hakları gruplarına, kurumlara ve (potansiyel) bağışçılara yönelik uluslararası erişim çalışmaları da yürütebilir. Ortaklıkların kurulması özellikle aşağıdakileri gerçekleştirmek açısından önem taşır:

- Komisyonun çalışmalarını yaygınlaştırmak
- Mağdur örgütleri ve topluluklarına ulaşabilmek
- Mağdurlara destek ve rehberlik danışmanlık hizmeti sağlamak
- Uzmanların desteğini almak

Düzenli Çalışmalar

Komisyonun çalışmaları ilerleyip örgüt tam kapasitesine eriştiğinde komisyon düzenli çalışmalarına başlar, bunlar arasında, yetki kapsamının ve çalışma planlarının belirlediği işlevlere bağlı olarak, aşağıdaki görevler bulunabilir:

■ Yerel ofisler ve/veya gezici ekipler aracılığıyla, araştırma planının rehberliğinde ve bir tanıklık toplama ve veri işleme biriminin yönlendirmesiyle tanıklık toplanır. Bu, komisyonun mağdur ve tanıklarla ilişkiye geçmede kullanacağı ana etkinliktir ve temel deneyim birikimini sağlayacak olan çalışmadır. Dolayısıyla, komisyonun mağdur ve tanıklara yönelik davranışına dair yöntem ve ilkelerin harfi harfine uygulanmasını güvence altına almak önem taşır. Komisyon, bölgesel

ofisleri aracılığıyla tüm ilgili taraflara tanıklık toplama prosedürleri ile ilgili önceden açık bildirimde bulunmalı. Tanıklık toplama sürecinin veri işleme, kurgu ve raporun biçimlendirilmesi; bulguların saptanması ve öneriler geliştirilmesi için yeterli süreyi sağlayacak bir son teslim tarihi olmalıdır. Bu aynı zamanda kilit önemde tanıklarla görüşülmesi ve arşiv bilgilerinin incelenmesi için de geçerlilik taşır.

■ Tanıklık toplama özenle tasarlanmış ve denenmiş bir soru formu ve görüşme protokolü kullanılmasını gerektirir. Tanıkların deneyiminin verimli olmasını ve saygılı bir atmosferde gerçekleşmesini güvence altına almak için tanıklık toplama görevlilerinin titiz bir eğitim sürecinden geçmesi gerekir. Tanıkların hikayelerini, onlar için kültürel ve psikolojik açıdan anlamlı ve onların anlatı tekniklerine saygı gösteren bir çerçevede anlatabilmeleri gerekir. Soru formu tanıkların anlatılarının yerine geçmeyi amaçlamamalı, aksine belirli temel bilgilerin ihmal veya kayıp edilmeyip kaydedilmesini ve bu süreçte mümkün olduğunca çok olgusal ve bağlamsal ayrıntının toplanmasını sağlayacak şekilde görüşmeciyeye yardımcı olmalıdır.

■ Görüşmeciler topladıkları tanıklıkları, soru formundaki tüm soruların tanık tarafından elinden geldiği ölçüde karşılandığından emin olacak şekilde yazılı olarak kaydeder. Yazılı anlatılar veri tabanına girilmek üzere komisyon merkezine gönderilmelidir. Komisyonun yetki kapsamı çerçevesinde geliştirilen komisyon veri tabanları verileri, hem niceliksel (örneğin istatistiksel tekniklerle ölçülen belirli ihlallerin zaman içerisinde gerçekleşme sıklığı) hem de niteliksel (örneğin faillerin strateji ve uygulamalarına atıflar) olarak tanımlar.

■ Kamuya açık oturumların düzenlenmesi belirlenmiş mağdurların ulusal bir izleyici kitlesi ve medya karşısında deneyimlerini paylaşmalarına olanak tanır. Diğer kamuya açık oturum biçimleri arasında uzmanların ve önemli politik figürlerin tanıklıkları yer alabilir.

■ Bazı komisyonların yasal yetki çerçevesi faillerin oturlara katılmasına izin verir. Bu uygulama bugün dahi tartışılıyor: Uygulamayı eleştirenler, mağdurların travmasının canlanmasına veya bazı tanıkların fiziki varlıklarıyla güç gösterisinde bulunmalarına yardımcı olma riskine işaret etmişlerdir. Liberya Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu eski savaş baronlarını tanıklık etmek üzere davet ettiğinde oturumlar katılımcılar ve halk tarafından kesintiye uğratıldı ve mağdurlar son derece rahatsız oldular.

Kamuya açık oturumlar genellikle üç ekseninde düzenlenir:

- Mağdur veya hayatta kalanların doğrudan tanıklıkta bulunması için düzenlenen, coğrafi ölçütlere göre gruplandırılan oturumlar
- Mağdur veya hayatta kalanların tanıklıklarının insan hakları ihlali türlerine göre gruplandırıldığı, tematik oturumlar
- Politik liderlerin veya bilgi sahibi uzmanların komisyonun dikkatine sunulan konular hakkında bilgi ve görüş paylaşabildikleri, uzman veya kilit öneme sahip kişilerin katıldığı oturumlar

■ Uygun olduğu takdirde, komisyon halkla diyalog ve eğitim fırsatları sağlayan, hatta, mağdurların deneyimleri veya faillerin sorumluluğunun kabulü ve tanınması gibi uzlaşma ile ilgili konuların ele alınacağı halk katılımlı etkinlikler düzenleyebilir. Bu son seçenek sadece son derece özgül yasal koşullarda ya da ağır insan hakkı ihlali olarak değerlendirilmeyen daha hafif suçların (örneğin mülke saldırı) faillerinin katılımıyla gerçekleşmiştir.

■ Mağdurların güvenilir ortaklar veya tanıklar olabilmesini güvence altına almak için mağdurlara destek ve koruma sağlanması, komisyonun tüm ömrü boyunca etkin şekilde göz önünde bulundurulmalıdır. Komisyonların yetki süresi sınırlı olduğundan koruma programlarının yönetimleri sürdürülebilir nitelik taşıyabilir.

Mağdur ve tanıklara uzun vadeli koruma güvencesi için devletin koruma kurumlarıyla, veya mağdurlar çevresinde gayriresmi destek ağları oluşturulmasını sağlayacak sivil toplumla ortaklıklar kurulması tercih edilir.

Konuşlanma ve düzenli çalışma aşamasının uzunluğu komisyonun yetki kapsamının karmaşıklığına bağlıdır. Son dönemde kurulan, geniş yetki kapsamına sahip ve yaygın ihlal biçimlerini soruşturmakla yükümlü komisyonlar bu aşamaya 12 ile 24 ay arası süreler ayırmıştır.

Konuşlanma ve düzenli çalışma aşamalarında komisyon büyüyerek kadrosunu tamamlar ve karmaşık bir yapıya dönüşür. Bu aşamada komisyonun yapısında uzmanlaşmış ekipler ve bölgesel birimler yer alır; ayrıca komisyon üyeleri ve çekirdek kadro arasında dikkatle yürütülmesi gereken bir işgücü ve uzmanlık dağılımı yapılır. Bu aşamada araştırma ekiplerinin çok sayıda görüşmeci ve veri işleyiciye ihtiyacı olacaktır, üstelik lojistik ihtiyaçları aşırı yoğunlaşabilir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde⁴³, Guatemala⁴⁴ ve Peru'dakiler⁴⁵ gibi geniş ve karmaşık yetki ve sorumluluk alanlarına sahip komisyonların yüzlerce personeli ve bir o kadar da gönüllüleri vardı.

Hakikat komisyonları çeşitli görevler yerine getirmekle sorumlu geniş bir personel kadrosu tarafından yürütülen karmaşık, uzun süreli soruşturmalar yürütür. Etkili bir örgütsel yapı kurmak komisyonun etkinliğini ve başarısını güvence altına almak açısından önemli bir adımdır. Hakikat komisyonları yapılarını yetki kapsamlarına ve ülkelerinde geçerli yasal çerçeveye göre örgütler. Dolayısıyla tek bir iyi uygulama modelinden bahsetmek mümkün değildir.

⁴³ Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Yetki Kapsamı, yukarıdaki 32'nolu not.

⁴⁴ Geçmişte Gerçekleşen ve Guatemala Halkına Acı Çektiren [Halkına Zarar Veren] İnsan Hakları İhlallerini ve Şiddet Eylemlerini Açığa Kavuşturmakla Görevli Komisyonun Kuruluşuna Dair Anlaşma, yukarıdaki 20 no'lu not.

⁴⁵ Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Yetki Kapsamı, yukarıdaki 39 no'lu not.

BİR HAKİKAT KOMİSYONUNUN ÖRGÜTSEL YAPISI

“Wabanaki Kabile Yönetimleri ve Maine Eyaleti tarafından Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun beş üyesini seçmekle görevlendirilen Maine Wabanaki-Eyaleti Çocukları Korumaya Yönelik Hakikat & Uzlaşma Komisyonu bünyesindeki Seçici Kurul, kamuoyunu aday göstermeye davet eder. Seçici Kurul hakikat, uzlaşma, eşitlik ve adalet gibi değerlere bağlılık sergilemiş, dürüst, empati yeteneği, itibar ve saygınlık sahibi bireyler arıyor.”

Maine-Wabanaki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu,
Komisyon Üyelikleri için Aday Gösterme Daveti, Eylül 2012

Çeşitlilik gösterse de, hakikat komisyonlarının iç yapıları genellikle aşağıdaki nitelikleri taşır:

■ Yetki çerçevesine, hakikat komisyonunun işlev ve hedeflerine uygun bir iç örgütsel yapı: Komisyonlar araştırma, erişim ve yönetimden sorumlu uzman birimlerden ve soruşturmaya konu bölgeye veya ülke çapına yayılan bölge ofislerinden oluşur.

Bir komisyonun örgütsel yapısını belirlemek için genellikle aşağıdaki iki seçenekten biri tercih edilir:

- Yürütme organı kararıyla kurulan komisyonlarda komisyon üyeleri yetki çerçevelerini yorumlar ve komisyonun öncelikleri, kaynakların ve örgütün en iyi kullanımı konularında bağımsız karar alır. Şili, Guatemala ve Peru'da komisyonlar bu modeli uyguladılar.

- Yasama kararıyla kurulan komisyonların iç yapıları önceden belirlenir. Bu, yetki çerçevesine uymak, ya da ülkenin tüm bölgelerini kapsamak amacıyla yapılabilir. Örneğin Güney Afrika komisyonunu kuran yasa, komisyonun araştırma, telafi ve af prosedürleriyle ilgilenecek üç uzman komiteden oluşturulması yönünde karar aldı.⁴⁶

■ Komisyonun yapısı (araştırma, erişim ve idari destek birimleri): Bunlar, çok çeşitli yasal yetki çerçevelerinde ana hatları belirlenen seksiyonlardır. Hukuk profesyonelleri ve sosyal bilimcilerden oluşan uzman birimler tarafından yürütülebilecek araştırma seksiyonu, gerekli araştırmaların yapılmasından ve komisyonun bulgu ve önerilerini içeren sonuç raporunun üretiminden sorumludur. Erişim seksiyonu, kamuoyunu komisyonun yetki çerçevesi konusunda iletişim ve eğitim yoluyla bilgilendirir. İdari destek ise komisyonun kaynaklarının etkili ve verimli kullanımını sağlar.

⁴⁶ Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Yetki Çerçevesi, yukarıdaki 32 no'lu not.

■ Komisyon üyeleri ve profesyonel kadro arasında işbölümü ve sorumluluk: Komisyon üyeleri yetki çerçevesine uymak konusunda doğrudan yasal yükümlülük taşır, karar alma, bulguları kamuoyuna sunma ve önerilerde bulunma konusunda dolaysız yetki sahibidir. Politik ve ahlaki önemi nedeniyle komisyona ait kararlar, görevi komisyon üyelerine destek sağlamak olan profesyonel personel tarafından alınamaz.

Bir Hakikat Komisyonunun Örgütsel Yapısında Anahtar İşlevler ve Konular

Komisyon, yetki çerçevesinde belirtilen her işlevi, uygun görüldüğü şekilde ve komisyonun kaynaklarının sınırları içerisinde yerine getirecek birimler kurmalıdır. Bu birimler komisyon üyelerine bağlı profesyonel kadro tarafından yönetilmelidir.

Profesyonel kadronun yetkisine verilecek en önemli işlevler şunlardır:

■ *Yönetici Sekreter (YS)*: İşe alınan personel içerisinde en yüksek profesyonel konuma sahip olan YS, komisyonun bütçe ve idari yapısını yönetme ve etkinliklerini koordine etme sorumluluklarını taşır. YS, araştırma, erişim ve idari hizmetler birimleriyle ve ülke çapında kurulan ofislerle etkili iletişim kurabilmek için yeterli sayıda personeli bulunan bir destek kadrosuna sahip olmalıdır. YS aynı zamanda komisyon üyelerine diğer devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri ile kurulan kurumsal ilişkilerin yönetiminde destek olur.

■ *Araştırma Direktörü (AD)*: AD, planlama, bilgi ve veri toplama ile değerlendirme ve analiz dahil olmak üzere çalışmalarının her aşamasında komisyonun araştırma ve analiz birimlerinin sorumluluğunu taşır. AD sonuç raporunun baş editörü olmalıdır. AD doğrudan YS'ye bağlı çalışmalıdır. AD'nin liderliğinde aşağıdaki alanlarda çalışacak birimler kurulabilir:

- *Yöntem, tanıklık toplama ve veri tabanı*: Tanıklık formu veya soru formu gibi görüşülen kişilerden

veri toplamak için gereki aygıtları tasarlamak için toplum bilimleri profesyonellerinin istihdam edilmesi gerekir. Bu birim zamanla görüşmeci, veri yazmanı ve analist gibi personeli de dahil edecek şekilde genişler.

- *Özgül ihlallerin analizi*: Yetki çerçevesi doğrultusunda, komisyon yetki çerçevesinde özellikle belirtilen ihlaller konusunda araştırma yürütecek birimler kurabilir. Bazı komisyonlar tüm soruşturma işlevlerini tek ve kapsamlı bir "hakikat-arayışı birimi"nde yoğunlaştırırken, diğer bazı komisyonlar işkence, yargısız infaz, zorla kaybetmeler gibi alanlardaki vakaları soruşturmak üzere farklı uzman birimleri kurar.

- *Belirli toplumsal ve tarihsel süreçlerin analizi*: Yetki çerçevesi doğrultusunda komisyon, çatışmanın daha geniş bağlam ve sebeplerini, belirli kurumların rolünü veya bir çatışmanın belirli bir bölge üzerindeki etkisini soruşturmak için birimler kurmaya karar verebilir. Örneğin, komisyon polis, yargı veya belirli bir meslek grubunun rolünü incelemek için bir birim atayabilir.

- *Belirli grupları etkileyen durumlar*: Komisyon, yetki çerçevesini uygularken tüm birimlerinin ayrımcı olmayan uygulamalara kesinlikle bağlı kalmasını güvence altına almalıdır. Araştırma birimi özellikle kadınlar, çocuklar, azınlıklar ve yerli topluluklar gibi geçmişte özellikle hedef alınan veya risk altındaki grupların deneyimlerinin araştırılmasını sağlamalıdır. Ancak komisyonun çalışmalarının tüm boyutlarında belirli grupları etkileyen konulara duyarlılık göstermesi önem taşır. AD bu tür özel ihtiyaçların özenle karşılanmasını güvence altına alma sorumluluğunu taşır.

■ *Erişim ve İletişim Direktörü (EİD)*: Bu idari pozisyon, yetki çerçevesini ve komisyonun hedeflerini kamuoyuna iletme ve tüm kamuoyu, medya ve eğitsel erişim etkinliklerini yönetme sorumluluğunu üstlenir. EİD'in bazı kamusal soruşturma etkinliklerini AD ile doğrudan işbirliği içerisinde yürütmesi uygun olabilir. EİD doğrudan YS'ye bağlı olmalıdır. EİD'in liderliğinde çalışabilecek bazı birimler şunlardır:

- *Mağdurlara destek*: İhtiyaçlarını değerlendirmek, koruyucu, yasal, psikolojik, toplumsal ve lojistik destek sağlamak ve haklarını geri kazanmalarına yardımcı olacak önerilere katkıda bulunmak üzere mağdurlara ve mağdur topluluklarına erişim için bir birim kurulmalıdır. Mağdurlara destek birimi ayrıca mağdurların tanıklık etme, oturumlara katılma ve sunum hazırlama süreçlerini sorunsuz bir şekilde yönetmelerine yardım etmek açısından da büyük önem taşır.

- *Kamuya açık oturumlar*: Yurttaşların doğrudan mağdurlar, kilit önemdeki paydaşlar ve uzmanlardan ihlaller hakkında bilgi edinmesine olanak tanıyan kamuya açık oturumlar bir hakikat komisyonunun en önemli etkinlikleri arasında yer alır. Uygun görüldüğü şekilde, belirli bir birim oturum düzenlemek, çeşitli hakikat komisyonu birimlerinin katılımını koordine etmek ve gerekli lojistik ihtiyaçları karşılamakla sorumlu olmalıdır.

- *Kamuoyunu bilgilendirme*: Hakikat komisyonu, etkinliklerini kamuoyuna duyuracak sürekli ve etkili bilgi iletişim araçlarına sahip olmalıdır. Basılı dergiler, web siteleri, sosyal ağlar ve diğer araçlar kullanılarak düzenli bilgi hazırlamak ve yaymak amacıyla gazeteciler, halkla ilişkiler kadrosu ve iletişimciler istihdam edilmelidir. Bu birim ayrıca komisyon üyelerinin basınla ilişkilerini düzenlemede ve komisyon etkinliklerini haberleştirmek isteyen gazetecilere eğitim ve destek sunmada bağlantı noktası olarak çalışmalıdır.

- *Eğitim inisiyatifleri*: Bilgilendirme araçlarının yanı sıra, hakikat komisyonu özellikle öğretmen ve öğrencilerin kullanımı için eğitim araçları tasarlayabilir ve bunların dağıtımını gerçekleştirebilir. Sonuç raporunun hazırlanma süreci ilerlerken bu birim farklı formatlarda (yazılı, sesli, görüntülü, web-tabanlı, vs.) pedagojik materyaller hazırlanmasına yardımcı olarak kamuoyunda daha geniş kapsamlı bilgilendirme ve farkındalık geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

■ **İdari Birim Başkanı (İBB):** Bu birim komisyonun bütçesini, finansal işlemlerini, insan kaynaklarını, lojistik ve tedarik ihtiyaçlarını yönetme sorumluluğu taşır. İBB kamu kurumlarında uzun süreli deneyim sahibi olmalı ve kamu yönetimine ilişkin en iyi şeffaflık ve verimlilik uygulamalarını gözetmelidir. İBB doğrudan YS'ye bağlı olmalıdır. İdari birimlerin şeması yerel uygulamalara bağlı olsa da aşağıdaki işlevlerin bu şemaya dahil olacağı öngörülebilir:

- **Hukuk hizmetleri:** Bu birim komisyonun tüm ilgili kanunlara titizlikle uymasını ve yolsuzluk, çıkar çatışması ve kayırmacılığı engelleyen en iyi uygulamalara göre hareket etmesini sağlar. Bu birim ayrıca personel, hizmet sağlayıcılar ve ortak kuruluşlar ile yapılacak sözleşme ve anlaşmaları hazırlama ve yönetme sorumluluğunu taşır. Komisyonun yüksek bir personel sayısına ulaşacak ölçüde büyüebileceği göz önünde bulundurulduğunda, insan kaynakları konuları ile ilgilenecek ayrı bir birim kurulması gerekebilir.

- **Muhasebe:** Bu birim, ulusal bütçeden veya bağışçılardan kaynak sağlayarak ve harcama, mal varlıklarını ve diğer kaynakları takip ederek komisyonun bütçesini yönetir.

- **Tedarik:** Bu birim komisyon etkinliklerini destekleyecek tesis, araç ve malzeme alım veya kiralınmasını koordine eder.

Bölge Şubeleri ve Gezici Ekipler

Komisyonun mağduriyete uğrayan toplulukların yakınında personel görevlendirmesi ve kaynak kullanması önem taşır. Birçok vakada şiddet biçimleri büyük şehirlerden veya yoğun nüfusa sahip bölgelerden uzakta yer alan izole bölgelerde yaşanmıştır. Ulaşılması güç bölgelerde yaşayan mağdurların ve kurtulanların komisyon etkinliklerine katılmak veya tanıklıkta bulunmak için desteğe ihtiyacı olabilir.

Birçok komisyon, en yüksek sayıda tanıklık sağlayıcıya ulaşmak ve personelin etkilenen topluluklar içerisinde doğrudan araştırma yürütmesine olanak sağlamak amacıyla yönetim merkezine ek olarak bölge ofisleri kurar. Komisyonların bölge ofislerinin kurulacağı en uygun yerleri belirlerken hem ihtiyaç, hem de talebi değerlendirmesi önemlidir.

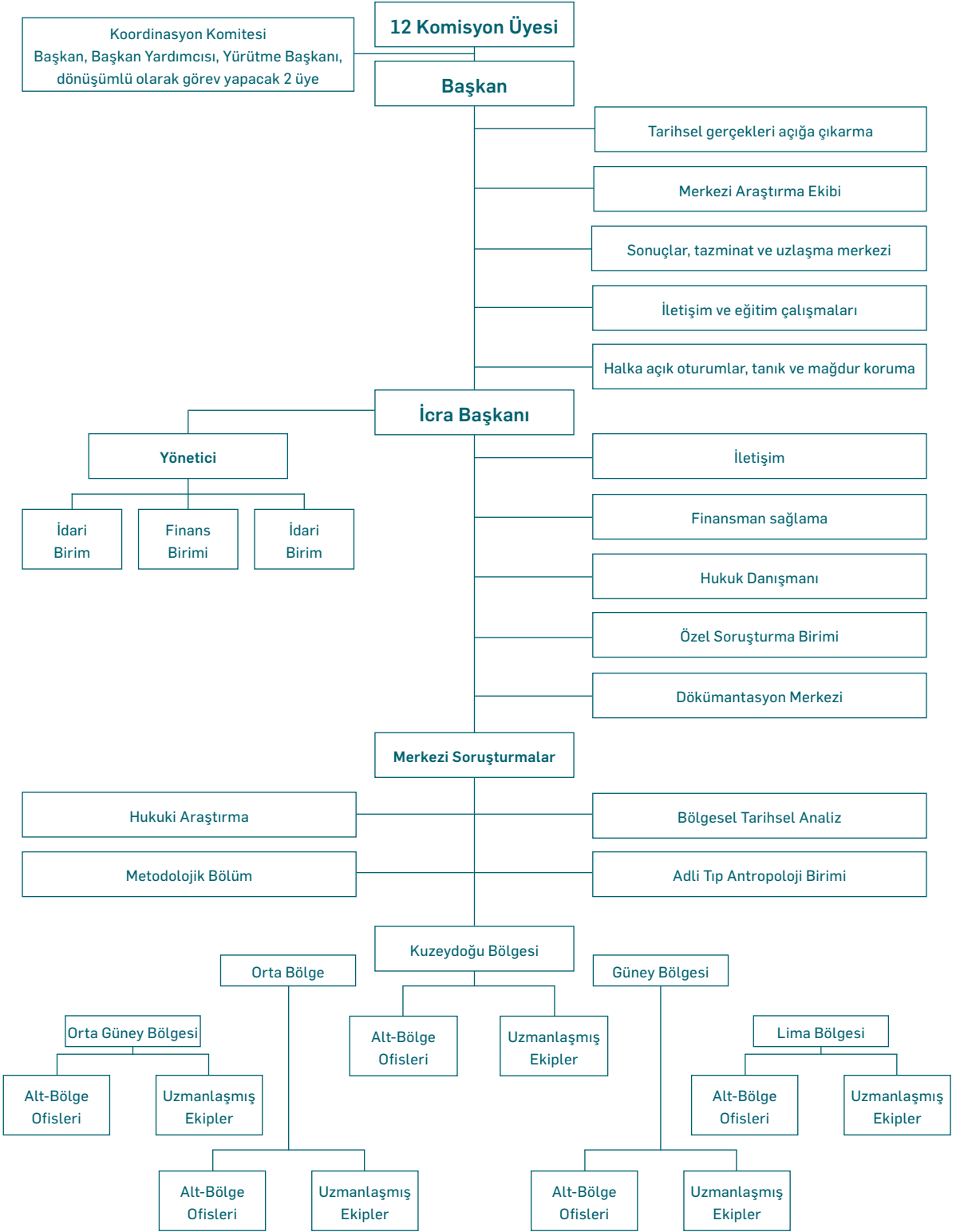
Her bölge ofisinin Yönetici Direktöre (YD) ve komisyon üyelerine karşı sorumlu bir Ofis Direktörü (OD) olmalıdır. Yerel OD, tanıklık toplayan ekiplerin yerel mağdurlardan ve kurtulanlardan bilgi toplayabilmesini sağlayacak yerel araştırma, iletişim ve idari çalışmalarını yönetir.

Bölge ofisinin mağdurlara ulaşımını yönetmenin yanı sıra OD, bazı mağdurlar ofise gelmek için seyahat edemeyebileceğinden personelin topluluklara ziyaretlerini organize eder. Gezici ekipler, araç ve iletişim ekipmanı gibi önemli boyutlarda kaynaklara ihtiyaç duyar; ayrıca bazı durumlarda güvenlik güçleriyle koordinasyon sağlanması da gerekebilir. OD'nin ana sorumluluğu gezici ekiplerin çalışmalarını etkili bir şekilde yerine getirebilmesini sağlamaktır.

Aşağıdaki 1. Şema, hazırlık aşamasını tamamlayıp çalışmalarına başladığı sırada Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun örgütsel yapısını göstermektedir.

Tablo 1: Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Organizasyon Şeması

KAMUOYUNA ERİŞİM VE İLETİŞİM: SİVİL TOPLUM ORTAKLIKLARI

Timor-Leste'de toplumun her katmanından her örgüt ve birey, Chega! (Timor-Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Raporu) hakkında bilgi sahibi olmalı ve raporun şiddet karşıtlığı, hesap verme sorumluluğu ve insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıya vurguda bulunan ana mesajının toplumumuzda hayata geçmesi için elinden geleni yapmalıdır.

Cumhurbaşkanı Jose Ramos-Horta'nın Mesajı, Chega! Kaynak Kiti: CAVR⁴⁷ Raporunun Şiddet Karşıtlığı ve İnsan Haklarının Hayata Geçirilmesine Katkıda Bulunması İçin, 2008

Bir hakikat komisyonunun başarılı olabilmesi için sadece mağdur, tanık ve süreçlere doğrudan katılacak diğer bireylere değil, toplumun daha geniş kesimlerine de, erişim faaliyetleri aracılığıyla ulaşması gerekir.⁴⁸ Bir komisyonun hedeflerine ulaşması için halkın katılımının sağlanması özellikle şu açılardan temel önem taşır:

■ Hakikat arayışı sürecine katılabilmeleri için toplumu doğru bir şekilde bilgilendirmek

■ Mağduriyete uğramış topluluklara çalışmalar sırasında seslerini duyurma olanağını sağlamak

■ Çalışmaların yönetiminde doğru uygulama olarak katılımıcılığı ve şeffaflığı yaygınlaştırmak

■ Hakikat arayışında süreci sahiplenme duygusu yaratmak

Erişim ve Önemi

Erişim/erişim çalışmaları, bir hakikat komisyonunun insan hakları ihlallerinden etkilenen topluluklar ile dolaysız iletişim kanallarını inşa etmek için kullandığı materyal ve etkinliklerden oluşur. Bilgi sadece komisyondan topluma tek yönlü olarak akmamalı; hakikat komisyonunun erişimi bir diyalog ve ortaklık aracı olmalı.

Bir komisyon, mağdur gruplarını komisyonun çalışmalarına dahil etme ve toplumun tamamına eğitim verme sorumluluğu taşıdığından erişim, hakikat komisyonunun ana hedeflerinden birini oluşturur. Erişim, komisyonu devam eden bir süreç olarak da etkiler, çünkü halk ile iletişim kurmak değişken ve risk yüklü bir politik ortamda

⁴⁷ Timor Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Portekizce kısaltması

⁴⁸ Erişim stratejileri konusunda daha fazla bilgi için bkz., ICTJ, "Hakikat Komisyonları ve Devlet Dışı Örgütler: Asli Bir İlişki" (2004); ve Clara Ramírez-Barat, ICTJ, "Etki Uyandırmak: Geçiş Dönemi Adaleti için Erişim Programları Tasarlama ve Uygulamada Yol Gösterici İlkeler" (2011).

komisyonun sürdürülebilirliğini sağlamak açısından büyük önem taşır.

Erişim etkinlikleri, komisyonun görevinin kamuoyu tarafından anlaşılabilirliğini sağlamak ve yanlış anlamaları azaltmak için mümkün olduğunca erken başlatılmalıdır. Erişimin önemi, bir hakikat komisyonunun kuruluş belgelerinde ve yetki çerçevesinde ve ayrıca (hazırlık aşamasında şekillendirilen) çalışma planlarında belirtilmelidir.

Erişim Programlarının Hedefleri

■ *Bilgi yayma*: Hakikat komisyonları şeffaflığı amaçlamalı, bu da halkın komisyonun hedeflerini, yapılarını ve çalışma prosedürlerini iyi anlaması için gerekli tüm bilgilere ulaşmasını sağlamayı ve aynı zamanda komisyon çalışmalarının ilerleyişi ile ilgili zamanında güncellemeler yapılmasını gerektirir. Komisyon, sürece katılabilmeleri ve kurum ile işbirliği yapabilmeleri için tanık ve mağdurlar başta olmak üzere, öncelikli gruplara bilgi sağlamada proaktif bir yaklaşım benimsemelidir. Erişim çalışmaları basılı, çevrimiçi, sesli ve görüntülü mecralardan faydalanmalıdır. Toplumla etkileşim geniş katılımlı toplantılar, internet kaynakları, kırsalda yerel buluşmalar, radyo programları ve tiyatro performansları ve halka açık sanat yarışmaları gibi kültürel etkinliklerle geliştirilebilir. Eğitim toplantıları, atölyeler, komisyon bürolarına veya müzelere düzenlenen ziyaretler, film gösterimleri ve kamuya açık oturumlar da etkili olabilir. Bilgi yaymada diğer kilit önem taşıyan bileşenler arasında hedef kitlesi gençler ve akademik kurumlar olan eğitim etkinlikleri ve komisyon üyelerinin kamuya açık seçim süreçleri gibi danışma süreçleri, anketler ve atölyeler sayılabilir.

■ *Diyalog kurma*: İlk bilgi yayma aşamasının ötesinde, erişim çalışmaları halkla etkileşimi teşvik etmeli. Komisyonlar halkın komisyonla ilgili beklentiler geliştirebileceği, komisyonun da halkın ihtiyaçlarını anlayarak planlarını buna göre uyarlayabileceği çift-yönlü bir iletişim süreci oluşturmalıdır.

■ *Danışma/görüş alma*: Danışma topluma ve özellikle de mağdur gruplarına hakikat komisyonunun çalışmalarında sesini duyurma fırsatı tanır, böylece bir süreci sahiplenme duygusunu geliştirir. Danışma mekanizmaları mağdur gruplarının koşul, tercih ve beklentilerinin değerlendirilmesi gibi olgulara odaklanmalıdır. Yerli topluluklar söz konusu olduğunda danışma süreci yasal bir yükümlülüktür. Çünkü yerli halkların sürece katılımların sağlanması, bunun için de çalışmalarla ilgili önceden rızalarının alınmış olması, bu rızanın özgürce ve kendilerine sağlanan bilgiler temelinde verilmiş olması gerekir.⁴⁹

■ *Katılım*: Başarılı bir erişim çalışmasının son bileşeni sürece katılımın teşvikidir. Yerel yönetimlerin, sivil toplumun ve mağdur grupların hakikat komisyonu programlarını tasarlama ve uygulamalarına olanak tanımak komisyonun çalışmalarını zenginleştirir ve uzun vadede faydalı olacak kapasite yaratır.

Erişimin Operasyonel Boyutları

İdeal koşullarda, erişimin önemi hakikat komisyonunun kurucu belgelerine yansımali, erişim programlarının kendilerine ayrılan bir bütçesi olmalıdır. Erişim işlevleri, çelişkili mesajlar vermenin önüne geçmek, verimliliği teşvik etmek ve profesyonel bir yaklaşımı güvence altına almak amacıyla kendi personeline sahip özel bir birimde merkezleştirilmelidir. Komisyonlar anlaşılır sebeplerle iletişim sektöründen gelen profesyonelleri tercih etse de, bir erişim biriminin ihtiyaçlar yelpazesini karşılamak üzere, hukuk ve eğitim uzmanlığı dahil olmak üzere, farklı alanlarda deneyim sahibi eleman istihdamı önerilir.

Bir erişim programının iyi işlemesi için sahada güçlü bir varlık gösterilmesi çok önemlidir. Bu, geniş bir coğrafi sahada bilgilendirme çalışmaları yürüten bir ağıın sürekliliğine destek olur ve yerel

topluluklarla güven ilişkisi kurmayı sağlayacak sürekli bir mevcudiyeti mümkün kılar. Bir hakikat komisyonunun sahada, özellikle de kırsal bölgelerde düzenli bir mevcudiyete sahip olmasını güvence altına almak açısından yerel yapılar büyük önem taşır. Örneğin Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, çalışmalarının en başında, şiddetten en çok etkilenen bölgelerde ofisler açtı. Her ofisin koordinatörü, daha geniş bir kapsayıcılığa ulaşabilmek adına, halkı komisyon hakkında bilgilendirmek için kendi bölgelerinde bilgilendirme gezileri düzenledi, yerel dili konuşabilen personelin yardımıyla köylerde buluşmalar ve toplantılar düzenledi. Yerel koordinatörler komisyonun kamuya açık oturumlarının organizasyonundan belirleyici rol oynadı.

Erişim Stratejisinin Oluşturulması

Başarılı erişim programlarının aşağıdaki bileşenleri içeren stratejik bir plana ihtiyacı vardır:

■ *Hedef kitlenin ve bağlamın analizi*: Bağlamın etkin bir analizi için, çalışmaya temel demografik veriler, kültürel ve toplumsal değerler, çatışma mirası ve siyasi iklim dahil edilmelidir. Mevcut iletişim altyapısı, medya kuruluşları ve yerel bilgi kaynağı tercihlerinin net bir fotoğrafına sahip olmak da büyük önem taşır.

■ *Açık ve belirli hedefler*: Komisyon genel yetki çerçevesi, yetki çerçevesinin dahili önceliklerini, bağlamı, açılması gereken zorlukları ve komisyonun ömrünün çeşitli aşamalarını göz önünde bulundurarak belirli erişim hedefleri oluşturmalıdır.

■ *Açık mesajlar*: Komisyonun nüfusun geneline ve belirli gruplara iletmeyi planladığı mesajları ve bilgiyi dikkatle belirlemesi gerekir. Bu mesajların çelişki ve kafa karışıklığına meydan vermeyecek katı bir disiplinle oluşturulması büyük önem taşır.

■ *Eylem planı*: Komisyon, eldeki kaynaklar, hedefler ve mesaj önceliklerini göz önünde bulundurarak bir dizi erişim çalışmasını

⁴⁹ Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi, yukarıdaki 26 no'lu not.

gerçekleştirmeye yönelik bir plan yapmalıdır. Bu çalışmalar kapsamında internet üzerinden iletişim sağlamak ve bunu sürekli kılmak, basılı materyal üretmek, yerleşim birimleri çapında toplantılar, farklı paydaşlarla atölyeler, kamuya açık oturumlar düzenlemek ve gönüllüleri örgütlemek yer almalıdır.

Erişim ve Medya İlişkiler

Komisyonlar basın ve medya ilişkilerinin yönetimine özel dikkat göstermelidir. Hakikat komisyonu çalışmalarının karmaşıklıkları ve ulusal medyanın görece gücü ve kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, basının komisyonunun etkinliklerine yeterli ilgiyi göstermesine, veya medyanın adalet sürecini tarafsız ve doğru haberleştireceğine kesin gözüyle bakılamaz. Başarılı medya ilişkileri için basına zamanında bilgi, spesifik destek ve iyi düzenlenmiş materyaller sağlamak şarttır.

Erişim ve basın görevlileri medya kuruluşlarıyla aktif ilişki kurmaya çalışmalı, eğitimler düzenleyerek temel gazetecilik standartlarının uygulanmasını teşvik etmelidir. Buna ek olarak, erişim sorumluları basın yansımalarına siyasi propagandanın sızmasını engellemek, yanlış anlamaları düzeltmek ve etik bir habercilik yapma konusunda rehberlik etmek amacıyla açık ve net bir iletişim stratejisi tasarlamalıdır. Bir hakikat komisyonunun çalışmalarının medyada geniş yer almasına Güney Afrika örneği verilebilir. Burada komisyonun ulusal çaptaki oturumları, gazete, radyo ve televizyon haberlerinde yer aldı. Oturumlar ulusal radyoda canlı yayınlandı, oturumları özetleyen ve Pazar akşamı yayınlanan bir televizyon programı ülkenin en çok seyredilen haber programı oldu.

Göz önünde bulundurulması gereken konular arasında şunlar yer alır:

■ **Altyapı desteği:** İletişim sorumluları basın mensuplarına görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyacakları her olanağı sunmalıdır. Gazeteciler yeterli çalışma koşullarına sahip olmalıdır. Buna, kamuya açık sorgulama

oturumlarına ulaşımlarının sağlanması ve oturumlar sırasında gerçekleştirilecek canlı yayınlar için bilgisayar ve internet erişiminin bulunduğu bir basın odasının düzenlenmesi dahildir.

■ **Medya etkinlikleri ve materyalleri:** Başarılı bir medya stratejisi şu unsurların hepsini içermelidir: Düzenli basın bültenleri, basın konferansları, gazetecilerle toplantılar ve brifingler, röportajlar ve komisyonun üst düzey yöneticilerinin ulusal ve uluslararası televizyon ve radyo programlarına katılımı.

■ **Eğitim toplantıları ve iyi uygulamalar:** İnsan hakları ve geçiş dönemi adaleti ile ilgili konularda habercilik, özellikle konunun hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda uzmanlık, doğru tarihsel bilgi ve ahlaki farkındalık gerektirir. Habercilikte yüksek standartların sağlanması ve yaygınlaştırılması için erişim çalışmaları çerçevesinde ulusal ve uluslararası gazeteciler için eğitim etkinlikleri düzenlemeli ve medyanın mağdurlara ve diğer katılımcılara saygı göstermesini güvence altına almak için çaba harcanmalıdır.

■ **Basınla ilişki geliştirme:** Gazetecilerle etkileşimde proaktif bir yaklaşım benimsemek başarılı medya ilişkileri açısından kilit önem taşır. Basın programının hedefi sadece önemli anlara odaklanan haberler yapılması değil, sürekli ve geniş çaplı medya mevcudiyeti sağlayacak şekilde tutarlı bir çerçeve yaratmak olmalıdır. Dolayısıyla gazetecilere devamlı bir işe yarar malzeme akışı sağlamak önem taşır. Sürecin şeffaflığına, özellikle de mağdurların komisyonun çalışmalarında oynadığı role ilişkin spesifik mesajların aktarılmasında ısrar etmek de yararlı olacaktır.

Sivil Toplumun Hakikat Arayışına Katkısı

Devlet dışı örgütler bilgiye ulaşım, araştırma becerileri, anahtar önemde vaka ve durumları tespit etme olanağı gibi, komisyonların erişim çalışmalarında paylaşabilecekleri bir dizi değerli kaynağa sahiptirler. Bu örgütlerin aynı

zamanda mağdurlar ve daha geniş sivil toplum ile bağlantıları ve kamuoyunu seferber etme ve siyasi baskı oluşturma kapasiteleri de vardır. Bu özellikleri sayesinde devlet dışı örgütler, komisyonun ömrü süresince basınla ilişki kurma, iletişim materyalleri üretme ve yayma, mağdurlarla çalışma ve bilgi paylaşımı gibi çeşitli alanlarda katkıda bulunabilirler.

Sivil toplumun erişim alanındaki rolü üç aşamaya ayrılabilir:

1. *Hakikat komisyonu kurulmadan önce:* Bir hakikat komisyonu kurulmadan önce kamuoyunu harekete geçirmek, hakikat arayışı sürecine halkın katılımını sağlamak, komisyonun yetki çerçevesini ve operasyonel yapısını geliştirmek veya güçlendirmek ve komisyonun halkın ve uluslararası toplumun gözünde inandırıcılık ve meşruiyet kazanmasını sağlamakta sivil toplum hayati bir rol oynayabilir. Bu katkı mevzuat tasarısı hazırlama veya mevcut mevzuatta iyileştirmeler yapma, diyalog kurma ve bir bütün olarak hakikat komisyonu sürecini tanımlama veya sürece yardımcı olma gibi faaliyetleri içerir. Hatta sivil toplum kuruluşları, hakikat komisyonu kurma kararının demokratik bir şekilde alınmadığı hallerde kritik önemde bir rol oynayabilir. Örneğin Gana Demokratik Gelişim Merkezi, hakikat komisyonu hakkında açık ve temsiliyet taşıyan bir tartışma ortamını teşvik ederek siyasi bir jestten ibaret olan bir girişimi ulusal gündem maddesine dönüştürdü.

Daha ayrıntılı bir bakışla, devlet dışı örgütler hakikat komisyonunun kuruluşundan önceki süreçte aşağıdaki etkinlikleri gerçekleştirebilir:

- Komisyonu kuracak mevzuatın tasarısını hazırlamak veya mevzuata katkıda bulunmak
- Hakikat komisyonu mevzuatını iyileştirmek için lobi faaliyetleri yürütmek (yetki çerçevesi ve komisyon üyesi seçim süreci dahil olmak üzere)
- Hakikat komisyonları ile ilgili uluslararası en iyi uygulamaları tartışmak üzere ulusal aktörleri bir araya getirmek

- Komisyon kadrolarında yer alacak adaylara eğitim vermek (sorumlu yöneticiler dahil olmak üzere)
- Mağdurları hakikat komisyonu oturumlarına hazırlamak için danışmanlık hizmetleri sağlamak veya bunlara erişimde aracılık yapmak
- Halka, politik aktörlere ve medyaya geçiş dönemi adaleti ana başlıkları ve mekanizmaları konusunda eğitim verilmesini sağlamak
- Komisyon için danışmanlık mekanizmaları geliştirmek
- Hakikat komisyonuyla işbirliği biçimleri geliştirmek

Brezilya'da Hakikat Komisyonu, Ulusal İnsan Hakları Konferansı'nda gerçekleştirilen, bir devlet organının yaratılmasının talep edildiği Üçüncü Ulusal İnsan Hakları Planı'nın hazırlanmasıyla sonuçlanan sivil toplum etkinliklerinin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıktı.⁵⁰

2. *Bir hakikat komisyonunun yetki süresi içerisinde:* Sivil toplum hakikat komisyonuna ve soruşturmalarına destek olmak amacıyla aktif savunuculuk çalışmaları yürütebilir, bu amaçla komisyona çeşitli kaynaklardan bilgi sağlayarak veya hatta bölgesel ve gayriresmi düzeyde hakikati ortaya çıkarmaya yönelik faaliyetlerde bulunabilir. Söz konusu kaynaklara aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

- İnsan hakları belgeleme merkezleri ve bu merkezlerin dosyaları
- Mağdur dernekleri ve buralarda bulunan bireylerin derledikleri dosyalar
- Sürgündeki grup ve bireyler ve onların dosyaları
- Daha önce kurulan hakikat komisyonları ve soruşturma komiteleri

⁵⁰ Üçüncü Ulusal İnsan Hakları Planı [Brezilya], yukarıdaki 30 no'lu not

- Mahkeme dökümleri, zabıtları ve kayıtları
- İstihbarat teşkilatı kayıtları
- Hukuk, tıp, medya ve akademi alanlarındaki meslek kuruluşlarının kayıtları
- Müzeler ve ulusal arşivler
- Uluslararası örgütler ve yabancı hükümetler
- Ulusal ve uluslararası ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerin erişime açık kıldığı materyaller

3. *Komisyununun görev süresinin sona ermesinden sonra:* Sivil toplum örgütleri komisyonun kalıcı bir etkide bulunmasına katkıda bulunabilir. Bunu çeşitli yollarla, örneğin komisyonun sonuç raporunun kamu erişimine açık olmasını, doğru bir şekilde farklı kayıt/ yayın biçimlerine aktarılmasını veya özetinin çıkarılmasını ve çeşitli format ve dillerde erişilebilmesini sağlayarak gerçekleştirebilir. Bu amaçla, sivil toplum örgütleri aşağıdaki çalışmaları yürütebilir:

- Hakikat komisyonunun sonuç raporunu çok sayıda ulusal dile çevirmek
- Kilit önem taşıyan bulgu ve önerileri özetlemek
- Kilit önem taşıyan bulgu ve önerilerin resimli versiyonlarını üretmek
- Komisyonun önerilerinin uygulanmasını izlemek
- Komisyonun tarihsel bulgularının okul ders programlarına dahil edilmesini sağlamak
- Hakikat arayışı süreci ile ilgili kısa video veya belgeseller üretmek

HAKİKAT KOMİSYONLARI VE

ÇEŞİTLİLİK

“Biz Papua’lı kadınlar yaralıyız, köşeye sıkıştırılmış ve her yönden kuşatılmışız. Evlerimizde güvende değiliz, evimizin dışında ise daha da az güvendedeyiz. Çocuklarımızın karnını doyurmak için üstlendiğimiz yük çok ağır. Papua halkının tarihi kanla yazıldı ve kör askeri operasyonlara kadınlar da kurban gitti. Gözaltında, meralarda, sığınacak bir yer ararken, ordu ve polisin güvenlik adına hareket düzenlediği her yerde tecavüze ve cinsel istismara uğradık.”

Giriş, Artık Yeter!, Papua’da Şiddet ve İnsan Hakları İhlallerinin Kadın Mağdurları Anlatıyor, 1963–2009, 2010

Nüfusun belirli kesimlerinin farklı deneyimlerini dikkate almayan genel bir soruşturma mağdurları gerektiği şekilde tanımlayamaz, gerçekleşen istismar ve ihlalleri bütünüyle kavrayamaz ve tekrarlanmalarını engelleyecek etkili politika önerileri geliştiremez.⁵¹

Hakikat komisyonları evrimleştikçe insan hakları ihlallerinin bireysel ve farklılık gösteren deneyimleri konusunda daha fazla duyarlılık geliştirdiler.

Hakikat komisyonları özellikle toplumsal cinsiyet bakış açısını süreçlerine dahil etme, çocukların ihtiyaçlarına yönelik daha yüksek duyarlılık gösterilmesini sağlama ve yerel halkların haklarını göz önünde bulundurma bakımından gözle görülür ilerleme kaydetti. Bu genellikle dışlanan ve savunmasız gruplara yönelik içerici bir yaklaşım, soruşturma konusu istismarlar hakkında daha zengin bir kavrayış geliştirmede, komisyonun daha geniş bir destek toplamasında ve komisyonun önerilerinin yerine getirilmesi için daha iyi koşullar yaratmada önemli bir etkidir.

Hakikat Komisyonlarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinin Yaşama Geçirilmesi

İnsan hakları ihlalleri erkeklere ve kadınlara yönelik olarak farklı şekillerde gerçekleşir. Toplumsal cinsiyet rolleri şiddetin toplumsal algılanışını belirlediğinden cinsel istismar gibi suçlar genellikle üzücü ama kaçınılmaz olarak değerlendirilerek mazur görülür ve belirli eylemler toplumsal cinsiyete içkin olarak değerlendirilerek normalleştirilir. Bunun sonucunda çatışma dönemlerinde

⁵¹ Hakikat komisyonlarında toplumsal cinsiyet, çocuk dostu ve yerel halklar perspektifi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Vasuki Nesiah ve diğerleri, ICTJ, "Truth Commissions and Gender: Principles, Policies, and Procedures. Gender Justice Series Working Paper [Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet: İlkeler, Politikalar, ve Prosedürler. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Dizisi Çalışma Belgesi [Onaylanmamış Ön Makale]" (2006); ICTJ & UNICEF, Innocenti Araştırma Merkezi, Children and Truth Commissions [Çocuklar ve Hakikat Komisyonları] (2010); ve Eduardo González ve diğerleri, ICTJ, "Strengthening Indigenous Rights through Truth Commissions: A Practitioner's Resource [Hakikat Komisyonları Aracılığıyla Yerli Halkların Haklarını Güçlendirmek: Uygulayıcının El Kitabı]" (2012).

gerçekleşen cinsel şiddetin daha geniş çaplı şiddet biçimlerinin normal bir sonucu, ya da tali bir olgu olarak görmezden gelinmesi ya da mazur görülmesi oldukça yaygındır. Ayrıca, çocukların savaşa saflara zorla dahil edilmesi genellikle sadece erkek çocuklarını hedefleyen bir uygulama olarak değerlendirilmekte ve örtülü bir şekilde erkeklerin silahlı örgüt üyesi olarak görevlendirilmesi normal sayılmakta, kız çocuklarının deneyimi göz ardı edilmektedir.

Hakikat komisyonları insan hakları ihlallerini tam olarak anlayabilmek için toplumsal cinsiyet bakış açısını yaklaşımına dahil etmeli, kadınlara yönelik istismarları görünür kılmalı ve erkeklik ile şiddet eylemleri arasındaki bağlantılar hakkındaki yanlış kavramsallaştırmaları düzeltmelidir. Hakikat komisyonları ayrıca kadınların sadece yardım alan edilgen birer birey değil, özgün deneyim ve kendine ait bir sese sahip aktif bireyler – yani komisyonun çalışmalarını topluma yaymada belirleyici bir rol oynayan ortaklar – olarak görülmesini sağlamalıdır.

Toplumsal cinsiyet temelinde şiddet, ancak son dönemde hakikat komisyonlarının açıkça odaklandığı bir alan haline gelmiştir. Çatışma ve baskı dönemlerinde yaygın varlığına rağmen cinsel istismar birçok yasal yetki çerçevesine dahil edilmemiştir. Ayrıca, birçok erken dönem hakikat komisyonu, komisyon üyesi ve çalışan olarak kadınların katılımına da yeterli önemi vermemiştir. Ancak çok şey değişiyor. Hakikat komisyonlarını düzenleyen yeni yasa ya da yönetmelikler, özellikle Afrika'da, komisyon yetki alanına cinsel şiddetin tüm biçimlerini açıkça dahil ediyor ve komisyon üyelerinin aday gösterilme süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini zorunlu kılıyor.

Cinsel Şiddeti Görünür Kılmak

Toplumsal cinsiyet bakış açısı, komisyonun çalışmalarının başlangıcından itibaren, hakikat komisyonunun yasal yetki çerçevesine ilişkin görüşmeler yürütülürken, bu başarılamazsa komisyon kendi yetki çerçevesi ile ilgili operasyonel kararlar alırken sürece dahil

edilmelidir. Bu şekilde cinsel şiddet de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet temelli şiddet yasal yetki çerçevesi kapsamına alınabilir; ancak yetki çerçeveleri toplumsal cinsiyet temelli şiddetle sınırlı kalmamalıdır.

Yasal yetki çerçevesi veya duruma göre komisyonun araştırma planı cinsel şiddeti, tecavüzün ötesine geçen, çok yönlü, karmaşık bir suç biçimi olarak ele alınmalıdır. Kadınlara ve kız çocuklara yönelik cinsel amaçlı tüm istismar biçimleri ve kadınların cinsel ve üreme haklarına yönelik tüm ihlaller hakkında bilimsel araştırma yürütülmelidir. Komisyon ayrıca, cinsel şiddete, kadınlara yönelik diğer ihlal türlerini dışlayacak şekilde odaklanmamalıdır. Örneğin komisyon, sürgün, zorunlu göç veya erkek akrabaların öldürülmesi sonucunda ailelerinin tek geçim sağlayıcısı olan kadınların deneyimlerini de gündemine almalıdır. Komisyon, kadınların, erkek akrabaların öldürülmesi veya zorla kaybedilmesi sonucunda yeni istismar, dışlanma ve damgalanmalara maruz bırakıldıklarını göz önünde bulundurmalıdır. Kadınlar, başlangıçtaki ihlalin etkisi, mevcut toplumsal ve yapısal eşitsizlikler tarafından daha da ağırlaştırıldığı için ayrıca mağduriyet yaşarlar. Etkili hakikat arayışı bu tür ihlalleri de ele almalıdır.

Ayrıca toplumsal cinsiyet bakış açısı komisyonun çalışmalarının tüm alanlarında şiddetle ilgili kavrayışı zenginleştirilecektir. Erkekliğin şiddet eylemiyle özel ilişkisi, istismar biçimlerini aydınlatılabilir. Örneğin savaş erkekçe bir uğraş olarak görüldüğünden, gençler bazen çocuk askerler olarak saflara alınabilirler. Zalimane davranış göstermek genellikle erkeklikle ilişkilendirildiğinden tutsaklara ve kadınlara yönelik zulüm bir erkeklik göstergisi olarak algılanabilir. Erkeklerle yönelik cinsel şiddet gibi suçlar, geleneksel erkeklik kavramlarına bir meydan okuma olarak görüldüklerinden sessizlik perdesi ardına gizlenir.

Bunun pratik anlamı, bir hakikat komisyonunun çalışmalarının başlangıcından itibaren tüm araştırmalarına toplumsal cinsiyet perspektifini dahil etmek için çalışması gerektiğidir. Tanıklık ve

soruşturma oturumları gibi araştırma aygıtlarının planlanması ve uygulamasında toplumsal cinsiyet perspektifi benimsenmeli, toplumsal cinsiyet temelindeki ihlaller sonuç raporunda açık ve net bir şekilde yer almalıdır.

Kadın Katılımının Sağlanması

Komisyonun işe alım ve atamalarında toplumsal cinsiyet göz önünde bulundurmalı, çalışanlar da toplumsal cinsiyet alanında uzmanlık sahibi olmalıdır. Hakikat komisyonunun tüm üyelerinin toplumsal cinsiyet alanında bilgili ve duyarlı olmasının sağlanması için toplumsal cinsiyet konusunda sürekli eğitime tabi tutulmaları büyük önem taşır.

Komisyon, tüm çalışmalarında kadın örgütleriyle işbirliği yapmaya açık olmalıdır. Bu işbirliği, yetki çerçevesinin tanımlanması ve uygulanmasından, eğitim programlarının hazırlığı ve yönetimine ve kadın mağdurlara erişim sağlamak için strateji geliştirmeye kadar komisyon çalışmalarının her aşamasında gerçekleştirilmelidir. Örneğin, toplumsal cinsiyet konusunda uzman komisyon üyelerinin atanması desteklenmeli, başka kurumların toplumsal cinsiyet bakış açılarını dahil etme ve paylaşma konusunda deneyimleri incelenmeli ve tanıklık alma formlarının hazırlanması, kadınlara erişimin yöntemi ve benzeri konularda kadın örgütlerinin önerileri alınmalıdır.

Tanıklık alma ile ilgili olarak, kadınların haysiyetli ve rahat katılımı güvence altına alınmalıdır. Bunun için, örneğin kadınların, özellikle de merkezden uzak bölgelerde yaşayan ve okuma yazma bilmeyen kadınların, hakikat komisyonu ve çalışmalara katılım fırsatları hakkında bilgilendirilmesini sağlamak üzere yerli topluluklara erişim yöntemleri geliştirilmelidir. Buna ek olarak, tanıklık almakla görevli çalışanlar görüşme yapma konusunda eğitimden geçmiş olmalı, kadınların tanıklıklarını aktarırken deneyimleyebileceği psikolojik travma konusunda duyarlılıklarını geliştirmelidirler. Kadın ve kız çocuklar, kadınlarla konuşurken kendilerini daha rahat hissedebilirler. Böyle durumlarda görüşmeciler olarak kadınlar görevlendirilmelidir.

Hakikat komisyonları toplumsal cinsiyet konulu tematik oturumlar düzenleme alternatifini ciddi bir şekilde göz önünde bulundurmalıdır. Cinsel şiddet gören yetişkin mağdurlara tanıklıklarını gizli tutma hakkı tanınmalıdır. Bazı durumlarda, cinsel istismar mağdurları – erkek veya kadın – toplumsal olarak damgalanmamak için tanıklıklarını gizli tutmayı tercih edebilir; bazı mağdurlar ise tanıklıklarından konunun kamusal alanda tanınması için, ya da eğitsel bir araç olarak yararlanılmasını isteyebilirler.

Hakikat Komisyonlarında Çocuk Haklarına Riayet Edilmesi

Çocukların kendilerini ilgilendiren politikalar konusunda görüş belirtme hakkı uluslararası alanda kabul edilmiş olmasına rağmen,⁵² son derece az sayıda komisyon çocuklarla ilgili özel bir hedef belirlemiştir. Çocuklar bazen hakikat arayışı sürecinin potansiyel olarak travmatik etkilerinden korunmaları kaygısıyla sürecin dışında tutulmuştur. Bazı durumlarda ise çocuklarla ilgili konular, istismarlar gerçekleştiği dönemde çocuk olan mağdurlar artık yetişkin çağa geldikleri için konu edilmemiştir.

Ancak, çocukların mağdur olduğu istismarlara dikkat çekmek, kapsamlı sivil toplum katılım ve eğitimini teşvik etmek ve bu olayların tekrarının engellenmesine katkıda bulunmak amacıyla çocukları hakikat arayışına dahil etmek ve çocukluk anılarını günyüzüne çıkarmak kritik önem taşır. Çocuk hakları konusuna etkili bir şekilde odaklanan hakikat komisyonlarının yetki çerçevelerine çocukları dahil etmeyi, çocuk katılımcılar için koruyucu prosedürler geliştirilmesini sağlamayı ve çocuk koruma kurumları, çocuk ve genç hakları örgütleriyle üretken işbirlikleri kurmayı gündemlerine almaları gerekir.

⁵² Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Genel Kurul Kararı 44/25, 20 Kasım 1989, BM Belge A/44/49, yürürlüğe girme tarihi 2 Eylül 1990.

Yasal Yetki Çerçevesinin Hazırlanışında Çocuklara Duyarlı Yaklaşım

Çoğu hakikat komisyonu, çocukları hedefleyen insan hakları ihlallerine özel olarak odaklanmamıştır. Bunun istisnaları arasında, yakından bağlantılı benzer bir çatışmalar dizisi üzerinde çalışan Sierra Leone ve Liberya komisyonları yer alır. İki durumda da, komisyonlar ve onları destekleyen toplumlar, çocuk askerlerin yaygınlığı sorununa çözüm getirmeyi öncelikli olarak gündemlerine aldılar. Sierra Leone komisyonu, geçmişlerinde çocuk askerlik yapmış bireylere erişimde son derece aktif davrandı. Liberya komisyonunun da çocukların deneyimlerini belgelemekle görevlendirildiği yetki çerçevesinde özellikle belirtildi.⁵³

Genel anlamıyla, çocuk konusunda duyarlı bir bakış açısını sürece dahil etmenin en etkili yolu, çocukların mağduriyetine neden olan tipik uygulamalar olarak zorla asker yapma ve cinsel istismar gibi istismar türlerini komisyonun yetki çerçevesinde açıkça belirtmektir. Diğer istismar türlerine ilişkin olarak da yetki çerçevesinde, komisyonun sürgün, zorunlu göç, anne-babanın ve yakın akrabaların işkence görmesi ve keyfi gözaltına alınması gibi ihlallerle ilgili deneyimlere de çocukların gözlerinden bakılması öngörüülebilir.

Prosedür düzeyinde, çocuk haklarına duyarlı bir yetki çerçevesi, komisyon çalışmalarının çocukların yararının her zaman göz önünde bulundurulmasını sağlamayı gerektirir. Bu, özellikle araştırma ve erişim çalışmalarının çocukların tekrar mağdur edilmesini veya başa çıkamayacakları travmatik bilgiye maruz bırakılmalarını engelleyecek özel bir özenle yürütülmesi gerektiği anlamına gelir. Ancak, özenli davranmak çocuklardan bilgi saklamak anlamına gelmez: Bir hakikat komisyonu çocukların olguları anlama, karar verme ve hakikat arayışı sürecine katılma konusunda değişen ve artan kapasitelerini tanımalı ve göz önünde bulundurmalıdır.

⁵³ Liberya Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Yetki Çerçevesi, Ulusal Geçiş Dönemi Yasama Meclisi, 12 Mayıs 2005, <http://trcofliberia.org/about/trc-mandate>

Bir hakikat komisyonu çocuk haklarına duyarlı konuları yetki çerçevesine resmen dahil etmese de, komisyon üyeleri, çocuk koruma kurumları, çocuk hakları örgütleri ve mağdur gruplarıyla çocukların (veya istismarın gerçekleştiği tarihte çocuk olanların) deneyimlerinin anlaşılmasını sağlamak için işbirliği yapmalıdır.

Çocuklar Hakikat Komisyonu Uygulamaları Sırasında Nasıl Korunabilir?

İdeal koşullarda, hakikat komisyonları komisyon üyelerinin ve çalışanlarının çocuk hakları konusunda uzmanlık sahibi olmasını sağlamalıdır. Bugün artık hakikat komisyonlarının mağdurların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ruh sağlığı birimleri ve diğer benzer kurumlar kurmaları yaygın bir uygulama olduğundan, bu birimlerin personelinin çocuklarla nasıl etkileşime girileceğini bilmesi ve çocuklarla birlikte çalışmak için gerekli kaynaklara sahip olması kritik önem taşır. Bazı komisyonlar, üyeleri arasında duyarlılık gösterilecek alanların paylaşımını sağlayarak iyi örnekler sergilemişlerdir. Bu örnekler benimsenerek en az bir komisyon üyesine daimi olarak çocukları sürece dahil etme sorumluluğu verilebilir.

Tanıklık aktarma, gizlilik konusunda sıkı güvenceler sağlanması ve çocuğun kimliğinin korunması koşuluyla çocuklara açık olmalıdır. Tanıklıkları kayda geçirenlerin, psikososyal destek verme ve sosyal hizmet alanlarının yanı sıra istismara uğramış çocuklarla çalışma konusunda deneyimli olması tercih edilmelidir. Anne-babanın veya velinin görüşmeler sırasında bulunup bulunmayacağı konusunda çocukların isteği dikkate alınmalıdır. Çocuklarla görüşmeye karar veren bir hakikat komisyonu görüşmelerden sonra çocukların ruh sağlığı açısından destek almalarını sağlamalıdır.

Bir hakikat komisyonu ilke olarak, çocukların tanıklığını almak için gizli, başka bir deyişle kapalı oturumlar düzenlemelidir. Ancak hakikat komisyonunun çocukların deneyimlerine değer verdiğini göstermek için kamuya açık oturumlar düzenlemesi durumunda, çocukların

kimliğini gizli tutmak üzere etkili tedbirler alınmalı, tanıklığın söz konusu çocuğun tanınma riskini ortadan kaldıracak şekilde aktarılması sağlanmalıdır. Kamuya açık oturumlarla ilgili her durumda, çocuklar ve yasal velileri önce oturum hakkında uygun şekilde bilgilendirilmeli, daha sonra da rızalarını özgür iradeleriyle bildirmelidirler.

Güçlü Çocuk Katılımını Sağlayacak Ortaklıklar Kurulması

Çocukların tanıklıklarının alınması, çocuklara yönelik istismarın belgelenmesi ve çocuklar tarafından anlaşılabilir bilgi üretimi bir hakikat komisyonu açısından kolay görevler değildir. Çocuklara duyarlı her komisyon, katılımlarını kolaylaştırmak üzere çocuk koruma kurumlarıyla ve çocuk hakları gruplarıyla bağlantı kurmalıdır. Bu alanda en iyi örneklerden biri, UNICEF ve yerel koruma kurumlarıyla işbirliği içerisinde çocuklardan yüzlerce tanıklık toplamayı başaran Liberya hakikat komisyonudur.⁵⁴

Eğitim sektörü de değerli bir müttefik olabilir. Devlet okulları, özel okullar ve bunların öğretmenleri, komisyonun güçlü ortakları olabilir, hakikat arayışı süreci ile ilgili bilgi yaymada yardımcı olabilir ve çocukları konuyu derste işlemeye ve uygun şekilde sürece katılmaya teşvik edebilir.

Çocuklar birçok vakada anne babalarının veya velilerinin deneyimleri aracılığıyla dolaylı yoldan mağdur edildiklerinden çocuklar konusunda çalışan kuruluşlarla doğrudan bağlantılar kurmak önemlidir. Bu şekilde çocukların rahatça kendilerini ifade edecekleri ve deneyimlerini paylaşacakları diyalog ve destek alanları yaratılabilir. Kanada'da Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu bakım evlerindeki çocuklara yönelik on yıllar önce gerçekleşen, dolayısıyla mağdurların bugün birer yetişkin olduğu istismarları araştırıyor. Bu zorluğu aşmak için komisyon, aktif bir şekilde çalışarak mağdurların

⁵⁴ Bkz. Liberya Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Sonuç Raporu. Cilt 3, Başlık 2.

çocukları ve torunlarıyla temas sağlıyor, onlara geçmişlerini tartışabilecekleri ve toplumun geniş kesimlerine bilgi yayabilecekleri gönüllü gruplar oluşturma olanağını sunuyor.

Hakikat Komisyonlarında Yerli Halkların Haklarına Riayet Edilmesinin Sağlanması

Guatemala, Peru, Paraguay ve başka ülkelerde hakikat komisyonları yerli halklara karşı işlenen şiddet olaylarını gündemlerine aldı. Kanada, Fildişi Sahili ve Nepal'de yeni kurulan komisyonlar yerli halkların uğradığı ağır insan hakları ihlallerini soruşturuyor, ya da soruşturmaya başlamak üzere. Bu yöndeki eğilim, 2007 tarihli Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisi'nde yer alan yerli halklar haklarının giderek daha geniş çapta uluslararası kabul görmesine paralel olarak yaygınlaşıyor.⁵⁵

Hakikat komisyonları genellikle bir ulus-devlet içerisinde birlik ve uzlaşma hedeflerini yeniden inşa edecek aygıtlar olarak kurulmuştur. Ancak bu model yerli halkların kendilerini üniter bir ülke içerisinde ayrı uluslar olarak gördükleri durumlarda işlemeyebilir.

Komisyonlar genellikle son dönemde gerçekleşen şiddet olaylarına, daha kesin ifade etmek gerekirse, bireysel tanıklar ve hayatta kalanlar tarafından hatırlanabilen ve politika belirleyiciler için yazılı metinlere dönüştürülen vakalara odaklanırlar. Genellikle sözlü gelenek aracılığıyla aktarılan ve toplumsal yaşam biçimini etkileyen uzun süreli tarihsel şiddeti hatırlayan yerli halklar klasik hakikat komisyonu modelini yetersiz bulabilir.

Hakikat komisyonları, yerli halkların kendi kimliklerine sahip olduğu çok uluslu ve çok kültürlü ülkeler perspektifine açık olmalıdır. Komisyonlar araştırmalarını, toplumsal deneyimleri ve uzun süreli tarihsel istismarları da göz önünde bulunduracak

⁵⁵ Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi, yukarıdaki 26 no'lu not.

şekillerde gerçekleştirmeye çaba harcamalıdır. Komisyonlar aynı zamanda yerli halkların güçlü sözlü tarih geleneklerini de destekleyecek şekilde faaliyet göstermelidirler.

Operasyonel düzeyde, hakikat komisyonları çalışmalarının her aşamasına yerli halkları dahil etmelidir. Bu, "özgür, önceden haber verilen ve bilgilendirmesi yapılan rızalarını" almayı,⁵⁶ yerli halkları temsil eden kurumlara saygı göstermeyi ve yerli halklara mensup tanıkların özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaya gerektirir.

Yerli Halklar Perspektifini Sürece Dahil Etmek

Yerli halkların haklarının tanınması ilkesini benimseyen bir hakikat komisyonu, yerli halkların bir ulus olarak eşitliğini tanımalı; sürecin her aşamasında özgür, önceden haber verilen ve bilgilendirmesi yapılan rızalarını almalı; yerli halkların geleneksel hukuk uygulamalarının ana akım hukukla eşit değere sahip olduğunu kabul etmelidir.

Bunun yanı sıra, bireylere yönelik şiddete ek olarak, bir hakikat komisyonu belirli bir gruba hedefleyen zulüm, zorunlu göç ve soykırım gibi ihlalleri de soruşturabilmelidir. Yerli halkların bakış açısını gereğince kavramış bir hakikat komisyonu ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarla ilgili ciddi ihlalleri araştırmalıdır. Eğer bir hükümet toprak ve arazi haklarını veya dil, ritüel ve dini inanç pratiklerini ihlal ederse yerli halklar var olamaz.

Yerli halklarla kurulan ilişkide uygulanan bu kapsamlı yaklaşım, uzak geçmişte gerçekleşmiş olsalar ve komisyon araştırmaları yerli olmayan nüfusun tarih anlatılarını sorgulama durumunda kalsa bile komisyonların yerli toplumları etkileyen adaletsizlikleri tanıyabilmesi gerektiği anlamına gelir.

Son olarak, yerli halkların bakış açısına cevap veren ve yerli halkların haklarına riayet eden bir hakikat komisyonu tüm araştırmalarında yerli

⁵⁶ a.g.e.

halkların sözlü geleneğinin bir hukuk kaynağı ve hakikat iddialarının temeli olarak, aynı zamanda sosyal varlığının güçlenmesi açısından önemini tanımalı ve göz önünde bulundurmalı. Bir olaya tanıklık edilmesi veya bir olayı anmak için tören düzenlenmesi yerli halkların yaşananlara ait anlatılarının temel bileşenlerinden biridir, onların anlatılarına geçerlilik ve haysiyet kazandırır. Hakikat komisyonları bu nitelikleri anlamaya ve sürece dahil etmeye hazır olmalıdır.

Yerli Halkların Görüşlerinin Alınması ve Özel İlgi Gösterilmesinin Sağlanması

Konuya taraf olan gruplarla geniş çaplı ve sürekli görüş alışverişi bir hakikat komisyonunun başarısı açısından büyük önem taşır. Bu operasyonel ilke üzerinde geçiş dönemi adaleti uygulayıcıları arasında zaten etraflı bir görüş birliği bulunuyor. Ancak yerli halklar söz konusu olduğunda bu ilke özellikle büyük önem taşır. Bu durumda uluslararası hukuk uyarınca hükümetler, yerli halkların kendilerini etkileyen her tür yasal veya idari tedbir konusunda "özgür, önceden haber verilen ve bilgilendirmesi yapılan rızalarını" almak üzere iyi niyet çerçevesinde görüşlerini almakla yükümlüdür.⁵⁷

Özgür, önceden haber verilen ve bilgilendirmesi yapılan rıza ilkesi, yerli halkların temsiliyeti ile nasıl etkileşim kurulacağı sorusu ile ilişkilidir. Yerli topluluklar, tüm politik topluluklar gibi, bir toplum içerisinde farklı sesleri temsil eden birden fazla lidere sahiptir. Birden fazla, ayrı görüşlere sahip liderle koordinasyon sağlamak hakikat komisyonlarının başa çıkması gereken ve çözümü kolay olmayan bir konudur. En başarılı örneklerde bile herkesin sözünü söyleyebilmesi mümkün olmayabiliyor.

Bir diğer kritik öneme sahip ve çözümü kolay olmayan konu, bazı hallerde, yerli topluluklara mensup kadın ve çocukların sesinin geleneksel yollarla duyulmayabileceğini fark ve kabul etmektir. Ancak Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi, yerli toplulukların üyesi olan

kadınların haklarına ve yerli toplulukların üyesi olan çocukların ihtiyaçlarına özel ilgi gösterilmesi gerekliliğini açık bir şekilde öngörmüştür.⁵⁸ Her gerçek diyalog süreci, yerli halklarla danışma ilişkisi içerisinde, tüm seslerin duyulmasını sağlamaya çalışmalıdır.

Yerli toplulukların üyesi olan tanıkların tanıklıklarını uygun bir şekilde almak, dile özel bir dikkat gösterilmesini gerektirir. Soruşturmanın yasal çerçevesinde kritik öneme sahip bazı kavramlar yerli dillere iyi tercüme edilemeyecek ve benzeri şekilde, yerli dillerde şiddet olaylarının ifade edilmiş biçimlerinden bazıları, yerli olmayan araştırmacılar tarafından eksik ve yanlış anlaşılabilir. Hakikat komisyonları, bu durumu göz önünde bulundurarak, yerli topluluklara mensup personel istihdam etmeli ve yerli halkların dilleri konusunu özellikle göz önünde bulundurmalıdır.

⁵⁷ a.g.e.

⁵⁸ a.g.e.

SONUÇ RAPORU VE HAKİKAT KOMİSYONU SONRASI

Sonuç Raporu utanç ve aşağılanmaktan bahsediyor, ama sayfalarında bize insanların özde cömert ve bağışlayıcı olduğunu gösteren cesur eylemler, özverili ve haysiyetli davranışları da içeriyor. Rapor bize komşularından emanet aldıkları güce ve sorumluluğa ihanet etmeyen; haksız yere hapsedilen ailelerini savunmak üzere iş araçlarını silaha dönüştürüp terk edilmeye başkaldıran; hukuku çiğnemedен ulusu savunma sorumluluğunu üstlenen; köklerinden yoksun bırakılmayı reddederek hayatı savunan insanların hikayesini anlatıyor. Bu insanlar belleğimizin can damarlarında yaşıyor.

*Önsöz, Sonuç Raporu,
Peru Hakikat ve Uzlaşma
Komisyonu, 2003*

Sonuç Raporunun İçeriği

Bir hakikat komisyonunun çalışmaları komisyonun çalışma ve bulgularının resmi yazılı kaydı olan sonuç raporunun yayımlanmasıyla tamamlanır. Sonuç raporu akademisyenler, politika belirleyiciler ve tarihçiler için sonraki yıllarda önemli bir başvuru kaynağı olmalıdır.

Raporun büyük bir kısmı komisyonun bulgularından, yani tarihsel olayların sonuçlarının ve meydana gelişlerinin anlatılmasından oluşur. Raporun diğer önemli bir bölümü ise politika önerilerine ayrılır.

Buna ek olarak sonuç raporu aşağıdakileri içermelidir:

- Komisyonun yetki çerçevesi, tüzüğü, yetkilendirici yönetmelikler, prosedür yönetmelikleri ve diğer ilgili kanunlar
- Komisyon üyeleri hakkında arka plan bilgisi ve nasıl seçildiklerine dair açıklama
- Komisyonun kuruluşunda ve çalışmalarında hükümetin ve diğer kamu veya özel kurumların rolünün tanımı
- Tanıklık ve soruşturmalarda kullanılan yöntemin açık tanımı
- Sonuçlara ulaşılmasını sağlayan belge ve kanıtların listesi, ilgili kanunlar ve kurumsal ve toplumsal yapılar içerisinde ortaya çıkan ve olaylara sebebiyet veren hataların analizi: Kaynaklar elverdiği ölçüde dökümler ve tanıklıklar ekte sunulabilir, ayrıca yayımlanan bir raporda yer alabilir veya internette yayımlanabilir
- Kimliklerin güvenlik, prosedür veya diğer sebeplerden ötürü gizli tutulduğu durumlar dışında mağdurların veya faillerin listesi.

Sonuç Raporunun Yapısı

Sonuç raporunun yapısı komisyonun gündemindeki çatışmanın koşullarına ve

komisyonun yetki çerçevesine göre çeşitlilik gösterir. Ancak, temel bileşenlerin anlaşılır biçimde düzenlenmesi ve kapsamlı bir şekilde sonuç raporuna dahil edilmesi önem taşır. Sierra Leone hakikat komisyonunun sonuç raporunun birinci cildinin tamamı yetki çerçevesini, komisyonun kuruluş ve yönetimini ve çalışma yöntemini açıklamaya ayrılmıştı.⁵⁹ Rapora, içerik veya çerçevenin açıklanmasında önem taşıyan başka ek bilgiler de eklenebilir. Şili'de 1990 tarihli komisyon sonuç raporunun giriş bölümünde yetkilendirme kararnamesinin tam metni yer alıyordu.⁶⁰

Raporun en geniş bölümü genellikle bulgulara ayrılan bölümdür. Olayların gerçekleştiği tarihsel bağlamın açıklaması farklı şekillerde düzenlenebilir. Olaylar kronolojik olarak, öyküleme yöntemiyle; insan hakları ihlali türlerine göre; veya olayların gerçekleştiği coğrafi bölgeye göre anlatılabilir.

■ Arjantin'de Zorla Kaybedilenler Ulusal Komisyonu raporunu hem coğrafi olarak, yani farklı alıkonma mekanlarında gerçekleşen ihlallere odaklanarak, hem de suçların işlenme biçimlerini göstermek üzere tematik olarak düzenlenmiştir.⁶¹

■ Guatemala Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu ise çatışmanın altında yatan yapısal nedenlerin, şiddetin zaman içerisinde evrilen niteliğinin ve toplumsal ve kurumsal sonuçların ele alındığı tarihsel ve analitik bir bakış açısı sundu. Buna ek olarak rapora, bir dizi "örnek vaka", mağdurların deneyimlerini ve faillerin yöntemlerinin anlaşılmasına yardımcı olacak açıklamalar eşliğinde dahil edildi.⁶²

⁵⁹ Hakikatin Tanığı: Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Sonuç Raporu, 2004. Bkz. Cilt 1.

⁶⁰ Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu, "Rettig Raporu" [Şili], Şubat 1991.

⁶¹ Bir Daha Asla: Arjantin Zorla Kaybedilenler Ulusal Komisyonu Raporu, yukarıdaki 37 no'lu not.

⁶² REMHI Raporu, yukarıdaki 24 no'lu not.

■ Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu sonuç raporunun bölümlerini “Ne oldu?” “Neden oldu?” “Olanlar ne gibi sonuçlara yol açtı?” “Bir daha olmasının önüne geçmek için bu sonuçlarla ilgili ne yapmalıyız?” gibi bir dizi soru etrafında yapılandırdı.⁶³

Öneriler genellikle bulguların ardından ayrı bir bölümde yer alır. Ancak bazı komisyonlar, Şili'nin raporunda olduğu gibi,⁶⁴ önerileri tarihsel arkaplan ve bağlamla ilgili bilgi içeren kategorilere ayırma yoluna gitti. Birçok rapora kapsamlı ekler eşlik eder. Bu eklere yetkilendirici kararnamenin tam metni, mağdur listeleri, tarihsel zaman çizelgeleri veya tanıklık derlemeleri dahil edilebilir. Ekler, ana ciltlerden sonra da yayımlanabilir, ancak bilginin zamanında paylaşılması için her türlü çaba gösterilmelidir.

Sonuç Raporunun Yazılması ve Derlenmesi

Sonuç raporu yazımı araştırmaların koordinasyonunu, farklı disiplinleri bir araya getirmeyi ve komisyon üyeleri arasında görüş birliği oluşturmayı gerektiren karmaşık bir süreçtir. Başarılı bir rapor yazım süreci için şunlar gereklidir:

■ Analizin yeni bir bilgi girdisi ile değiştirilmemesini güvence altına almak için veri toplama etkinliklerine bir son teslim tarihi getirilmesi

■ Veri toplamaya başlamadan önce duyurulacak açık, anlaşılır prosedürler, rehber ilkeler ve iletilen hedeflere dayanan araştırma tutarlılığı

■ Özellikle uluslararası personeli olan ve birden fazla dilde çalışan komisyonlar için geçerli olmak üzere, açık ve tek tip editörlük standartları ve katı taslak metin teslim tarihleri. Teslim tarihleri, kapsamlı araştırma, analiz,

⁶³ Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Sonuç Raporu, yukarıdaki 38 no'lu not.

⁶⁴ Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu [Şili], yukarıdaki 58 no'lu not.

taslak metin, editörlük, gözden geçirme ve tasarım süreçlerini kapsayacak şekilde yeterli zaman tanınmalıdır.

Sonuç raporunun muhtemelen çok sayıda yazarı olacağından, tutarlılık ve rahat okunurluk sağlamak üzere yazım üslubu ve ilkelerini en baştan belirlemek önemlidir. Editörlerin bir bölümden diğerine geçişte çelişki ve tutarsızlıklara yer vermemeye özen göstermeleri gerekir.

Sonuç Raporunun Açıklanması

Bir komisyon sonuç raporunu hem basılı, hem de çevrimiçi olarak yayımlamalıdır. Rapor devlet başkanına ve yasama ve yargı organları gibi komisyonun yetkilendirilmesi sürecine dahil tüm diğer kurumlara ve duruma göre Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlere eşzamanlı olarak sunulmalıdır.

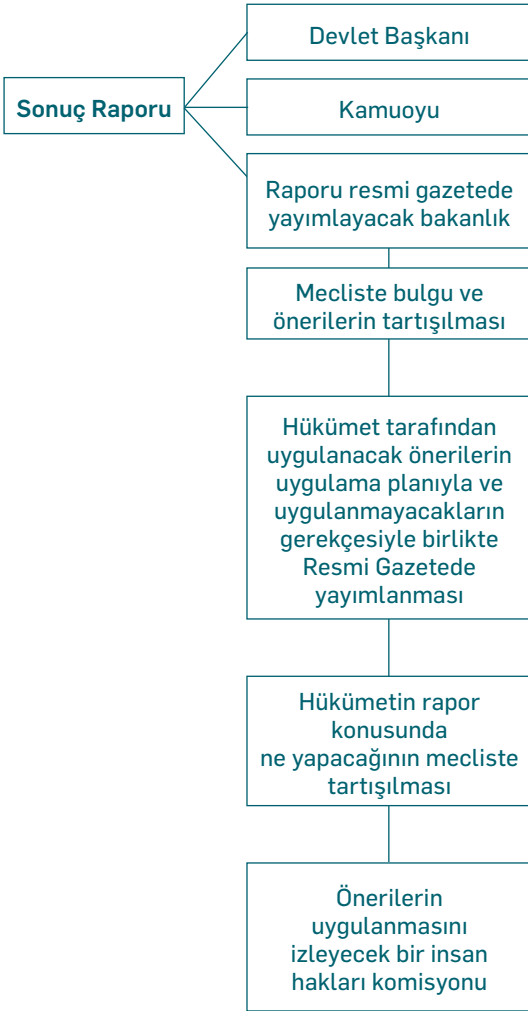
Sonuç raporu bağımsız bir komisyon tarafından üretilse de, devlet yetkilileri belgeyi resmi kayıtlarının bir parçası haline gelecek şekilde, devletin resmi raporu olarak değerlendirmelidir. Sonuç raporu resmi gazetede veya kongre kayıtlarında yayımlanabilir, parlamento veya ulusal meclis, hükümetin rapora ne şekilde yanıt vereceğini tartışmak ve bundan sonraki süreçte gerçekleştirmeyi düşünebileceği diğer önlemleri değerlendirmek üzere özel bir oturum düzenleyebilir (ideal koşullarda bunun raporun yayımlanmasından sonraki altı ay içerisinde yapılması gerekir).

Yasal yetki çerçevesinin komisyona, sonuç raporunu saygın ve resmi bir ortamda kamuoyuna açıklama yetkisini vermesi ve bunun için gerekli kaynakları sağlaması önemlidir. Komisyonun raporu doğrudan kamuoyuna açıklama yetkisi olmaması, belirli siyasi koşullarda raporun etkisini azaltabilir. Timor-Leste hükümeti, ilk başta Timor-Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun sonuç raporunu kamuoyuna açıklamayı reddetti, hatta meclisle bile paylaşmadı. Bu yaklaşım mağdurlar ve genel kamuoyunda

büyük tepki yarattı.⁶⁵ Rapor daha sonra, ama ancak geçmiş dönemin silahlı örgüt üyelerinin sert tepkisi üzerine, ülkede şiddete yol açan faktörlerin varlığının devam ettiği gözler önüne serilince yayımlandı.

Sonuç raporunun sunumu son derece duygusal ve tarihsel bir ana dönüşebilir. Guatemala'da rapor, Ulusal Tiyatro'da hükümet ve sivil toplum liderleri tarafından sunuldu. Böylece Guatemala tarihinde devlet, yerli halklara karşı soykırım uygulandığını ilk kez kabul etmiş oldu.

Şema 2: Bir Sonuç Raporunun Sunumu

65 Doğu Timor Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, Chegal Doğu Timor Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Sonuç Raporu, 2005.

Rapordaki Mesajları Mümkün Olan En Geniş Kitleye Ulaştırmak

Hedef kitlelerin çeşitliliği nedeniyle – politika belirleyiciler, kanun yapıcılar, araştırmacılar, mağdurlar ve diğerleri – raporun etkisini en üst düzeye çıkaracak farklı kanal ve mekanlar gözden geçirilmelidir. Komisyonun kaynakları elverdiği ölçüde (veya büyük medya organlarıyla işbirliği içerisinde) eksiksiz sonuç raporu veya özet versiyonları topluma ücretsiz olarak dağıtılmalıdır.

Raporun yayımlanmasından sonraki aylar içerisinde bulgular televizyon ve radyo programlarında sunulabilir. Komisyon üyeleri de röportaj ve diğer basın etkinliklerine katılmaya hazırlıklı olmalıdır. Rapor ücretsiz olarak erişilebilir ve çoğaltılabilir olmalıdır. Güney Afrika'da raporun yayımlanması işi piyasa koşullarında faaliyet gösteren özel bir akademik yayımcıya verildiğinden raporun basılı versiyonu ancak sınırlı ve pahalı bir şekilde kamuya sunulmuştur.

İnternet veya medya organlarına erişimi olmayan topluluklar için, raporun kitap halinde basılı versiyonları okullarda ve dini buluşma mekanlarında; veya kamusal binası olmayan küçük köylerde, halkın genel kullanımına açık bir dükkanda veya diğer merkezi buluşma mekanlarında erişime sunulabilir. Raporun seslendirilmiş versiyonları yerli topluluklara ait radyo istasyonlarından yayınlanabilir.

Rapor, yerel diller ve resmi devlet dilleri dahil olmak üzere yaygın bir şekilde konuşulan tüm dillere çevrilmeli ve bu dillerde erişime açık olmalıdır. Basitleştirilmiş bir "çocuk versiyonu" yazılmalı ve zor materyalleri çocuklara sunmada öğretmenlere yardımcı olmaya yönelik tavsiye niteliğinde ders planları eşliğinde, okullarda erişime açık kılınmalıdır. Aşağıdaki iletişim materyalleri de bir komisyonun erişim alanını ve etkisini büyük oranda artırabilir:

- Görüntülü ve sesli kayıtlar
- Slayt gösterileri ve fotoğraflar
- Müze sergileri
- Çizgi romanlar
- Çevrimiçi içerik
- Müzik ve tiyatro performansları

Komisyonlar materyali etkili ve akılda kalıcı bir şekilde sunmak için başka yaratıcı yollar da düşünmelidir. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Ulusal Müze'de bir fotoğraf sergisi düzenledi ve sonuç raporunun yayımlanmasının ardından ayrı bir tarihte bir fotoğraf derlemesi yayımladı.⁶⁶ Timor-Leste'de, Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu bir radyo programı düzenledi ve raporun hem resimli, hem de görüntülü versiyonlarını üretti. Komisyon, bugün de varlığını sürdüren bir kamusal müze ve kütüphane yönetiyor.⁶⁷ Sierra Leone komisyonu okullarda kullanılmak üzere raporunun çocuk dostu bir versiyonunu geliştirdi.⁶⁸

Yayınlar ve sergilerin raporun resmi sunumundan sonra; ancak altı ay içerisinde, komisyon bulgularının kamuoyu ile paylaşımı sırasında gerçekleştirilmesi gerekir.

Bulguların Devlet Tarafından Kabulü ve Önerilerin Uygulanması

Komisyonun devletten bağımsız olması gerekir, ancak resmi mercilerin raporla aktif bir şekilde çalışma ilişkisi kurmasını, kamusal bir etkinlikte raporun kabul ettiğini açıklamasını, raporun bulgu ve önerilerine özen ve ciddiyetle karşılık vermesini sağlamak için devletle olumlu ilişkilerin korunması önem taşır.

⁶⁶ Peru Sonuç Raporu, yukarıdaki 38 no'lu not.

⁶⁷ Timor-Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, Dalan ba Dame (Barışa Giden Yol) Video, 2005.

⁶⁸ Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, Sierra Leone Çocukları için Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu (Çocuk dostu versiyon), 2004.

Genellikle uygulanan yöntem devletin yürütme organının sonuç raporunu kabul etmesi ve komisyonun önerilerini uygulama sürecini başlatması olsa da, devletin tüm organları uygulamanın gerçekleşmesinde rol oynamalıdır.

Raporu kabul eden hükümet, hakları ihlal edilen her kişiye mağduriyetinin telafisini sağlamakla yükümlü olup, komisyonun sunduğu seçenekleri dikkatle ele almalıdır. Komisyonun önerileri yasal olarak bağlayıcı olmasa da hükümet belirli önerileri neden uygulamadığını gerekçeleriyle açıklamalıdır.

Sivil toplum, komisyonun sunduğu belli başlı öneriler ile ilgili tutumunu açıklama ve hükümetin belirli konulara daha yakından ilgi göstermesi için kampanya düzenleme, veya benzeri şekillerde savunuculuk yürütme olanağına sahip olmalıdır.

Uygulamanın İzlenmesi

Hükümetin önerileri uygulamada sağladığı ilerleme izlenmeli ve raporlanmalıdır. Bu rolü aşağıdaki taraflar gerçekleştirebilir:

- En üst resmi insan hakları makamı; bu bir ombudsman (kamu denetçisi), bakanlık veya komisyon olabilir
- Yasayla kurulan, hakikat komisyonunun ardılı konumunda bir örgüt
- Sivil toplum örgütleri

Genellikle akademik kurumlar, kâr amacı gütmeyen ve hukuk kuruluşları gibi sivil toplum örgütlerinin, kendi toplumlarının sosyal, hukuki ve ekonomik sorunları hakkında bilgi sahibi olmaları nedeniyle, komisyonu sürekli ya da uzun vadeli olarak izlemelerinde yarar vardır. Sierra Leone'nin hakikat komisyonunun, hükümetin önerilere yanıt olarak benimsediği uygulamaları izlemek üzere oluşturduğu sivil toplum ağı ilginç bir örnektir. Bu ağ, devlet makamlarıyla doğrudan yazışarak hükümetin konuyla ilgili sağladığı ilerlemeler hakkında kendisine rapor verilmesini sağlamıştır.

Statüsü ne olursa olsun ardıl kuruluşun devlet birimlerinin önerileri uygulama performansını izlemede titiz ve özenli olması gerekir. İlerlemeyi özetleyen raporlar düzenli aralıklarla yayımlanmalı, bu raporlara hükümetin yerine getirmekte başarısız olduğu konular üzerine yapılan tartışmalar ve eğer varsa, komisyonun önerilerinin yerine getirilmesiyle ilgili tavsiyeler dahil edilmelidir.

Görevini Tamamlayan Bir Hakikat Komisyonunun Tasfiyesi

Sonuç raporunun yayımlanması genellikle çalışmaların resmi olarak sonlanması anlamına gelir; ancak başlıca erişim ve bilgilendirme süreçlerinin sonlanmasını sağlamak, mal varlığı ve arşivlerin ardıl kuruma aktarılmasını sağlamak için yetki çerçevesinin tasfiyeden itibaren komisyonun üç ile altı ay arası bir süre boyunca çalışmaya devam etmesine olanak sağlaması önerilir.

Bu dönem içerisinde komisyon yüksek olasılıkla aşağıdaki alanlarda çalışma yürütecektir:

■ *Ofisler, araçlar ve ekipman gibi varlıkların hukuka uygun şekilde elden çıkarılması.* Kamu kurumlarından kiralanmış tüm malzeme iade edilir. Dış fonlar ile alınan tüm ek veya ihtiyaç fazlası malzeme, yetki çerçevesi izin verdiği sürece başka kuruluşlara bağışlanabilir.

■ *Komisyonun muhasebe defterlerinin yine hukuka uygun şekilde teslimi, eğer varsa, artan fonların elden çıkarılması ve banka hesaplarının kapatılması.* Kamu denetimi için kapsamlı bir nihai muhasebe raporunun yayımlanması.

■ *Komisyon arşivlerinin düzenlenmesi ve sınıflandırılması.* Komisyon, aralarında tanıklık veri tabanı, erken dönem rapor taslakları ve iletişim belgeleri de olan, çok büyük miktarlarda belge üretmiştir. Bu alana ilişkin yasalar bir ülkeden diğerine farklılık gösterse de, komisyon arşivini düzenlemeli,

korunmasını güvence altına almalı ve bunlara, gizlilik, kanıt yönetimi, mağdurların korunması ve ifade özgürlüğü ile ilgili yasalara uygun bir erişim sistemi üretmeli.

■ *Sözleşmelerin sonlandırılması.* Komisyon yönetimi, personelin hukuki statüsüne bağlı olarak (tam zamanlı çalışanlar, danışmanlar, devletin görevlendirdiği yükleniciler, alt-yükleniciler) personeline karşı tüm sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesini ve iş anlaşmazlıkları gibi tüm ihtilaflı konuların komisyonun tasfiyesinden sonra uygun makamlara devredilmesini sağlamalıdır.

■ *Koruma düzenlemelerinin ilgili makamlara devri.* Eğer komisyon mağdur ve tanıklar için kamu kuruluşlarından koruma hizmeti ve hukuki, sağlık desteği, ekonomik destek ve diğer türden hizmetler elde ettiyse, bu programların, uygun görüldüğü şekilde yeterli koşullarda devam ettirilmesini güvence altına almalıdır.

Ardıl Kuruluşun Görevleri

Komisyonun sonlanması, tüm erişim etkinliklerinin sonu anlamına gelmemelidir. Yetki çerçevesi, komisyon materyallerinin sonraki dönemde dağıtımı ve muhafazası sorumluluğunun kime verileceğini belirlemelidir. Komisyonun çalışmalarını devralan ardıl kuruluş, esas komisyonun mekanında faaliyet gösterecek yeni bir birim olabileceği gibi, halen mevcut olan bir tarih kurumu, akademik bir kurum ya da benzeri bir kuruluş olabilir. İkinci seçenek uygulandığı takdirde bunun, sivil toplum ve devlet kurumlarıyla iyi ilişkiler kurma becerisi olan, insan hakları ombudsmanı gibi bağımsız bir kurum olması önem taşır.

Ardıl kuruluşun faaliyetlerinin kapsamı ve ne şekilde yürütüleceği komisyon tarafından belirlenmeli, ardıl kuruluş bunları kabul etmelidir. Aşağıda, ardıl kuruluşun sorumluluğuna verilecek bazı görevler yer alıyor:

■ Tüm ilgili taraflara raporun bir kopyasını sağlamak. Ardıl kuruluş tüm ilgili devlet

makamlarına komisyonun sonuç raporunun, raporun idari özetinin ve tüm gerekli eklerinin kopyalarının ulaştırılmasını sağlamalı, raporun belirli yönleriyle ilgili tüm ek soruları da cevaplandırmalıdır

■ Raporun ve tüm destekleyici materyalleri medyaya ulaştırmak, ayrıca raporun tüm yönleriyle ilgili spesifik soruları cevaplandırmak

■ Raporun kopyalarının mağdurlara ve mağdurları temsil eden örgütlere ulaşmasını, mümkün ve uygun olduğu takdirde, komisyon çalışmalarına yaptıkları katkıların teşekkür amaçlı belirtilmesini sağlamak

■ Raporun kopyalarının, fon sağlayıcılar, insani yardım kuruluşları ve devletin insan hakları ile ilgili birimleri dahil olmak üzere, ulusal ve uluslararası sivil topluma ulaşmasını sağlamak.

Ardıl kuruluşun faaliyetleri koşullara ve eldeki kaynaklara göre çeşitlilik gösterse de, önemli bir sorumluluğu, arşivlerin kamu erişimine, sonuç raporu ve diğer materyallerin basılı veya elektronik formatta erişime açık kalmasını sağlamaktır. Tanıklıkları dolayısıyla güvenlik riski olan tanıkların kimliklerinin ve soruşturma yetkilileri tarafından kullanılan dosyaların korunmasına özel önem verilmelidir.

Kaynaklar elveriyorsa, ardıl kuruluş anma mekanlarının veya eğitim programlarının yönetimini de üstlenebilir. Devlet başkanının, yasama organına bağlı çalışmak üzere, CAVR (Timor Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu) faaliyetleri sonrası Teknik Sekreterlik kurulmasını onayladığı Timor-Leste bu uygulamaya iyi bir örnek oluşturur.⁶⁹ Sekreterliğin dört ana sorumluluğu bulunuyordu: 1) CAVR'ın, finansal denetimlerin gerçekleştirilmesi ve sonuç

⁶⁹ Doğu Timor Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Web sitesi, Ana sayfa, www.cavr-timorleste.org/. Son erişim tarihi 13 Mart 2013.

raporunun ek kopyalarının basımı gibi teknik görevlerini tamamlamak; 2) Sonuç raporunun ve diğer basılı materyallerin halka dağıtımı; 3) Bugün tarihi miras mekanı olarak kamusal alana dönüştürülmüş eski bir hapishane olan Comarca Balide'nin yönetimi; 4) Komisyonun arşivlerinin korunması ve yönetimi.

Mezar Açmalar, Anmalar ve Tanık İfadelerine Kamusal Erişim İçin Gerekli Ön Hazırlığın Yapılması

Komisyon bulgularının kendi başına yasal açıdan bağlayıcı bir gücü olmasa da, sonuç raporu, büyük olasılıkla yaşananları o ana kadar bir araya getirilen en kapsamlı ve resmi güvenilirliğe sahip kaydı oluşturur. Dolayısıyla gelecekte açılacak kamu davalarının başlangıç noktası işlevini görür. İletişim materyalleri ve yayınlarda yer alan bilgiler de büyük bir etkide bulunacaktır: Olayların anlatılış biçimi ve hangi olayların dahil edildiği, kanun yapıcıların mağdurlara hangi yasal çözümleri sunacağını ve hangi mağdur gruplarının tazminat ve diğer sağaltım programlarına dahil edileceğini etkiler.

Bazı ülkeler mağdurların tazminat almasını sağlamak için, genellikle bir idare mahkemesi veya bir kamu kuruluşu aracılığıyla resmi bir mekanizma kurabilir. Tazminat etmek, devletin bir mağdurun insan hakları ihlalden zarar gördüğünü ve dolayısıyla tazminat şeklinde finansal bir telafiye hak kazandığını resmen kabul etme yoludur. Mağdurların tazminat hakkı kazanan bir grubun üyesi olduklarını kanıtlamaları, veya zarar gördüklerini gösteren bir tür kanıt göstermeleri gerekebilir. Bazı ülkeler, mağdurların bireysel veya kurumsal faillelere karşı maddi tazminat talebiyle kamu davası açmasına da olanak tanıyabilir.

Kapsamlı bir telafi düzenlemesi, en yüksek ulusal makamın resmen özür dilemesi, bir anma günü yaratılması, kamusal bir alanın bu amaca adanması, veya farkındalık

mekanlarının yaratılması gibi mağdurları tatmin edici adımların atılmasını içerir. Tüm etkinlikler insan haysiyetine yaraşır, içtenlikli ve ağırbaşlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Kanada ve Avustralya'da hükümetler geçmişte yerli halklara yönelik olarak gerçekleşen hak ihlalleriyle ilgili meclis özel oturumlarında resmen özür dilediler.⁷⁰

Komisyon tarafından yasadışı gömülme alanlarında elde edilen tüm bilgi, mezar açma işleminin ve gömülü kişinin kimliğinin belirlenmesi, aile ve toplulukların gelenek ve ritüelleri doğrultusunda yas tutabilmesi için ilgili yetkililere teslim edilmelidir.

Bir komisyonun ömrü kısa da olsa, gündeme getirdiği konuların ve ülke çapında paylaştığı bilginin ileride, uzun yıllar sürebilen tartışmalara, soruşturmalara, davalara, uzun ve yavaş bir iyileşme sürecine temel oluşturacağı unutulmamalıdır.

EK KAYNAKLAR

Freeman, Mark, *Truth Commissions and Procedural Fairness [Hakikat Komisyonları ve Hukuk Önünde Eşitliğin Uygulanması]*. New York: Cambridge University Press, 2006.

González, Eduardo, "Where Are Truth Commissions Headed? [Hakikat Komisyonları Nereye Gidiyor?]" *Transitional Justice: Handbook for Latin America [Geçiş Dönemi Adaleti: Latin Amerika El Kitabı]* içinde. Reátegui, Félix (der.). Brasília: Brazilian Amnesty Commission, Ministry of Justice; New York: International Center for Transitional Justice [Brasília: Brezilya Af Komisyonu, Adalet Bakanlığı; New York: Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi], 2011.

González, Eduardo ve diğerleri, ICTJ, "Strengthening Indigenous Rights through Truth Commissions: A Practitioner's Resource [Yerli Halkların Haklarını Hakikat Komisyonları Aracılığıyla Güçlendirmek: Bir Uygulayıcının El Kitabı]," 2012.

Hayner, Priscilla B. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions [Dile Getirelemeyen Hakikatler: Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonlarının Önündeki Zorluklar]*. 2. Baskı. New York: Routledge, 2010.

ICTJ & UNICEF, Innocenti Research Center [Innocenti Araştırma Merkezi], *Children and Truth Commissions [Çocuklar ve Hakikat Komisyonları]*, 2010.

ICTJ, "Essential Best Practices for Truth Commissions [Hakikat Komisyonları İçin Temel Önemli Uygulamalar]," ICTJ Africa Program Briefing Paper [ICTJ Afrika Programı Sunum Belgesi], 2009.

———. "Truth Commissions and NGOs: The Essential Relationship [Hakikat Komisyonları ve STK'lar: Temel İlişki]," 2004.

———. "Truth Commissions [Hakikat Komisyonları]," Fact Sheet Series [Bilgilendirme Dizisi], 2008.

———. "Truth Commissions II [Hakikat Komisyonları II]," Fact Sheet Series [Bilgilendirme Dizisi], 2008.

———. "Selecting Commissioners for Nepal's Truth and Reconciliation Commission [Nepal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonuna Üyesi Seçimi]," ICTJ Nepal Briefing Paper [ICTJ Nepal Sunum Belgesi], 2011.

James-Allen, Paul ve diğerleri, ICTJ, "Beyond the Truth and Reconciliation Commission: Transitional Justice Options in Liberia [Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun Ötesinde: Liberya'da Geçiş Dönemi Adaleti Seçenekleri]," 2010.

Nesiah, Vasuki ve diğerleri, ICTJ, "Truth Commissions and Gender: Principles, Policies, and Procedures [Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet: İlkeler, Politikalar ve Prosedürler]," Gender Justice Series Working Paper [Toplumsal Cinsiyet Adaleti Dizisi, Onaylanmamış Makale], 2006.

Ramírez-Barat, Clara, ICTJ, "Making an Impact: Guidelines on Designing and Implementing Outreach Programs for Transitional Justice [Etki Yaratmak: Geçiş Dönemi Adaleti Erişim Programları Tasarım ve Uygulamasında Kılavuz İlkeler]," 2011.

I. Teitel, Ruti G. "Human Rights in Transition: Transitional Justice Genealogy [Geçiş Döneminde İnsan Hakları: Geçiş Dönemi Adaletinin Soykütüğü]," *Harvard Human Rights Journal* 16(69) (2003): 69–94.

⁷⁰ Kanada Başbakanlık Web sitesi, "Prime Minister Harper offers full apology on behalf of Canadians for the Indian Residential Schools system," 11 Haziran 2008, www.pm.gc.ca/eng/media.asp?id=2149. Avustralya'nın Yerel Halklarından Özür, Başbakan Kevin Rudd, MP, Avustralya, 13 Şubat 2008.

II. DÜNYADA HAKİKAT KOMİSYONLARI

HAKİKAT KOMİSYONU

DENEYİMLERİ

I. Arjantin

Komisyonun Adı: Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyon (CONADEP⁷¹)

Faaliyet Süresi: Aralık 1983-Eylül 1984 (9 ay)

Kapsamı: 1976 ile 1983 yılları arasında yaşanan zorla kaybetmelerini araştırmak.

a. Siyasi Arkaplan

Arjantin'de 1976 yılında gerçekleştirilen darbe; radikal sol hareketin politik şiddete başvurusu, Peron hükümetlerinin⁷² yolsuzluğa bulaşması ve ülkeyi idare edememesi gibi gerekçeler gösterilerek Arjantin ordusu tarafından iktidarı ele geçirmek için yapıldı.⁷³ Latin Amerika ülkelerinde art arda gelen darbelerin ve Condor Planı'nın⁷⁴ bir parçası olan bu darbe, aynı zamanda ABD'nin "arka bahçesini" düzenleme anlamını da taşıyordu. 1976 yılından 1983'e kadar tahakkümünü sürdüren militarist rejimin meşruiyeti, elindeki *Malvinas* (Falklands) adalarını işgal eden Britanya ile girmiş olduğu savaşı kaybetmesiyle sarsıldı. Sonrasında, askeri cunta baskı ve şiddet politikaları üzerinden varlığını devam ettiremedi. 1976-1983 döneminde, özellikle sol siyasi kimliğe ve Peronist gençlik örgütüne bağlı olduğuna inanılan insanlar, ordu güçleri ile istihbarat birimleri tarafından kaçırıldı, çok ağır işkencelerden geçirildi ve kaybedildi. Farklı kategorilerdeki hak ihlallerinin yanı sıra, "kirli

⁷¹ Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas

⁷² 1974-1976 arasında hem Juan Domingo Peron hem de o öldükten sonra son eşi Ísabel Peron devleti yönetti.

⁷³ Cuntanın iddialarının aksine, en büyükleri ERP ve Montenerolar olan gerilla hareketlerinin, göze çarpan bir büyüklüğe ulaşırsalar da hiçbir zaman seçilmiş hükümeti yıkacak bir büyüklüğe ulaşmadıkları belirtiliyor (America Watch. *Verdad y Justicia En La Argentina: Actualización*. CELS tarafından İngilizceden çeviri, 1991:19.)

⁷⁴ Condor Operasyonu için bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Condor

savaş" adı verilen bu dönemde kaybedilen insan sayısının 12 ile 30 bin arasında olduğu tahmin ediliyor.⁷⁵

1983 yılında yapılan seçim sonucunda başa gelen hükümet, 7 yıllık cunta iktidarında gerçekleşen insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarılması için adım atarken arkasında ciddi bir toplumsal destek buldu.⁷⁶ İktidarı kaybetmiş olmasına rağmen etkinliği hala tam manasıyla kırılmamış olan ordunun gücünü de dikkate alan yeni hükümet, toplumsal muhalefetin ortaya koyduğu destekten de beslenerek, ordunun yeni bir müdahale yapmasının koşullarını ortadan kaldırmak istiyordu. Yapılacak olan demokratik seçimden iki hafta önce ordu mensupları için bir af yasası çıkarılan ordu, Raúl Alfonsín hükümetinin seçilmesiyle siyasi alanı sivil hükümete bıraktı. Sivil irade bu af yasasını iptal edecek gücü kısa vadede bulamasa da, Alfonsín hükümeti iktidara geldikten hemen sonra, Aralık 1983'te, "kirli savaş" dönemine dair hakikatlerin ortaya çıkarılması için CONADEP'i (Kayıplar Üzerine Ulusal Komisyon) kurdu.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Komisyon'un ilk kurulma süreci Devlet Başkanı Alfonsín tarafından çıkarılan bir kararname ile gerçekleşti. 1976 ile 1983 yılları arasında yaşanan zorla kaybetmelerin nedenlerini araştırmak ve kayıpların kimliklerini tespit etmek Komisyon'un birincil göreviydi. Kaybetmelerden sorumlu olan failleri ortaya çıkarıp olası bir yargılama süreci için gerekli kanıtları ve bilgilerin toplanmasını sağlamak ise, Komisyon'un bir diğer görevi olarak belirlendi.

Komisyon hak ihlalleri işleyenleri yargılama, suç muafiyeti sağlama, affetme gibi yetkilere sahip olmasa da, ordu dahil olmak üzere bütün devlet kurumlarından gerekli dokümanları temin

⁷⁵ ICTJ. *Accountability in Argentina*. 2005. <http://www.ictj.org/publication/accountability-argentina>

⁷⁶ Grandin, G. "The Instruction of Great catastrophe: Truth Commissions, National History and State Formation in Argentina, Chile and Guatemala". 2005:48.

etme yetkisine sahipti. Bununla birlikte, ilgili dokümanların birçoğunun ordu tarafından imha edilmiş olması ve ordunun istenilen düzeyde işbirliğine yanaşmaması Komisyon'un çalışma koşullarını zorlaştırdı. Çalışmaları zorlaştıran bir diğer unsur ise, gözaltına alınanların kod isimleriyle bilinmesi oldu.

Komisyon'un tespit ettiği ihlallerden sorumlu olanları kamuoyuna açıklama yetkisi yoktu ve hazırlanan nihai rapor doğrudan Devlet Başkanı Alfonsín'e ulaştırılacaktı. Lakin Komisyon'un bulgularının basına sızmasıyla ağır suçlara bulaşmış olan failer ulusal basın aracılığıyla toplum nezdinde ifşa oldu.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon 13 kişiden oluştu ve bunlardan sadece biri kadındı. Komisyon üyeleri ağırlıklı olarak otoriter rejim karşıtı entelektüellerden ve akademisyenlerden oluşmaktaydı. Komisyon'un yürüttüğü tanıklık ve delil toplama işi yaklaşık 60 kişilik bir kadro tarafından yürütüldü. Buna ek olarak, ilgili sivil toplum kuruluşları da ellerinde bulunan belgeleri Komisyon'a ulaştırarak önemli katkılarda bulundular. Komisyonun yapmış olduğu harcamalar, kamuoyuna açıklanmamış olsa da, devlet bütçesinden karşılandı.

Aralık 1983 ile Eylül 1984 arasında Komisyon binlerce tanık dinledi; işkencelerin yapıldığı, kişilerin gözaltında tutulduğu yerleri ve infaz edilenlerin toplu olarak gömüldüğü mezarları ziyaret etti.⁷⁷ Komisyon Buenos Aires merkezli kurulmuş olsa da, faaliyetlerde bulunmak için ülkenin dört bir yanına ulaştı. Komisyon'un faklı illere yapmış olduğu ziyaretler basın toplantıları, röportajlar ve benzeri etkinliklerle sürekli gündemleştirildi.

Tanıkların ifadeleri kamuoyu önünde alınmadı. Tanıklıkların 1500'ü doğrudan hak ihlallerine maruz kalmış olan mağdurlardan alındı, toplamda kayda geçen tanıklık sayısı ise 7000'di. Tanıklıkların alınma sürecinde yaşanan

zorluklardan birisi, derinlemesine görüşmeleri yapan kişilerin bu konuda yeterince eğitilmiş olmamaları ve esasen gönüllülük üzerinden sürece dahil olmaları yüzünden sürekliliği sağlamak konusunda yaşanan güçlüklerdi.

Komisyon çalışmaları sonucunda 8960 kayıp kayda geçti. Sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, işkence ve uzun süreli gözaltı örnekleri de tespit edildi. Komisyon, her örneğe teker teker odaklanmaktan ziyade bu ihlallerin yaşanmasına neden olan iktidar mekanizmalarını ifşa etmeye yöneldi. Diğer bir deyişle, toplanan tanıklıklar ve dokümanlar esas olarak cuntanın sistematik bir biçimde nasıl hak ihlalleri işlediğini ortaya koymak için kullanıldı.

d. Nihai Raporunda Tespitler, Tavsiyeler ve Raporun Siyasi-Hukuki Etkileri

Raporunda yapılan öneriler arasında yakınlarını kaybedenler için bir tazminat programının uygulanması vardı. Buna ek olarak, sürmekte olan davaların devam ettirilmesi gerektiği ve hala akıbeti bilinmeyen kayıplara ilişkin araştırma yapılması ihtiyacı da belirtildi. Yargılama süreçlerine ilişkin mağduriyetleri gidermeye yönelik reformlar yapılması ve insan haklarına dair farkındalığın artırılması adına yaygın eğitimler verilmesi önerildi.

Siyasi mercilerin nihai rapora ilişkin tepkileri ise şu yöndeydi: Hükümet yetkilileri, ortaya konan bulguları resmen kabul edip bulgulara ilişkin hazırlanan bir belgeselin ulusal televizyon kanalında gösterilmesini onaylarken, ordu raporu reddetti. Bununla beraber, nihai rapor kamuoyu ile paylaşıldıktan sonra bulgulara ilişkin kapsamlı bir medya kampanyası yürütüldü, yüzlerce röportaj ve 30'dan fazla basın toplantısı yapıldı.

Komisyon'un faaliyetlerini tamamlaması sonrasında yaşanan önemli hukuki gelişmelerden biri de, "kirlili savaş" sürecinden sorumlu olduğu düşünülen üst düzey cunta liderlerinden dokuzunun yargılanması, beşinin hüküm giymesiydi. "İki şeytan teorisi" olarak anılan stratejiyi uygulayan Alfonsín hükümeti,

⁷⁷ Grandin, G. 2005:51.

generallerin yanı sıra solcu gerilla liderlerini de yargılayarak “denge politikası” yürüttü. Hükümet ayrıca liberal demokrasinin kesintiye uğramadan sürmesini sağlama gerekçesiyle 1986 ve 1987 yıllarında çıkardığı af yasalarıyla albay ve daha alt rütbedeki askerleri yargılamadan muaf kıldı.⁷⁸

Alfonsín hükümetinin askerler için çıkarttığı af yasaları sonradan gelen iktidarlar sürecinde iptal girişimlerine konu olduysa da, 2001 yılına kadar statüko değişmeden kaldı. 6 Mart 2001 tarihinde Federal Yargıç Gabriel Cavallo, çıkarılan af yasasının Arjantin'in imzalamış olduğu uluslararası anlaşmalara aykırı olduğuna karar verdi.⁷⁹ Böylece “kirli savaş” döneminde yaşanan ihlallere ilişkin soruşturmanın yeniden başlaması mümkün oldu.

Bugün Arjantin'deki adalet arayışı hala devam ediyor. 300'ü aşkın dava, aradan yaklaşık 35

---

78 Hükümetin bu muafiyet yasalarını, darbe dedikodularının önünü almak için çıkardığı iddia edildi. Ayrıca 1989'da Menem hükümeti, hüküm giymiş askerleri affetti, bu af cezasızlık sürecinin son halkası oldu.

79 Bu karar Arjantin'de cezasızlık zırhının kırılması bağlamında verilmiş belki de en önemli karardı. Karar, aynı zamanda insanlığa karşı işlenen suçların zımanlaşımı ve af kalkanından yararlanamayacağına ilişkin uluslararası teamülle de uyumluydu. Cavallo af yasalarının Anayasa'ya aykırı ve yok hükmünde olduğu kararını genç bir çiftin kaybedilmesi suçuyla yargılanan iki polis memurunun davasında verdi. Davaya konu olan olayda, 28 Kasım 1978 yılında emniyet güçleri Şili vatandaşı José Poblete Roa ve karısı Gertrudis Hlaczik'i kaçırdı. 8 aylık kızları Claudia Victoria da onlarla beraberdi. Buenos Aires'teki gizli gözaltı merkezlerinden biri olan Olimpo Garajı'nda tutuldular ve işkence gördüler. Kızları Claudia, büyükanesine teslim edilmek üzere onlardan alındı. Genç çift kaybedildi, kızları da kayboldu. Büyükanne, 22 yıl süren uzun araştırmalar sonunda Claudia'yı yüksek rütbeli emekli bir polis memurunun ailesiyle onların kızı olarak yaşarken buldu. Cavallo genç çiftin kaybedilmesinden sorumlu iki polisi çocuk kaçırma ve kimliğini gizleme suçundan mahkum etti. Bu karar da kaybedilenlerin çocuklarının cunta ve emniyet güçlerinin ailelerine verildiği, pek çok olaydaki gibi, af yasaları nedeniyle hiçbir etki ve sonuç yaratmadan geçebilirdi. Ancak 2000 yılının Ekim ayında CELS (El Centro de Estudios Legales y Sociales/Hukuki ve Sosyal Çalışmalar Merkezi), Yargıç Cavallo'ya iki polis memurunun yanı sıra 7 polisin de genç çiftin kaybedilmesi ve işkenceden geçirilmesi suçuyla yargılanması ve af yasalarının yok hükmünde sayılması için başvuru yaptı. Cavallo, her iki af yasasının da Arjantin Anayasası'nı ve Arjantin'in taraf olduğu uluslararası anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesiyle yok hükmünde sayılmasına karar verdi. 2001 Kasım'ında üç kişiden oluşan Federal Mahkeme de Cavallo'nun kararını onayladı. Karardan bir süre sonra ardı ardına işkence ve zorla kaybetme davaları açıldı, failer ve sorumlular hakkında mahkumiyet kararları verildi.

yıl geçmesine rağmen, hala sürdürülüyor. Verilere göre, insanlığa karşı işlenen suçlardan yargılananların sayısı 2007'de 922 iken, 2012 Ağustos ayında 1926'ya yükseldi. 266 kişi bu suçlardan mahkum edilmişken, 799 kişinin mahkemesi henüz sürüyordu.⁸⁰ Sivil toplum örgütleri bu davaların hala takipçisi ve adaletin tesis edileceğine ilişkin inançlarını koruyor.

e. Arjantin'de Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Öncelikle belirtmek gerekir ki, Arjantin Hakikat Komisyonu'nun Nunca Más⁸¹ başlıklı raporu diğer ülkelerdeki benzer raporların aksine yayımlanır yayımlanmaz 'best seller' oldu.

■ Başkan Alfonsín, Komisyon raporunu ve bulgularını onaylamakla kalmadı, devlet suçları için halktan özür diledi ve Komisyon çalışmalarını yansıtan iki saatlik bir belgeselin ulusal kanallarda yayınlanmasını sağladı. Buna karşın ordu, raporu reddetti.

■ 1992 yılında “kirli savaş” döneminde kaybedilen insanların kaybolan ve evlat edinilen çocuklarının bulunması amacıyla Kimlik Hakkı için Ulusal Komisyon kuruldu.

■ 1994 yılında Arjantin Anayasası'nda değişikliğe gidilerek demokrasi güçlendirildi. Yeni Anayasa'ya imzalanan uluslararası anlaşmaların Anayasa gücünde olduğu hükmü ve insan haklarının korunması için devletin pozitif yükümlülükleri eklendi.

■ Komisyon tarafından toplanan bilgiler Cunta yöneticilerinin yargılanması ve mahkum edilmesi için esas teşkil etti. Ancak 1986 ve 1987 yıllarında çıkartılan yasalar diğer failerin cezalandırılmasının uzun süre ertelenmesine neden oldu. Af yasalarının 2003'te iptal edilmesiyle yaklaşık 700 kişi için yeni davalar açıldı.

---

80 Bkz. <http://www.hrw.org/world-report/2013/country-chapters/argentina>

81 Bir Daha Asla!

■ 2004 yılında yasadışı olarak gözaltına alınanlar için 3 milyon dolar tazminat ödendi. Bu tazminata hak kazanmak için kurbanların 1976 ve 1979 arasında mahkeme kararı olmaksızın gözaltına alındıklarını kanıtlamaları gerekiyordu. Ancak ordu bu konuda da işbirliğine yanaşmadı ve gözaltı belgelerini mahkemelere vermedi.

■ Askeri darbenin (24 Mart 1976) yıldönümü olan 24 Mart artık Arjantin'de "Gerçek ve Adalet İçin Anma Günü" olarak kutlanıyor.

■ Arjantin'deki en önemli mücadelelerden biri, anne-babaları öldürüldükten sonra orduya yakın kişilere evlatlık verilen çocukların, çoğu zaman dedeleri ve neneleri tarafından bulunması oldu. Biyolojik anne-babasını bu yolla öğrenen çocukların bazıları kendilerini yetiştiren aileleri dava ederek mahkum ettirdi.

■ Komisyon'un siyasi ve toplumsal etkiler yaratabilmesinin arkasında uzun erimli bir mücadele veren toplumsal aktörler vardı.

Arjantin'deki hak savunucuları, hakikatler ortaya çıktıktan sonra sadece yargılama süreçleri boyunca etkin bir mücadele vermekle kalmayıp, önemli hafızalaştırma çalışmalarını da yaptılar. İnsanların ağır işkencelerden geçirildiği ve uyuşturularak uçaklardan atılmadan önce tutuldukları gizli gözaltı merkezlerinden biri olan ESMA (Escuela de Mecanica de la Armada/Donanma Mekanik Okulu) bugün, bir anma müzesine, belgeleme ve arşiv merkezine dönüştürülmüş durumda.⁸² Buenos Aires'teki devlet terörü kurbanları için yapılan Parque de la Memoria y Monumento A La Victimas del Terrorismo de Estado (Devlet terörü Mağdurları için Hafıza ve Anıt Parkı) da başarılı anma mekanlarından biri oldu.

⁸² 1998 yılında Başkan Carlos Menem, Buenos Aires'in merkezi bir yerinde olan bu askeri alandaki binaların yıkılması ve alanın bir parka dönüştürülmesi için bir karar çıkardı. Ancak insan hakları grupları, işgallerle, direnişlerle bunu engelledi. Çünkü onlar için bu yıkım hatırlama ve hafızaya vurulacak bir darbeydi. Daha sonra gelen Başkan Nestor Kirchner, bu yaklaşımı destekledi.

II. Şili

Komisyonun Adı: Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación)

Faaliyet Süresi: Mayıs 1990-Şubat 1991 (9 ay)

Kapsamı: 1973 ile 1990 arasında askeri rejim döneminde ölüm ve zorla kaybetmeleri araştırmak.

a. Siyasi Arkaplan

1973 yılında seçilmiş Devlet Başkanı Salvador Allende'ye karşı gerçekleştirilen darbe, çoğunluğu muhafazakar olan Şili Kongresi ile sosyalist Başkan Allende arasındaki gerilim ve ABD Başkanı Richard Nixon'un Allende hükümetine karşı başlattığı ekonomik savaş sonucu yapıldı. Şili'de geri döndürülemez bir Marksist rejimin oluşmasından çekinen ABD, ekonomik baskıların yanı sıra, diplomatik baskıda ve örtük olarak darbe yanlısı girişimlerde bulundu.⁸³ Sonuçta Şili ordusu ve emniyet güçleri Allende'ye karşı darbe yaptı. Şili'de yönetimi Allende'nin Genelkurmay Başkanı olan Augusto Pinochet ele geçirdi. Askeri darbeye kontrolü ele geçiren cunta, tahakkümünü 17 yıl sürdürerek 1990 yılına kadar ülkeyi yönetti.

1988 yılında yapılan halk oylaması, Şili'de askeri rejim için sonun başlangıcı oldu. 1987 yılında Pinochet yönetimi siyasi partilerin kurulması ve seçimler için yasa çıkardı. 1988 yılında ise Pinochet'nin bir 8 yıl daha iktidarda kalmasına neden olabilecek bir halk oylaması yapıldı. Şili halkı ağır baskı altında yapılan oylamada çoğunlukla Pinochet'ye karşı "Hayır" oyu vererek Pinochet'nin baskı rejimine son verdi. Pinochet, diktatörlüğü terk etmeden önce siyasi baskı sürecinin failleri için af yasaları çıkararak ve yakın çevresinde bulunan 9 kişiye senatör ünvanı

⁸³ Gustafson, K. C. "CIA Machinations in Chile in 1970: Reexamining the Record". 2007.

vererek darbeyi gerçekleştirenleri koruma altına aldı.⁸⁴

Pinochet'nin Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılması sonrasında yapılan seçimlerde başa gelen Patricio Aylwin, cuntacıları yargılayacak güce sahip olmasa da, militarist rejim sürecinde işlenen insan hakları ihlallerinin soruşturulması için *Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu*'nu kurdu. Komisyon faaliyetlerine paralel olarak bir yargılama süreci doğrudan başlatılmadığından ve çıkarılmış olan af yasalarını iptal edebilecek siyasi irade yoksunluğundan ötürü Pinochet'nin yargılanması konusu oldukça çetrefil bir hal aldı. 2004 yılında yargının davaya ilişkin aldığı karar, Pinochet'nin yargılanması önünde sağlık durumunun herhangi bir engel teşkil etmediği yönündeydi. Pinochet, Aralık 2006'da geçirdiği bir kalp krizi nedeniyle öldüğünde diktatörlük döneminde işlediği suçlara istinaden hakkında açılmış 300 iddianamenin soruşturması halen devam ediyordu.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

25 Nisan 1990'da yayımlanan 355 sayılı kararname ile Komisyon, İçişleri Bakanlığı'na bağlı geçici bir devlet organı olarak kuruldu.

Komisyon'un temel olarak araştırma alanı 11 Eylül 1973 ile 11 Mart 1990 arasındaki askeri rejim döneminde ölüm ve kaybetme ile sonuçlanan insan hakları ihlallerini araştırmaktı. İşkence ve ölümlerle sonuçlanmayan diğer ihlaller Komisyon'un araştırma kapsamında değildi. Kurbanları belirlemek, mağdur yakınları için tazminat programları önermek, benzer ihlallerin gerçekleşmesini engellemek için yapılması gereken hukuki ve idari reform önerilerinde bulunmak Komisyon'un temel amaçları olarak belirlendi. Bu noktada, tespit edilen ihlallerin doğrudan bir yargı süreci başlatması şartı koşulmadı; yalnızca elde edilecek kanıtların yargı makamlarına iletilmesi kafi görüldü.

Çıkarılan yasa gereği Komisyon, kendi iç tüzüğünü belirleme hakkına sahipti. Komisyon'un yetkileri kapsamında devlet kurumlarından bilgi/belge isteme hakkı vardı. Buna ek olarak Komisyon, ilgili sivil toplum örgütlerinde bulunan belgelerden faydalanabilir, gerek gördüğünde ise kanıt talebinde bulunabilirdi. Komisyon'un sorumlulukları arasında en temel olanlarından biri ise, nihai bir rapor hazırlayıp hükümet yetkililerine bu raporu sunmaktı. Ortaya konan taleplerin ve tavsiyelerin uygulanıp uygulanmayacağı ise hükümetin inisiyatifine bırakıldı.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon üyelerinin belirlenme süreci başkan Aylwin tarafından yürütüldü. Sekiz kişiden oluşan Komisyon üyeleri arasında iki kadın bulunmaktaydı. Komisyon başkanlığına ise Raúl Rettig⁸⁵ getirildi. Komisyon üyeleri ücret almadan çalıştı, ancak Komisyon faaliyet ve araştırmalarını sözleşmeli personel ile sürdürdü. Adalet Bakanlığı, ilgili tüm mali, teknik ve idari destek konusunda sorumlu merci olarak belirlendi.

Komisyon çalışmalarına başladığı sırada öncelikle mağdurlara ve faillelere yönelik geniş bir çağrı yaptı. İlgili kişiler hem Santiago'da bulunan Komisyon Merkezi'nde hem de ülkedeki diğer idari birimlerde ifade verebilmekteydi. Mağdur yakınlarına yaşanmış ihlallerle ilgili daha önce hangi kurumların tutanak tuttuğu soruldu ve Komisyon ilgili kurumlardan belge talebinde bulundu. Bu talep ile temel olarak kaybedilmiş veya öldürülmüş olan kurbanlara dair doğum, ölüm ve otopsi belgeleri istendi. Sonrasında ise yaşananları aydınlatılmak adına hastanelerden, kolluk kuvvetlerinden ve mahkemelerden ek bilgi/belge isteğinde bulunuldu. İzleyen süreçte belgelerde adı geçen kişiler, faille ve görgü tanıkları ifade vermek üzere Komisyon tarafından çağrıldı ve alakalı tüm belgeler yargı makamlarına

⁸⁴ Grandin, G. 2005:54-55.

⁸⁵ Raúl Rettig hakkında bilgi için bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Raúl_Rettig

ulaştırıldı. Tanıklık yapanlar arasında isminin gizli tutulmasını isteyen kişilerin bu talebine riayet edildi.

Ölümlerin ve kaybetmelerin incelenmesi için tutulan 35 kişilik avukat grubu kişi başına yaklaşık 200 ihlal inceledi. Avukatların yanı sıra Komisyon bünyesine dahil edilen sosyal bilimciler mağduriyetin giderilmesi adına ne gibi tazminat yöntemleri kullanabileceğine ilişkin önerilerde bulundular. Komisyon grubu bünyesinde bulunan bilişimciler elde edilen belgelerin ve tutanakların elektronik ortama aktarılmasını sağladılar. Komisyon'un yapısında zayıflık olarak tespit edilebilecek noktalardan birisi, Komisyon çalışanlarından sadece yüzde on kadarının insan hakları ile ilgili kurumlarda çalışma tecrübesine sahip olmasıydı.

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Nihai rapor 9 Şubat 1991'de tamamlandı. Elde edilen bulgular doğrultusunda fail olduğu tespit edilen kişilerin isimleri raporda yer almadı, sadece bağlı oldukları kurum isimleri belirtildi. Bununla beraber, tespit edilen failerin isimlerinin 2016 yılında açıklanması kararı alındı. Soruşturma süresince elde edilen tüm bulgular ve kanıtlar savcılık birimlerine iletilmiş olmasına rağmen, sadece bazı kayıp davaları ve siyasi suikast vakaları mahkemelere taşındı. Devlet Başkanı Aylwin raporu onayladı ve rapora ilişkin kamuoyuna açıklamalarda bulunurken devlet adına mağdurlardan ve mağdur yakınlarından özür diledi. Ordu ise, raporun elde ettiği bulguları reddetti.

Komisyon nihai raporunda 3.428 kaybetme, infaz, işkence ve kaçırma örneği belgeledi ve toplanan tanıklıkların neredeyse tamamından alıntılar rapor içinde kısa kısa bölümler halinde yer aldı. 3.428 dosyanın ancak 641'i hakkında kesin sonuçlara ulaşılabildi. Kaybedilenlerin büyük çoğunluğunun akıbetine ilişkin yeterli bilgiye ulaşılamamasının nedeni, ordunun bilgi paylaşımı konusunda işbirliği yapmamasıydı. Rejim değişimi sonrasında izlenen denge politikası

raporda da yer buldu. Bu doğrultuda raporun içeriğine, sol gruplar tarafından yapılan 90 politik şiddet eylemi (örn: infaz, bombalama) de girdi. Raporun yapmış olduğu en önemli tespitlerden birisi, belgelenen kaybetme ve ölüm olaylarının büyük çoğunluğunun 1974-77 yılları arasında sistemli bir şekilde cunta yönetimi tarafından gerçekleştirildiğine ilişkindi. Ulusal İstihbarat Teşkilatı (DINA)⁸⁶ kaybetme ve ölümlerde en fazla sorumlu olan birim olarak belirlendi.

Komisyon'un nihai raporda yapmış olduğu en önemli tavsiyelerden birisi, tanıklık eden mağdurlar ve mağdur yakınları için *Ulusal Tazmin ve Uzlaşma Kurumu*'nun kurulması gerektiği oldu. 31 Ocak 1992'de bu tazminat kurumu kuruldu. Mağdurlardan özür dilenmesi ve mağdurlara yasal, finansal, medikal ve idari destekler sağlanması gerektiğine ilişkin tespit yapılırken birçok devlet kurumuna ve sivil toplum örgütüne danışıldı. Komisyon'un raporunda adı geçen kayıpların ailelerine her yıl yaklaşık 16 milyon dolarlık (yaklaşık 5.000 kişiye yıllık 5.000 dolar civarında) mali destek sağlandı. Kurum, ayrıca, Komisyon'un tamamlayamadığı araştırmaları da devam ettirdi.

Yapılan tavsiyeler arasında yargı sistemi çerçevesinde sivil otoritenin güçlendirilmesi, hukuki normların ve önceliklerin uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi ve bir ombudsman ofisi kurulması gibi öneriler vardı.

Şili'de nihai raporun açıklanmasından sonraki süreçte, cunta yönetimi ile hesaplaşma mücadelesi Pinochet yanlısı ordu ve devlet kurumları tarafından engellenmeye çalışıldı. Londra'da tutuklanmasının ardından ülkeye döndüğünde, 2000 yılında Pinochet'nin dokunmazlığı kaldırıldı ve darbenin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan diğer kişilerle birlikte yargılanması kararlaştırıldı. 2004 yılında, vergi sahtekarlığı, kara para aklama ve silah kaçakçılığı suçlarından dolayı

⁸⁶ DINA hakkında bilgi için bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Dirección_de_Inteligencia_Nacional

Pinochet ev hapsine mahkum edildi, 2006 yılının Aralık ayında hakkındaki soruşturma ve davalar sürerken hayatını kaybetti. Ek olarak, sivil siyaset 1998 yılında darbenin yapıldığı günün ulusal bayram olarak kutlanılmasına neden olan düzenlemeyi kaldırdı. 2005 yılında çıkarılan bir yasa ile Cumhurbaşkanı'na darbeye teşebbüs eden komutanları görevden alma yetkisi tanındı ve ordunun siyasete müdahil olmasına meşruiyet kazandıran idari yapılar yeniden düzenlendi.

Nihai raporun açıklanmasıyla birlikte tanıklık yapan herkese Cumhurbaşkanı tarafından bir mektup ve Komisyon raporunun kopyası gönderildi. 1999 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Şili'de yaşamış olan insan hakları ihlalleri ve politik şiddet eylemlerine ilişkin kendi elinde bulunan istihbarat belgelerini yayımladı.⁸⁷

e. Şili'de Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Rapor, Şili toplumunda cunta döneminde yaşanan şiddetin boyutlarını açığa çıkardı. Bunun sonucunda da toplumda kurbanların aileleri ile dayanışma duygusu güçlendi.

■ Rapor, mağdurların ve ailelerinin kimler olduğunu belirleyerek hem resmi düzeyde hem toplumsal düzeyde tanınma sağladı. Bu da toplumun belli kesimlerinde mağdur yakınlarına karşı oluşan direnişin kırılmasını mümkün kıldı. Bu sayede mağdur yakınları failerin yargılanması ve cezalandırılması için politikacılar ve adli makamlar üzerinde baskı oluşturabildi. Ancak Komisyon'un nihai raporunun açıklanmasından kısa bir süre sonra hakikatlerin açığa çıkarılması sürecinin adilane yürümediğine inanan silahlı sol gruplar sağ siyasetçilere yönelik saldırılar gerçekleştirdi. Sağ kanat lideri Jamie

⁸⁷ Bkz. <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB8/nsaebb8i.htm>

Guzman'ın 1991'de öldürülmesi hakikatler sürecinin uzlaşma yaratma potansiyelini kısmen de olsa etkiledi.

Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kapsamında ele alınan ihlaller, sadece ölüm ve kayıp vakaları ile alakalı hakikatleri ortaya çıkardığından, cunta yönetimi döneminde işlenen bir dizi ihlal kapsam dışında kaldı. Tam olarak tesis edilmemiş adalet hissi, diğer hak ihlalleri yüzünden mağdur olmuş kişi ve kurumların yeni bir komisyon çalışması yapılması talebini beraberinde getirdi. Bu doğrultuda, **Valech Komisyonu** olarak bilinen *Siyasi Tutuklamalar ve İşkence Ulusal Komisyonu* kuruldu. Komisyon'un görevi 11 Eylül 1973 ile 10 Mart 1990 arasında gerçekleşen sivillere yönelik hak ihlalleri ve/veya işkence uygulamalarını araştırmak, mağdurları belirlemek, tazmin için önerilerde bulunmak ve sonuç raporu hazırlamak olarak belirlendi. Bu Komisyon iki rapor yayımladı ve ilk rapor 35.868 kişiden toplanan tanıklıklar arasından ilgili bulunan 27.255 tanıklığa dayanarak hazırlandı. Ek raporda ise, 1.204 ek vaka yer aldı.⁸⁸ Cumhurbaşkanı mağdurlardan devlet adına özür dilemiş olsa da, tespit edilen örnekler yargıya intikal ettirilmedi. Toplanan tanıklıkların önümüzdeki 50 yıl boyunca gizli statüde tutulmasına karar verildi. Şili hükümeti 2005 yılında kayıt altına alınan 28.459 mağdur/mağdur yakınına ömürleri boyunca aylık 200 \$ yardım yapmaya, ücretsiz eğitim, barınma ve sağlık hizmeti sunmaya karar verdi.⁸⁹

■ Suçlular açısından cezasızlık zırhının kırılması hemen olmadı, ama 1999 yılında 5 üst düzey yetkilinin 75 kişinin zorla kaybedilmesi ve muhtemelen öldürülmesiyle ilgili yargılanmaları süreci başlatıldı. Ertesi yıl sıra Pinochet'ye geldi ve önce ölüm karavanlarıyla ilgili olarak, sonra da üç ayrı suçtan dava süreci başladı. Şili mahkemeleri 1978 yılında çıkartılan af yarasının sağladığı cezasızlık zırhını, zorla kaybetme

⁸⁸ Bkz. <http://www.usip.org/publications/commission-of-inquiry-chile-03>

⁸⁹ Bkz. <http://www.usip.org/publications/commission-of-inquiry-chile-03>

suçunun süreklilik arzeden bir suç olduğundan, affedilemeyeceğinden ve zaman aşımına tabi tutulamayacağından hareket ederek kırdı. Bu karar yargılamalar açısından tamamıyla yeni bir sayfanın açılması anlamına geldi.

■ 1998 Ekim ayında Pinochet'nin Londra'da tutuklanması Şili'deki gelişmeler açısından belirleyici öneme sahip oldu. Tutuklanana kadar Pinochet ve çevresi bütün adalet mekanizmalarını tıkamayı başarıyordu. Pinochet, 2000'de ülkeye döndüğünde farklı bir siyasi ortamla karşılaştı. Bu ortam değişikliğinde hem Şilili hukukçuların cesaretlenmiş olması hem de 2000'de sosyalist bir başkanın seçilmiş olması etken oldu.

■ Bu kararlar Şili'de cezasızlıkla mücadelede büyük yol alınmasını sağladı. Bu kararların Rettig Komisyonu'nun yaptığı çalışmalarını temel alması raporun önemini artırdı.

III. El Salvador

Komisyonun Adı: El Salvador Hakikat Komisyonu (Comisión de la Verdad para El Salvador)

Faaliyet Süresi: Temmuz 1992-15 Mart 1993 (8 ay)

Kapsamı: 1980 yılından sonra gerçekleşmiş olan "ağır şiddet eylemleri"ni araştırmak.

a. Siyasi Arkaplan

1970'ler itibarıyla, El Salvador, gelir dağılımı adaletsizliğinin en yoğun yaşandığı Latin Amerika ülkeleri arasındaydı. 1970'lerde, halkın en yoksul yüzde 50'si toplam gelirin yaklaşık yüzde 15'ine ulaşırken, en zengin yüzde 20'lik kesim toplam gelirin yüzde 60 kadarına sahipti.⁹⁰ 1948-1979 yılları arasında El Salvador'da rejim, ardı ardına gelen askeri yönetimlerin ABD desteğiyle siyasi

süreçlere yön vermesine şahitlik etti. Askeri güçler, 1972 yılında yapılan seçimlere hile karıştırarak Hristiyan Demokratlar'ın seçilmesini engelleyip halkın seçimi yönünde değil, kendi isteği doğrultusunda yarı-demokratik bir yapıyı sürdürmeye çalıştı.

Sosyalist hareket tarafından ortaya konulan sınıfsal taleplerin demokratik bir yönetim söz konusu olmadığı için barışçıl ve demokratik yöntemlerle hayata geçirilmesi mümkün değildi. 1970'ler sürecinde silahlı mücadeleye yönelerek kitle desteğini arttırmak isteyen sol hareket, gerilla grupları kurmaya başladı. 1977 yılında gerçekleşen seçimlerde muhalif unsurlara yönelik kanlı bir tasfiye kampanyası başlatan ordu, baskı ve şiddet kullanarak General Carlos Romero'yu başa getirdi. Sonraki yıllarda ortaya konan muhalefeti bastırmak adına 1979 yılında sıkıyönetim ilan eden Romero, aynı yılın Kasım ayında bir darbe ile alaşağı edildi. El Salvador Devrimci Cunta Hükümeti başa geçti. Bu yönetim, pek çok özel sektör kuruluşunu ve özel mülkiyet altındaki alanları devletleştirdi. Bu yönetimin başa gelmesinin temel nedeni halk arasında da yaygın destek bulan devrimci hareketi engellemektir. Ancak El Salvador oligarşisi toprak reformuna karşı çıktı. Ayrıca halkın sendikalaşma, toprak reformu, daha iyi ücret, ulaşılabilir sağlık hizmeti ve ifade özgürlüğü talepleri de yükselince "liberal" cunta iktidardan uzaklaştı.

Ertesi yıl gerçekleşen barışçıl muhalif eylemleri kanlı şekilde bastıran ordu, sonraki on yıl boyunca vuku bulacak olan iç savaşın temellerini atmış oldu.

Ekim 1980'de Salvador solu ve bazı gerilla grupları Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (FMLN) kurdu.⁹¹

• ⁹¹ Bloque Popular Revolucionario (BPR)@nun silahlı kanadı Fuerzas Populares de Liberación (FPL), "Farabundo Martí"; Partido Comunista Salvadoreño (PCS)'nun silahlı kanadı, Fuerzas Armadas de Liberación (FAL); Partido de la Revolución Salvadoreña (PRS)'nin silahlı kanadı Ejército Revolucionario del Pueblo, ERP (El Salvador); Resistencia Nacional (RN)'in silahlı kanadı Fuerzas Armadas de la Resistencia Nacional (RN-FARN)

⁹⁰ Goodwin, J. *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*. 2001:151.

ABD, solun etkisini kırmak için ikinci bir cuntayı destekledi. Napoleon Duarte sürgünde bulunduğu Venezuela'dan bu cuntanın başına geçmek üzere geri çağırıldı. Ancak bir devrim sürecine girmiş olan ülkede Duarte inandırıcı olmadı. San Salvador Başpiskoposu Monsenyör Romero, devlet güçlerinin sivilleri katletmesini ve ihlalleri protesto eden bir açıklama yaptı. Ona "sesi olmayanların sesi" adı verildi, ancak 1980 yılında ölüm mangaları tarafından ayın yönetirken katledildi. Bazı kesimler bu katliamı 1980 ile 1992 yılları arasında süren Salvador iç savaşının başlangıcı kabul ediyor.

1980-1992 yılları arasında yaşanan iç savaş boyunca El Salvador ordusu özellikle FMLN (*Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional*) üyesi olan sol militanları, sempatizanlarını ve FMLN'nin kontrolündeki kırsal alanlarda yaşayan köylüleri hedef aldı. İç savaş sürecinde işlenen insan hakları ihlallerinin büyük bir çoğunluğu devlet görevlileri tarafından işlendi, az bir kısmı da FMLN tarafından gerçekleştirildi.

12 yıl süren silahlı çatışma sürecine taraflardan birinin ağırlığını koyamaması, El Salvador hükümetinin FMLN gerilla hareketini tasfiye edemeyeceğinin ve FMLN'nin sosyalist bir devrim gerçekleştiremeyeceğinin taraflarca kabul edilmesi, çatışma sürecinde bir doyumluk yarattı. 1991 yılında başlayan barış görüşmelerine, üçüncü taraf olarak Birleşmiş Milletler katıldı. Meksika'da Mexico City'de Chapultepec Parkı'nda imzalanan Chapultepec Barış Anlaşması, silah altındaki ordu mensuplarının sayısının azaltılmasını, Ulusal Polis Gücü'nün ve paramiliter bir grup olan Sivil Savunma Gücü'nün dağıtılmasını öngörüyordu. Ayrıca yeni bir sivil polis örgütlenmesine gidilmesi, ordu mensuplarının işlediği suçlara ilişkin cezasızlık uygulamasına son verilmesi de kararlaştırıldı.⁹²

ve Partido Revolucionario de los Trabajadores Centroamericanos (PRTC)'nin silahlı kanadı, Ejército Revolucionario de los Trabajadores Centroamericanos, (ERTC).

⁹² Bkz. <http://sites.miis.edu/sand/files/2011/07/Security-Sector->

Birkaç yıl süren barış görüşmeleri sırasında, geçiş dönemi adaletini tesis etmek adına El Salvador Hakikat Komisyonu'nun (*Comisión de la Verdad Para El Salvador*) 1992 yılında kurulması kararlaştırıldı.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Komisyon'un temel görevi, 1980 yılından sonra gerçekleşmiş olan ve toplum nezdinde yarattığı etkiler dolayısıyla gerçek boyutlarının ortaya çıkarılması aciliyet teşkil eden "ağır şiddet eylemleri"ni araştırmaktır. Komisyon'un görevleri arasında sadece araştırma yapmak değil, ayrıca hazırlanacak olan nihai raporda uzlaşma süreci için birtakım tavsiyelerde bulunmak da vardı.

Komisyon'un faaliyetlerini yürüteceği yasal çerçeve, 27 Nisan 1991'de BM'nin aracılık ettiği ve El Salvador Hükümeti ile FMLN arasında imzalanan barış anlaşmasıyla belirlendi. Bu çerçeveye göre, Komisyon istediği her bireyle ve kurumla görüşme yapma yetkisine sahipti. Bu yetki kapsamında herhangi bir kurumun veya mekanın önceden haber verilmeden ziyaret edilmesi de vardı. Komisyon'a aynı zamanda çatışmanın her iki tarafından ve devlet kurumlarından arzu edilen her belgeye erişim hakkı da verildi. En önemlisi, Komisyon'un tespit edeceği bulguların, çatışmanın her iki tarafı için bağlayıcı bir niteliğe sahip olduğu ve bu bulguların gerektireceği adımların atılacağı taraflarca taahhüt edildi.⁹³

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Çatışma sürecinde hem coğrafi hem de siyasi olarak bölünmüş olan El Salvador'da, kurulan hakikat komisyonu çalışmasını yürütmek için tarafların uzlaşabileceği insanlar bulmak oldukça zordu. Bu yüzden, Komisyon'a başkanlık eden kişiler Birleşmiş Milletler tarafından, çatışmanın her iki tarafının da onayıyla, belirlendi. Bu kişiler; Kolombiya eski Devlet Başkanı Belsario Betancur, George Washington Üniversitesi'nde

[Reform-in-Central-America-is-it-Working-Kimberly-Slaby.pdf](http://www.dplf.org/uploads/1190928003.pdf)

⁹³ Bkz. <http://www.dplf.org/uploads/1190928003.pdf>

hukuk profesörü olan Thomas Buergenthal ve Venezuela'nın eski Dışişleri Bakanı Reinaldo F. Planchart'dı. Komisyon'da kadın üye yoktu. Bu üç Komisyon üyesine ek olarak Komisyon bünyesinde; 4 danışman, 17 araştırmacı, 8 uzman -adli tıp uzmanları, balistik uzmanları, travma radyologları vs-, 4 avukat, 2 gazeteci, 10 dokümantasyon uzmanı, 3 idari personel, 6 güvenlik elemanı, 7 stajyer bulunmaktaydı.⁹⁴ Komisyon, 7000 mağdura ilişkin 2000 ifade aldı; 18000'den fazla mağdur için de ikinci elden kaynağa ulaştı. İşlenen suçların yaygınlığını ve mağdurların sayısını göz önünde bulundurarak Komisyon, ele aldığı vakalarda kısıtlamaya gitti; ya çok çarpıcı olayları ya da diğer işlenen suçlar için iyi örnek teşkil edecek suçları araştırdı.⁹⁵

Komisyon'un yapacağı harcamalar Birleşmiş Milletler'e üye ülkeler tarafından ve ABD ile Avrupa devletleri tarafından karşılandı. Yapılan harcamaların toplamı yaklaşık olarak 2.5 milyon dolardı. Buna rağmen, ülkenin başkentinde merkezi ofis kurulmuş olsa da, hak ihlallerinin en yoğun şekilde yaşanmış olduğu El Salvador'un kırsal bölgelerine ulaşım tanıklıklar toplanması konusunda Komisyon faaliyetleri oldukça zayıf kaldı.

Komisyon, tanıkların yaşamlarını koruyabilmek için tam bir gizlilik içinde çalıştı. Hatta ifadeler bazen Komisyon tarafından belirlenen gizli yerlerde alındı ve tanıklık yapanların isimleri gizli tutuldu. Bu minvalde, normal bir kriminal incelemede olması gereken "suç atfedilen kişilere kendilerini savunma hakkı" sağlanamadı. Bu durum Komisyon'un elde ettiği verileri başka kaynaklarla doğrulamak zorunda kalması sonucunu doğurdu. Bu nedenle, birinci elden sağlanan ve ikincil kaynaklarca doğrulanmayan bilgilere Komisyon'un yazdığı nihai raporda yer verilmedi. Uluslararası örgütlerin ya da hükümetlerin sağladığı bilgiler ikincil kaynak sayıldığından, birincil kaynaklarca ve başka delillerle somutlaştırılmadığı müddetçe güvenilir sayılmadı. Buna rağmen, Komisyon raporunda

⁹⁴ Bkz. <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1219&context=twlj>

⁹⁵ Bkz. <http://onlineministries.creighton.edu/CollaborativeMinistry/truth-com.html>

doğrulandığına inanılan suçlara ilişkin fail adlarına yer verildi. Bunun nedeni, Komisyon'un işlenmiş olan hak ihlallerine ilişkin hakikatin ortaya çıkartılmasının faillerin adlarının ortaya konmasını gerektirdiğine inanması ve aksi bir durumun El Salvador'da geçerli olan cezasızlık uygulamasını güçlendireceğinin düşünülmesiydi.

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

From Madness to Hope: The 12-Year War in El Salvador (Delilikten Umuda: El Salvador'da 12 Yıllık Savaş) adlı rapor 15 Mart 1993'de tamamlandı. Rapora göre, Komisyon'un belgelediği 22.000 vakanın yüzde 60'ı yasa dışı ve keyfi infazları, yüzde 25'i zorla kaybetmeleri, yüzde 20'si işkenceyi ve kalanlar da birden fazla hak ihlalini içermektedir. Komisyon raporu aynı zamanda ihlallerin büyük kısmında sorumluluğu olan yetkililerden 40 tanesinin isimlerini açıkladı. Daha önemlisi, nihai rapora göre, işlenmiş olan hak ihlallerinin yüzde 85'i devlet güçleri tarafından, yüzde 5'i ise FMLN tarafından yapılmıştı. Geriye kalan yüzde 10'un ise failleri bulunamadı. Rapora yöneltilen eleştirilerden birisi vakaların şiddet boyutunun yeterince derinlikli incelenmediği yönündeydi.⁹⁶ Örneğin ölüm mangalarının faaliyet ve suçlarının raporda yeterince ele alınmadığı düşünüldü.

Yapılan tavsiyeler ise şunlardı: [1] Suç işleyen/suçu karışan askerler, memurlar ve diğer devlet görevlileri görevlerinden alınmalı ve memuriyet için ehliyetsiz kılınmalı, [2] Yargı sisteminde ve güvenlik birimlerinde kapsamlı kurumsal reformlar yapılmalı (örneğin doğrudan orduya bağlı olan eski polis birimi (CUSEP) dağıtılmalı ve yerine Ulusal Sivil Polis teşkilatı kurulmalı), [3] Mağdurlara maddi tazminat ödenmeli. Ülkenin ekonomik koşulları göz önüne alındığında bunun gerçekleşme ihtimalinin düşük olduğu sonucuna varıldı. Lakin El Salvador'daki iç savaşla yakından ilgilenen zengin ülkelerden bir fon oluşturmaları yönünde talepte bulunulabileceği ve El Salvador'a yapılacak tüm

⁹⁶ Hayner, P. B. "Fifteen Truth Commissions - 1974 to 1994." 1994:628.

maddi yardımlarda en az %1'lik bir payın bu fona ayrılabilmesi önerisi yapıldı, [4] Çatışma sürecinde hayatını kaybeden herkesin adının yer alacağı bir anıt yapılmalı, [5] İç savaşta hayatını kaybedenlerin anısına ve toplumsal uzlaşmayı anmak için bir ulusal gün ilan edilmeli, [6] Tavsiyelerin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek üzere toplumu temsil eden kesimlerden bir forum oluşturulmalı.

Bu tavsiyelere ek olarak, suça karıştığı belirlenmiş olan kişilerin cezalandırılmaları yönünde bir tavsiye raporda yer almadı. Bu tavsiyenin raporda yer almaması, bir yandan ülkenin siyasi dinamikleri ile alakalıyken, diğer yandan da mevcut yargı sisteminde faillerin yargılanmasının bir sonuç getirmeyeceğine dair inançla ilgiliydi.

Nihai rapor açıklandıktan sonra hükümet ve ordu, Komisyon raporunu reddetti ve atılması gereken adımları denetlemesi planlanan bir forum oluşturulmasını engelledi. BM'nin baskısıyla 1996 yılında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu yenilense de, kapsamlı bir yargı reformu yapılması önerisi de askıya alındı. Bununla beraber, bu önemli adımlar atılmamış olsa da, yaklaşık 200 ordu mensubu görevlerinden uzaklaştırıldı ve hak ihlallerinin işlenmesine sebep olan yüksek rütbeli askerler ünvanları korunarak emekliye ayrıldı.

Raporun yayımlanmasından beş gün sonra failer için bir af yasası çıkarıldı. Bu yasa ile failerin Komisyon'un ortaya koyduğu hakikatler ışığında yargı sürecine dahil edilmeleri engellendi.⁹⁷

e. El Salvador'da Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Hükümet ve askeri güçler Komisyon raporunu reddetti, bu nedenle bir takip yapılanması oluşturulamadı. Çatışmanın tarafları hakikat komisyonunun ulaşacağı bulguları kabul edeceklerini en başında taahhüt etmiş olmalarına rağmen, El Salvador ordusu, raporun yayımlanması sonrasında

hazırladığı uzun cevap metnini ulusal televizyondan yayınlayarak Komisyon'un faaliyetlerinin yasadışı olduğunu ve devlet ile resmi bir bağının olmadığını ilan etti.

■ 200 üst düzey yönetici ordudan atıldı. Ancak Komisyon raporunda ismi geçen yüksek komuta zincirinde yer alan kişiler raporun yayımlanmasından sonra tüm hakları korunarak emekli edildi.

■ Komisyon'un önerdiği yargılamalar boyutu oldukça zayıf kaldı. Sadece birkaç önemli davada El Salvador hukukunun uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiği sonucuna varıldı.

■ Çatışmanın ciddi seviyede yarattığı yıkım nihai raporda yer almasına rağmen, anlaşma sonrasında hiçbir tazminat programı uygulanmadı.

■ Geçiş dönemi adaletinin tesis edilmesi için en başından itibaren süreç Birleşmiş Milletler tarafından yürütülmüş olsa da, ortaya çıkarılan hakikatlerin yarattığı siyasi ve hukuki etki çok kısıtlı kaldı. Birleşmiş Milletler'in de baskısıyla 1996 yılında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu çıkarıldı ve bu kanunla avukatların ve mağdurların hakları genişletildi.

■ Diğer hakikat komisyonları deneyimlerine kıyasla sivil toplumun sürece dahil olma düzeyi oldukça düşüktü. Bu nedenle, ortaya çıkarılan hakikatlerin yeterince gündemleştirilememesi Komisyon'un yarattığı siyasi ve toplumsal etkinin arzu edilen seviyede olamamasına yol açtı. Ayrıca, El Salvador Hakikat Komisyonu raporunun dağıtım seviyesi ve ülke içerisinde ilgili kişi ve kurumlara ulaştırılma derecesi oldukça düşük kaldı. Medya üzerinde devam etmekte olan sansür mekanizmaları ve siyasi partilerin çatışmaya dair suskun kalmayı çıkarlarına uygun görmeleri hakikatlerin toplumsal hafızada yer etmesinin önüne geçti.

⁹⁷ Hayner, P. B. 1994:629.

■ Nihai raporun yeterince gündemleştirilememesi ve dağıtılmaması nedeniyle, hakikatlerin ortaya çıkması için tanıklık yapanların çoğu kendi ifadelerinin raporda nasıl yer aldığı konusunda bile fikir sahibi olamadı.

■ Komisyon faaliyetlerinin toplumsallaşamamasının en önemli nedeni Komisyon'un tamamen yabancılardan oluşması ve yerli aktörlerle iletişimi dikkate almamasıydı.

IV. Güney Afrika Cumhuriyeti

Komisyonun Adı: Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Truth and Reconciliation Commission - TRC)

Faaliyet Süresi: 1995-2002 (Faaliyet süresi 1998'te sona erdikten sonra uzatıldı.)

Kapsamı: 1960-1994 yılları arasında siyasi motivasyonla işlenen insan hakları ihlallerinin araştırmak ve toplum nezdinde mahkum edilmesini sağlamak.

a. Siyasi Arkaplan

İrk ayrımcılığına dayalı Apartheid rejimi Güney Afrika'da 1948-1990 yılları arasında hüküm sürdü. Afrika'nın en gelişmiş ülkelerinden birisi olan Güney Afrika'da ırkçılık sorunu geniş oranda sınıfsal eşitsizlik ve sömürü mekanizmalarıyla iç içe geçmişti. Ulusal Parti (*The National Party*) sömürge yönetimi sırasında gayri resmi bir biçimde var olan ayrımcı politikalarını, bağımsızlık kazanıldıktan sonra, 1948 yılında kurumsallaştırdı ve yaygınlaştırdı. Bu politika doğrultusunda, rejime itiraz eden herkes katliama, polis baskısına, işkenceye ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına maruz bırakıldı.

Özellikle 1980'li yıllarda yoğunlaşan Apartheid karşıtı mücadele, hem siyahların hem de

beyazların Marksist bir çerçevede bir araya geldikleri ANC (Afrika Ulusal Kongresi) tarafından yürütüldü. Ağırlıklı olarak barışçıl mücadele yöntemlerini tercih eden ANC üyeleri, rejimin baskı ve şiddete başvurduğu koşullarda politik şiddet eylemleri de gerçekleştirdi. Ağır baskılara, tutuklamalara, kitlesel katliamlara karşın ANC, Güney Afrika halkının desteğini arttırarak güçlendi, davasını uluslararası kamuoyunun desteğini de alarak sürdürdü. Ulusal Parti'nin ANC'yi yok ederek ırkçı ve sömürücü rejimi devam ettirme gayesinin artık mümkün olmayacağı berraklaştı. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Ulusal Parti'nin anti-komünizm söylemini kullanarak baskı ve şiddet politikalarına uluslararası kamuoyunun gözü önünde devam etmesi pek de mümkün değildi.⁹⁸

ANC ve hükümetin müzakereleri 1990'da başladı ve üç sene sürdü. 1991-93 yılları arasında yapılan barış görüşmeleri, ANC ve Ulusal Parti'ye ek olarak sivil toplumun da aktif biçimde müdahil olduğu, oldukça katılımcı ve şeffaf bir şekilde ilerledi.⁹⁹ Yeni Güney Afrika'nın nasıl bir siyasi ve ekonomik rejime sahip olması gerektiği konusunda yapılan uzun tartışmalar oldukça verimli geçti ve nihayetinde hükümetlerin siyasi hareket alanını oldukça daraltan, sınırları net çizilmiş bir anayasal çerçeve ortaya çıktı. Ancak Apartheid döneminde işlenen hak ihlalleri ile nasıl hesaplaşılacağı ve af çıkarılıp çıkarılmayacağı gibi konuların nasıl çözülebileceği konusunda ciddi bir tıkanıklık yaşandı. Sonuç olarak, kurulacak bir hakikat komisyonu çerçevesinde, işlenen ihlaller dair kamuoyu önünde tanıklık yapacak olan faillere af imkanı verilmesi konusunda uzlaşmaya varıldı.

1994'te ilk demokratik seçimler yapıldı ve geçici bir Anayasa yürürlüğe girdi. Seçimleri ANC'nin büyük bir çoğunlukla kazanması ve yeni başkan Nelson Mandela'nın güçlü desteği üzerine

⁹⁸ Wilson, R. A. *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State*. 2001:6-11.

⁹⁹ Wilson, R. A. 2001:8.

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (HUK) planlandığı şekilde faaliyete geçti. HUK çok hızlı bir şekilde kuruldu. Temmuz 1995'te Mandela'nın imzasıyla kurulan Komisyon, üyeleri Aralık 1995'te atandıktan bir gün sonra ilk toplantısını yaptı.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Komisyon'un kurulmasını sağlayan yasal çerçeve, 26 Temmuz 1995 tarihli Ulusal Bütünlüğün Sağlanması ve Uzlaşma Yasası (*Promotion of National Unity and Reconciliation Act*) ile sağlandı. Komisyon temel olarak 1960-1994 yılları arasında işlenen insan hakları ihlallerinin araştırılmasını ve bu ihlallerin toplum nezdinde mahkum edilmesini hedefledi. HUK kapsamında ele alınan ihlaller politik motivasyonla gerçekleştirilmiş olanlardı. Bu bağlamda, politik bir motivasyonla "öldürme, kaçırma, işkence veya suikast, tahrik, azmettirme gibi eylemlerin gerçekleştirildiği veya bu eylemlere teşebbüs edildiği" vakalar Komisyon'un faaliyet alanına giriyordu.¹⁰⁰ İnsan hakları söylemi çerçevesinde yeni bir toplumsal ahlak kurma amacıyla hem devletin hem de özgürlük hareketlerinin her türlü ihlallerini araştırma ve failleri ifşa etmeyi hedefleyen Komisyon, meselenin ekonomik ve yapısal boyutlarına ilişkin ihlalleri kapsam dışında bıraktı.

On yedi Komisyon üyesinin 8'i kadındı. Komisyon'a Anglikan Kilisesi Kardinali Desmond Tutu başkanlık yaptı. Üyelerin tamamı Güney Afrikalı olmakla birlikte farklı etnik köken ve bölgelerden seçilmişlerdi. Üyelerin seçim süreci ise şu şekilde oldu: Başkan Mandela'ya Komisyon için 25 üye önerilmişti. Mandela liste dışından iki kişiyle birlikte 17 kişiyi belirledi.

Güney Afrika'daki hakikatleri ortaya çıkarma sürecinin önceliklerden ayrıştığı temel konu Komisyon'un yetki alanının yargı sürecini doğrudan etkileyebilecek olmasıydı. Faillerin yapmış oldukları ihlalleri (öldürme, işkence, zorla kaybetme vs.) eksiksiz bir şekilde kamuoyuna açık duruşmalarda itiraf etmesi

¹⁰⁰ Chapman, A. R., Ball, P. "The Truth of Truth Commissions: Comparative Lessons from Haiti, South Africa, and Guatemala". 2001:13.

durumunda, bu kişilerin işlemiş oldukları suçlardan ötürü yargılanmamasına karar verme yetkisi Komisyon'daydı.¹⁰¹

Çoğunluğu imha edilmiş olsa da Komisyon'un devletin ve güvenlik güçlerinin elinde bulunan tüm belgelere erişim hakkı vardı. Buna ek olarak Komisyon, insan hakları örgütlerinin de elinde bulunan raporlara ve belgelere erişim yetkisine sahipti. Daha da önemlisi, Komisyon arzuladığı her kişiyi (mağdur yakını veya fail) bilgi almak adına tanıklık yapmaları için duruşmalara getirme yetkisiyle de donatıldı.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon, esasen üç komiteden oluşmaktaydı: *İnsan Hakları İhlalleri ile İlgili Komite*, *Rehabilitasyon ve Tazminat Komitesi* ve *Af Komitesi*. Yaklaşık 300 kişi Komisyon bünyesinde çalıştı. Bu kişiler faillere ve mağdurlara yapılan çağrılar doğrultusunda tanıklıkları kayda geçirdiler veya bazı vakalar için tanıkları ifade vermeye çağırdılar. Ayrıca tanıklık eden mağdurlar için psikolojik danışmanlar ve çok dilli Güney Afrika'da tanıklar için çevirmenler de görev yaptı.

Komisyon, merkezi bir ofis (Cape Town) ve üç bölgesel ofisten (Johannesburg, East London ve Durban) oluşuyordu. Komisyon'da çalışan personel ve Komisyon üyeleri tanıklıklar ve duruşmalar için sık sık seyahat etti. Diğer bir deyişle, Komisyon faaliyetleri coğrafi olarak oldukça kapsayıcıydı. Komisyon çalışmaları sadece İnkata Özgürlük Partisi'nin egemen olduğu KwaZulu Natal bölgesinde aksadı. Bu bölgede mağdurlar tanıklık yapmak konusunda çekingen davrandı.

Komisyon'un faaliyetleri, geçmişte yaşanmış olan ihlaller hakkında araştırma yapmanın ve duruşmalar ile görüşmeler gerçekleştirilmenin ötesine geçti. Komisyon, kaybedilenlerin tespit edilmesi, mezarların açılması ve defin

¹⁰¹ Bkz. http://www.law.cornell.edu/wex/south_african_truth_commission

işlemlerinin gerçekleştirilmesi, mağdur yakınları için tıbbi ve psikolojik destek sağlanması, duruşmaların halka açık şekilde gerçekleştirilmesi ve televizyondan yayınlanması, mağdur yakınlarına tazminat verilmesi, siyasi suç işleyenlerin hangi koşullarda affedilebileceğine ilişkin rehberlik edilmesi ve nihai raporun hazırlanması gibi faaliyetleri de gerçekleştirdi.

Komisyon üyeleri arasında Apartheid mağdurları, ruhani liderler ve psikologların olması mağdurların ihtiyaç ve beklentilerinin iyi analiz edilmesini sağladı. Komisyon'un zayıf olan yanlarından biri, oluşum sürecinin hızlı olması nedeniyle ilk ifadelerin beyaz ve tecrübesiz bir ekip tarafından alınmış olmasıydı. Ülkedeki farklı dillerin Komisyon'da temsiline önem verilmemesi, bazı dillerde çevirmen bulunamaması çalışmaları zayıflattı. Diğer yandan Komisyon'un işleyişi karmaşık bulunduğundan mağdurlar ve failer tarafından eleştirilere konu oldu.

Komisyon'a 21.000 mağdur ifade verdi ve bu mağdurlardan 2.000 tanesi halka açık bir biçimde gerçekleştirilen oturumlara katıldı. Tanıklıklar başlangıçta mağdurların hikayelerinin tamamının dinlenmesiyle gerçekleşti. Sonraki aşamalarda sadece yaşananlara dair ihtiyaç duyulan somut bilgiler alınacak şekilde tanıklığa başvurulması, tanıklarda ciddi bir memnuniyetsizlik yarattı.¹⁰² İşlenmiş olan siyasi suçlar kapsamında tanıklık yapıp yargılamadan muaf olabilmek için, hakimlerden oluşturulan Af Komitesi'ne başvuru yapmak gerekiyordu. 7.112 af başvurusundan 849'u kabul edildi, 5.392'si reddedildi.¹⁰³

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Beş cilt halinde 1998 yılında dağıtımına başlanan rapor İngilizce yayımlandı. Raporun tam hali internet aracılığı ile yayımlanarak herkese açık hale getirilmesine rağmen, geniş kapsamlı bir dağıtım yapılmadığından kırsal bölgelerde

¹⁰² Chapman, A. R., Ball, P. 2001:15.

¹⁰³ Bkz. <http://www.justice.gov.za/trc/amntrans>

yaşayan insanların rapora erişmesi pek mümkün olmadı. Nihai raporun yaptığı tespitlere ve tavsiyelere Başkan Mandela tam destek verdi.

Raporda insan hakları ihlallerinin faillerinin isimleri açıklandı. Yıllarca süren ırkçı rejimin hangi yapısal ve tarihsel dinamiklerle sürebildiği, bu süreçte yaşanmış olan hak ihlalleri vakaları ve ihlallerin nasıl gerçekleştiği ele alındı. 21.000 kişinin tanıklığına başvuruldu ve 38.000 ihlalin bilgilerine ulaşıldı. Komisyon belgeler üzerinde çalışırken Ulusal İstihbarat Teşkilatı tarafından 1990-1994 dönemine ait kayıtların büyük bir bölümünün yok edildiği belirlendi.¹⁰⁴

Komisyon üç temel noktada tavsiyelerde bulundu: [1] Çatışma sürecinde mağduriyet yaşamış olanlara maddi ve manevi tazminat verilmesi, her mağdura ya da ailesine altı yıl boyunca yılda 3.500 dolarlık tazminat ödemesi yapılması [2] Toplumsal ve kurumsal olarak yıllarca derin bir ayrışma halinde yaşamış olan toplumların birlikte yaşamasını mümkün kılmak için yargı, dinsel kurumlar, iş sektörü, hapisaneler, ordu, sağlık ve eğitim kurumları gibi alanlarda ayrımcılığa son verecek reformlar yapılması [3] Komisyon'dan af talebinde bulunan ama Komisyon'un cezadan muaf tutmadığı failer için yargılama sürecinin devam etirilmesi. Bunlara ek olarak, Komisyon'un elde ettiği belgelerin ve bulguların sağlıklı bir şekilde arşivlenmesi istendi.¹⁰⁵

Başkan Nelson Mandela Komisyon'un yapmış olduğu tespitleri kabul etti ve önerilerin hepsinin pratiğe geçirilmesi için gerekli talimatları verdi. Raporun açıklandığı dönemin Başkan Yardımcısı ve ANC Başkanı olan Mbeki raporda ANC ile Ulusal Parti'nin aynı kefeye konuş olmasından ileri gelen çekincelerini ortaya koydu. Raporda ANC'nin eylemlerinin de ırkçı rejim ile aynı uslupta kınanıyor olması ANC'yi rahatsız etti ve sonuçta hükümet raporu kabul etmemiş oldu.

¹⁰⁴ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-south-africa>

¹⁰⁵ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-south-africa>

HUK'un en fazla tartışılan hamlesi Komisyon'a af yetkisi verilmesiydi. Verilen bu yetki sonrasında yargılamalar sürecinin nasıl devam edeceği en fazla merak edilen konulardan birisiydi. Af Komitesi'ne yapılan başvuruların birçoğu Komisyon tarafından reddedilmiş olmasına rağmen affedilmeyen başvuruların çoğu herhangi bir yargı sürecine sokulmadı. Yargı sürecine giren davalardan bazılarının seyri şu şekilde gerçekleşti: 1989'da devlet güçleri tarafından öldürülen Rahip Frank Chikane davasında üst düzey polis yetkilileri mahkum edildi. Savunma Bakanı Magnus Malan ve 19 yetkilinin yargılandığı dava beraatla sonuçlandı. Yargılamalar süreci verimli bir şekilde ilerlemiyorken, 2005 yılında yargılama politikası gözden geçirildi. 2007'de HUK komitesinin verdiği aflara ek olarak yeni afların hayata geçirilmesini sağlayacak adımlar Başkan Mbeki zamanında atıldı ve Motlanthe ve Zuma tarafından bu politika devam ettirildi. Sivil toplum örgütleri buna karşı pozisyon aldı. Diğer yandan 2008 yılında Pretoria Yüksek Mahkemesi, faillerin *de facto* affedilmesi manasına gelen bu hükmü anayasaya ve hukuka aykırı buldu.

Tazminatların mağdurlara iletilmesi hususunda da ciddi gecikmeler yaşandı. 21.000 mağdura ödenen tazminat, Komisyon'un raporda önerdiği miktarın altında kaldı. Hükümet tazminatların kalan kısmını ödeme konusunda zorluklar çıkardı. Halka açık oturumlarda ifade veren mağdurlar büyük ilgiye mazhar olsalar da, özel görüşmelerde ifade veren mağdurların tazminat taleplerine cevap almaları bir yıl buldu.

e. Güney Afrika'da Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Güney Afrika deneyimi, öncelikli olarak Komisyon'a tanınmış olan geniş yetki alanı üzerinden önceki tüm komisyon deneyimlerinden ayrılır. Komisyon'a yargı sürecini doğrudan etkileyebilme ve failleri cezadan muaf tutabilme yetkisi verilmişti.

Bu yetkinin yarattığı olumsuz etki Komisyon çalışmaları sonrasında da uzun yıllar tartışıldı.

■ Tanık ifadelerinin halka açık bir şekilde alınması, faillerle mağdurları aynı platformda buluşturma çabası, hakikat komisyonları bağlamında ilk kez denenen bir yöntemdi. Halka açık bir şekilde alınan ifadelerle ırk bazında ayrılmış bir toplumda barış-inşası gerçekleştirmek adına yeni bir birlikte yaşama rejimi kurulmaya çalışıldı.

■ HUK'u diğerlerinden ayıran en temel farklılık "hakikat" tanımını öncekilerden farklı yapmış olmasıydı.¹⁰⁶ Ortaya çıkarılan ilk hakikat türü kişisel olaylar üzerine, ikinci hakikat türü ise ağır hak ihlallerinin nedenleri üzerineydi. HUK bu tür hakikati "bilimsel" ya da "adli" hakikat kategorisi olarak ele alıp klasik hakikat tanımının ötesine geçti. HUK'un ortaya koyduğu yeni hakikat tanımı içerisinde mağdur hikayelerinin anlatılmasına dayanan ve iyileştirici niteliğe sahip olduğuna inanılan *anlatı hakikati* (narrative truth) vardı. Ayrıca *toplumsal* ya da *diyalog hakikati*, açık duruşmaları ve medya iletişimi yoluyla toplumla etkileşim halinde ortaya çıkarılan hakikati tanımlamak için kullanıldı.

■ Alınan ifadeler belirli bir süre kadar mağdur hikayelerini dinleme odaklı gitmiş olsa da, sonrasında yalnızca ihtiyaç duyulan bilgileri edinmeyi amaçlayan işlevselci bir yaklaşım dolayısıyla, tanıklık yapan mağdurlar yeniden hatırladıkları acı verici olayların iyileştirici olabilecek etkilerini yaşamadılar.

■ Diğer komisyonlarla kıyaslandığında Güney Afrika deneyiminde en fazla göze çarpan dinamiklerden birisi de, Başkan Mandela'nın Komisyon faaliyetlerine kayda değer şekilde destek olmasıydı. Siyasi aktörlerin Komisyon faaliyetlerine yeterince destek vermediği ve ortaya çıkarılan hakikatlerin pratik etkilerinin pek olmadığı ülkelere kıyasla Güney Afrika deneyimi oldukça ayrı bir yerde duruyor.

¹⁰⁶ Chapman, A. R., Ball, P. 2001:9-12.

■ Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, hakkında en çok araştırma yapılan ve yazı yazılan ve en çok eleştirilen komisyonlardan biri olma özelliğini koruyor. Komisyon Apartheid rejiminin gündelik ve yapısal ırkçılık örüntülerini, yol açtığı ekonomik şiddeti ve yarattığı ayrımcılık ilişkilerini bütünsellik içinde ele almadığı için eleştirildi. Mozambikli politikacı ve Nelson Mandela'nın eşi Graça Machel'in, Komisyon faaliyetinden yıllar sonra, 2012 yılında 2. Uluslararası Desmond Tutu Konferansı'nda yaptığı konuşmada, "Güney Afrika toplumu şiddet düşkünü, hoşgörüsüz, suçlayıcı ve öfkeli. Bu, ırk ayrımı rejiminin yarattığı duygusal iğdişle yüzleşmemiş olmasından kaynaklanıyor" diyerek, bu sorunlarla yüzleşmek için yeni hakikat komisyonları kurulmasını tavsiye ettiğini de belirtmek gerek.¹⁰⁷

■ Güney Afrika Komisyonu dünya ölçeğinde en çok bilinen ve tartışılan komisyon oldu. Bütün eksiklik ve eleştirilere rağmen bu Komisyon'un faaliyeti, hakikat komisyonlarının bu kadar popüler olmasında büyük rol oynadı. Komisyon'da çok sayıda sivil toplum girişimi ve akademisyenin çalışması, hakikat sorununun, istatistikten sözlü tarihe kadar, çok geniş bir repertuar içinde ele alınmasını sağladı.

V. Guatemala

Komisyonun Adı: Tarihi Aydınlatma Komisyonu (Comisión para el Esclarecimiento Histórico)

Faaliyet Süresi: Şubat 1997-Şubat 1999 (24 ay)

Kapsamı: 36 yıl boyunca (1960-1996) gerçekleşen hak ihlallerini tespit etmek ve soruşturmak

¹⁰⁷ Le Grange, J. "The Truth and Reconciliation Commission: Did it Fail to Resolve Conflict Between South Africans?" 2013. <http://www.ejournalncrp.org/the-truth-and-reconciliation-commission-did-it-fail-to-resolve-conflict-between-south-africans/#sthash.QU39vgh4.dpuf>

a. Siyasi Arkaplan

Guatemala'da 1960-1996 yılları arasında sürmüş olan uzun çatışma döneminin ardında yatan temel neden, milli gelir bakımından Orta Amerika standartlarında çok geri olmayan Guatemala'nın gelir dağılımı adaletsizliği bakımından dünyadaki sayılı ülkelerden birisi olmasıydı.¹⁰⁸ İç savaş sürecini başlatan temel siyasi gelişme ise -soğuk savaş atmosferinde- 1954 yılında, Guatemala'da seçilmiş hükümetin CIA'in desteklediği güçler tarafından devrilmesiydi. ABD, Guatemala'nın komünist bir yapıya evrilmesini engellemek için, Guatemala ordusuna ciddi siyasi ve ekonomik destek sağladı.

1954 sonrasında kurulmaya çalışılan otoriter ve ırkçı rejime karşı muhaliflerin kullandığı yöntem ise silahlı mücadele oldu. Ordunun baskıcı kontrol politikalarına, Maya halkına yönelik ırkçı pratiklerine ve büyük toprak sahiplerinin iktidarına karşı gelme iddialarıyla yola çıkan farklı silahlı gruplar, 1970'lerde halihazırda mevcuttu. Bu yapılanmalar yıllarca ayrı ayrı mücadele verdikten sonra, 1982 yılında *Devrimci Guatemala Ulusal Birliği* (URNG) adı altında birleşme kararı aldı. Bu kararın alınmasının hemen ertesinde, 1982 yılında, hükümet güçleri kapsamlı bir kontrgerilla hareketine girişerek, hem sivillere hem de silahlı gruplara yönelik kıyımlara ve ağır insan hakları ihlallerine başladı. Bu süreçte, silahlı direnişçiler de güvenlik güçlerini, yabancı diplomatları ve işadamlarını hedef alan silahlı saldırılar, suikastler ve bombalama eylemleri yaptı.

İç savaşın kurbanları arasında hemen her toplumsal gruptan kadınlar, erkekler ve çocuklar varken; işçiler, köylüler, kilise üyeleri, siyasetçiler, öğrenciler ve akademisyenler de savaşta en mağdur edilen kesimler oldu. Şiddet olaylarının yüzde 83'ü Maya etnisitesine mensup kişilere yönelik olarak gerçekleştirildi. Ayrıca, çatışmanın en yakıcı olduğu süreçte yerli Maya halkından

¹⁰⁸ Grandin, G. 2005:58.

yaklaşık 1 milyon kişi devletin kontrgerilla stratejisi kapsamında zorla göç ettirildi.¹⁰⁹ Diğer bir deyişle, Guatemala'da yaşanan iç savaşın önemli bir boyutunu etnik çatışma oluşturmaktaydı. Kontrgerilla örgütlenmesini ve eylemlerini yürütenler ise Guatemala devletine bağlı çeşitli güçlerdi. Bunlar arasında ordu yetkilileri, polis güçleri, paramiliter gruplar ve ölüm mangaları, işlenmiş olan insan hakları ihlallerinin yüzde 93'ünden sorumlu bulundu.¹¹⁰

En şiddetli hali 1980'lerin ilk yarısında yaşanan iç savaşın sonra ermesi ise, dünyada değişmekte olan makro siyasi dinamiklerle yakından ilişkiliydi. Soğuk Savaş rejiminden kaynaklanan siyasi çekişmeler Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle çözümlenmeye başladığında, Guatemala'da sivil hükümet kuruldu. Bu dönemde bir barış anlaşması için umut oluştu ve 1990 yılında URNG ile Guatemala hükümeti arasında barış görüşmeleri başladı. Yaklaşık beş yıl süren bu görüşmeler sonucunda 29 Aralık 1996 tarihinde taraflar arasında kapsamlı bir barış anlaşması imzalandı ve bir hakikat komisyonunun kurulması kararlaştırıldı.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Komisyon'un iki temel hedefi olduğu söylenebilir: Birincisi Guatemala'nın geçmişinde yaşanan insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmak, ikincisi de toplumsal barışın ve uzlaşının nasıl tesis edilebileceğine dair önerilerde bulunmak. Bu doğrultuda, Komisyon'dan kanlı bir iç savaş sürecinin yaşanmasına neden olan yapısal etkenleri belirlemesi ve yaşanan hak ihlalleri ile bu ihlallerin neden ve nasıl gerçekleştiği gibi konuları kapsayan bir rapor hazırlaması istendi.

Tarihi Aydınlatma Komisyonu'nun gündeminde 36 yıl boyunca (1960-1996) gerçekleşen hak ihlallerini tespit etmek ve soruşturmak vardı.

¹⁰⁹ Dictaan-Bang-oa, E., Medrana, J. G. L. "The Guatemala Peace Agreements of 1996: A Case Study". 2004:109.

¹¹⁰ <http://www.usip.org/publications/truth-commission-guatemala>

İhlallerin en yoğun olduğu 1980'lerin ilk yarısına ilişkin bir zaman dilimine odaklanma kararı verilmedi, ancak 36 yıllık süreçte otoriter rejimin idaresinde yaşanan sayısız ihlalin hepsini soruşturmak mümkün olmadığı için Komisyon, hukuk dışı öldürme, zorla kaybetme ve cinsel saldırıları kapsayan kişisel bütünlüğe ve yaşama yönelik saldırılara yöneldi. Bu saldırılara neden olan yapısal şiddet üzerinde de durdu. Guatemala'nın her bölgesinde yaşanan ihlalleri ortaya çıkarma misyonu ile yola çıkan Komisyon, Maya halkının yaşadığı dağlık bölgelere ulaşmak konusunda sıkıntılar yaşadı. 1960-1996 yılları arasında işkence gören ve yakınlarını siyasi nedenlerle kaybeden herkese Komisyon'da tanıklık yapmaları için çağrı yapıldı. Diğer yandan, Komisyon'dan hakikatler ortaya çıkarılırken bireysel olarak kimlerin suçlu olduğuna dair tespitlerde bulunması istenmedi.

Komisyon'un yaptığı önerilerin yerine getirilmesini sağlayacak yasal bağlayıcılığı olan bir mekanizma kurulmadı. Diğer bir deyişle, Komisyon'un hukuki yaptırım gücü bulunmamaktaydı ve yargı gücü kullanılarak kişilerin rızasına bakılmadan tanıklık yaptırma yetkileri yoktu. Ayrıca, işlenen suçlar için af sözü verme veya affetme, iddianamelerde geçen failleri yargılama gibi yetkileri de bulunmuyordu. Komisyon, herhangi bir yargılama yetkisi olmamasına rağmen, resmi belge ve dökümanlara erişme hususunda oldukça geniş bir serbestiye sahipti. Bu minvalde, Guatemala ordusu, hükümet yetkilileri ve gerillalar ile görüşmeler yapmak noktasında da herhangi bir sınırlama ile karşılaşmadı.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Biri kadın (Maya) ikisi erkek olmak üzere Komisyon'un işleyişine liderlik eden 3 yetkili vardı. Komisyon'un başkanlığını Alman hukuk profesörü Christian Tomuschat yürüttü. Başkan ataması BM Genel Sekreteri tarafından yapıldı. Üye seçimi, tarafların belirli bir aday listesi üzerinden uzlaşmaya varmasıyla yapıldı. Bir üye, barış anlaşmasına taraf olan aktörlerin onayıyla Başkan tarafından atanan bir Guatemalalı, diğeri

yine aktörlerin onayıyla üniversite rektörleri tarafından seçilen bir akademisyendi.¹¹¹

Komisyon'un toplam bütçesi 9.5 milyon dolardı. Bu bütçenin önemli bir kısmı bağış yapan diğer ülkeler tarafından sağlandı. Bu ülkeler arasında: ABD (\$ 1.5 milyon), İsveç (\$ 0.99 milyon), Norveç (\$ 1.34 milyon), Japonya (\$ 0.75 milyon), Hollanda (\$ 1.1 milyon), Danimarka (\$ 0.85 milyon) ve Guatemala (\$ 0.75 milyon) vardı. İlk yapılan planlamalara göre, altmış kişinin Komisyon'la ilgili faaliyetleri yürütmesi planlanıyordu. Sonrasında gerçekleşen fon akışı sayesinde bu sayı yüze çıktı. Hem yerli hem de yabancı insan hakları savunucularından oluşan Komisyon çalışanlarının kırk tanesi soruşturmaları yürütmek için görevlendirildi. Çalışmalar dört farklı ofiste sürdürüldü, ancak geniş seyahat imkanı sayesinde Guatemala'nın birçok yerine de ulaşılabildi. Merkezi bir çalışma yöntemi benimsenmemesi, tanıkların Komisyon'a ulaşımını kolaylaştırdı. Ancak Guatemala'nın dağlık bölgelerinde yoğun mağduriyet yaşamış Mayaların ifadelerinin Komisyon raporunda yeterli yer bulmadığı eleştirisi yapıldı. Komisyon, raporunda Mayalara yönelik 'soykırım' yapıldığı ifadesini kullandı.

Uzun süren çatışmalı süreç ve faillerin çoğunun hala aktif görevde olması nedeniyle Komisyon'un oturumları genel hassasiyet düşünülerek kapalı salonlarda gerçekleştirildi. Komisyon yargılama gücüne sahip olmasa da, sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışmalar yürüterek, medikal ve psikolojik destek hizmeti sağlayarak ve kamusal ritüellere katılım göstererek yaptığı faaliyetlerin alanını genişletmeyi başardı.

Tarihi Aydınlatma Komisyonu, 8.000 tanıklığı kayıt altına aldı. 80 önemli örneğe odaklanıldı ve bu örnekler sonuç raporunda yer aldı. Kayda geçirilen tanıklıklar ya doğrudan gerçekleştirildi ya da aynı konu üzerine yoğunlaşan sivil toplum örgütlerinden alındı. Bu tanıklar arasında hükümet yetkilileri, ordu mensupları ve gerillalar

da bulunmaktaydı. Tanıkların güvenliği göz önünde bulundurularak ele alınan örnekler kamuoyuna duyurulmadı. Ama sonuç raporu birçok mecrada yer buldu ve medya aracılığı ile kayda değer bir bilinirliğe ulaştı. Komisyon'un ortaya çıkardığı hakikatler doğrultusunda bir yargı sürecine girilmesinin önündeki temel engel, 1997 yılında çatışmanın tarafları arasında imzalanan "Ulusal Uzlaşma Yasası"ydı. Bu yasa doğrultusunda failerin bireysel başvuru yapmaları durumunda herhangi bir hukuki sürece dahil edilmeyecekleri üzerinde görüş birliği vardı. Bu yasa yüzünden, yargılanan yüksek rütbeli askerlerin sayısı oldukça azdı.

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Sonuç raporunda yapılan tespitlerde ve tavsiyelerde failerin isimlerine yer verilmedi. Bununla beraber, raporda şu belirlemelerde bulunuldu: [1] Yaşanan süreçte öldürülen insan sayısı 200.000'dir. Bu kişilerden yüzde 83'ü Maya halkından, yüzde 17'si ise Ladino¹¹² kökenlidir. [2] Kayda geçirilen ihlallerden yüzde 93'ü devlet güçleri veya ilgili paramiliter güçler tarafından yapılmıştır. [3] İsyancıların eylemleri ihlallerin yüzde 3'üne sebep olmuştur. [4] Devlet baskısına karşı gerçekleşen mobilizasyon süreci 1978-1982 aralığında en kayda değer yoğunluğu yaşamıştır ve yaşanan ihlallerin çoğu da bu zamana denk gelmektedir.¹¹³

Raporda yer alan tavsiyeler ise; mağdurlara tazminat verilmesi, iç savaş sürecine dair anıtlar yapılması, kamusal parkların veya binaların belirli isimlere adanması ve kayıpların tespiti ile bulunmasına yönelik yapılacak kazı çalışmalarına mali destek

¹¹² Ladino, Guatemala'da etnik bir kategori olarak kullanılıyor ve anadili İspanyolca olan melez (yerli, Hispanik) Latin Amerikalı anlamına geliyor.

¹¹³ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-guatemala>

¹¹¹ <http://www.usip.org/publications/truth-commission-guatemala>

olunmasıydı. Bunun yanı sıra, ordu ve yargı başta olmak üzere yapısal reformlara gidilmesi ve karşılıklı saygıyı geliştirecek olan demokratik süreçler başlatılması da önerildi.

Her ne kadar Başbakanlık düzeyinde hükümetin geçmiş dönemlerde yaptığı hatalar ve ihlaller için özür dilenmiş olsa da, yapılan tavsiyelerin yerine getirilmesini sağlayacak ya da denetleyecek herhangi bir mekanizma oluşturulmadı. Raporun yayımlanmasından beş yıl sonra, 2004 yılında çıkartılan bir yasa ile Guatemala Kongresi 25 Şubat'ı çatışmanın mağdurlarının anılacağı "Onur Günü" (*Day of Dignity*) ilan etti. Ertesi yıl oluşturulan Ulusal Tazmin ve Telafi Komisyonu ise kararlarında ve işleyişindeki yavaşlık nedeniyle mağdurların talep ve ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kaldı.

e. Guatemala'da Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ İç savaş sürecinde devletle silahlı çatışmaya giren sol gruplar, her ne kadar çatışmanın sona ermesi konusunda uzlaşmaya razı olsalar da, Guatemala'daki yerli Maya halkının talepleri karşılanmadığı için barış sürecine muhalefet bu kanattan geldi.¹¹⁴ Bununla beraber, Maya halkının temsilcileri yer yer barış sürecinden dışlanmış olsa da, söz konusu süreç yerli halklar için de siyasi bir fırsat teşkil etti.

■ Komisyon nihai raporunda; mağdurların anılarının yaşatılmasını, mağdurlara tazminat ödenmesini, insan haklarına saygı konusunda her kesimin katılımını ve demokratik sürecin güçlendirilmesini sağlayacak önlemler alınmasını istedi. Ancak bu tavsiyeler yeteri derecede yerine getirilmedi.

■ Bill Clinton, ABD Başkanlığı sırasında yüzbinlerce kişinin öldürülmesinden sorumlu olan muhafazakar hükümetlere ABD desteği nedeniyle, Guatemala halkından özür diledi.

¹¹⁴ Dictaan-Bang-oa, E., Medrana, J. G. L. 2004:106-127.

VI. Sierra Leone

Komisyonun Adı: Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission - SLRTC)

Faaliyet Süresi: Kasım 2002-Ekim 2004 (2 Yıl)

Kapsamı: 1991-1999 yılları arasında gerçekleşmiş insan hakları ihlallerini soruşturmak.

a. Siyasi Arkaplan

Sierra Leone'de 1991-2002 yılları arasında iç savaşın patlak vermesinin altında yatan nedenler siyasi yorumculara göre farklılık arz ediyor. İngiliz sömürgeciliğinden sonra gelen bağımsızlık sürecinde, oldukça zayıf bir bürokrasinin ve çıkar peşinde koşan siyasi elitin varlığı ile yozlaşma ve yolsuzluk yönetici sınıflar için geçerli olabilecek nitelikler arasında sayılabilir. Ülke yöneticilerinin zengin elmas madenlerinin üretimini kendi çıkarları için kullanmaları, ordunun yönetici pozisyonları için büyük rüşvetlerin alınması ve ordunun güçlenmesi için yatırım yapılmaması iç savaşın esas nedenlerinden olmasa da, sürmesinin başlıca nedenleri olarak kabul ediliyor. Elmas gelirleri konusundaki çekişme, bazı yorumculara göre iç savaşın, bazılarına göre ise iç savaşın taraflarından olan Devrimci Birleşik Cephe'nin savaşı sürdürebilmesinin nedenidir. Bu faktörlere, 1991-2002 sürecinde Sierra Leone hükümetine karşı silahlı muhalefet geliştiren *Devrimci Birleşik Cephe (RUF)*¹¹⁵ isimli örgüt ile siyasi çıkarları örtüşen *Liberya Ulusal Yurtsever Cephesi*¹¹⁶ isimli gerilla örgütünün Liberya'da ve Sierra Leone'da iktidarı ele geçirme istekleri ve birbirlerine destekleri de eklenince, Sierra Leone 11 yıl süren bir iç savaş yaşadı.

1991-2002 yılları arasında yaşanan çatışmanın bir tarafı Sierra Leone hükümeti iken, diğer tarafı da *Devrimci Birleşik Cephe (RUF)* idi. Çocuk

¹¹⁵ Revolutionary United Front

¹¹⁶ National Patriotic Front of Liberia

askerlerin kullanılmasından tecavüze kadar geniş bir yelpazede RUF, sayısız insan hakları ihlalleri işledi. Sierra Leone Hakikat Komisyonu, RUF, AFRC, Sierra Leone Ordusu (SLA) ve Sivil Savunma Gücü liderliklerini sivillere karşı işlenen suçlardan sorumlu buldu. İç savaş sonucunda 50 bin insan öldü. Dünya gündemine çocuk askerler sorununu sokan Liberya ve Sierra Leone'de Birleşmiş Milletler verilerine göre 6 ile 10 bin arasında çocuk asker savaşın içindeydi.

İç savaş, ağırlıklı olarak ülkenin doğusunda ve güneyinde RUF ile hükümet güçleri arasında sürmüş olsa da, ülkenin tüm siyasi ve toplumsal işleyişini derinden etkileyen bir şiddet dalgası geliştirdi. 1995 yılında hükümet, RUF'a karşı savaşması için Güney Afrika merkezli özel bir askeri şirket olan Executive Outcomes (EO) şirketini kiraladı. RUF geri çekilmek zorunda kaldı. Seçimlerle yeni bir hükümet oluştu ve 1996 yılında Abidjan Barış Anlaşması imzalandı. Birleşmiş Milletler baskısı ile EO ile yapılan kontrat sona erdirildi. Her ne kadar 1996 yılı itibarıyla Ahmad Tejan Kabbah liderliğinde sivil bir hükümet kurulmuş olsa da, sivil siyaset çok uzun sürmedi. 1997 yılında ordu içinde bir grup subay askeri darbe yaparak *Devrimci Silahlı Güçler Konseyi'ni* (AFRC) kurdu ve ülkeyi bu Konsey yönetmeye başladı. RUF da bu Konsey'e katıldı ve Konsey savaşın bittiğini ilan etti. Bu açıklamayı bir yağma, tecavüz ve katliam dalgası izledi. Askeri darbeye sivil hükümetin devrilmesine karşı ECOMOG¹¹⁷ güçleri Freetown'u işgal etti, ancak diğer bölgelerde denetim kuramadılar. 1998 yılında yeniden seçilen sivil hükümete yeniden bir askeri müdahale yapılmak üzereyken, Birleşmiş Milletler duruma müdahale ederek Sierra Leone'nin yeni bir siyasi istikrarsızlık çemberine girmesine engel oldu ve taraflar arasında görüşmeler başladı.¹¹⁸

¹¹⁷ Kısa adıyla ECOMOG olarak bilinen Batı Afrika Devletleri İzleme Gurubu Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States Monitoring Group), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) tarafından kurulan çokuluslu bir askeri güç. Belkemiğini Nijerya ordusunun oluşturduğu bu askeri güce Gine, Sierra Leone, Gambiya, Liberya, Mali, Burkina Faso ve Nijer de destek veriyor.

¹¹⁸ Bkz. [http://www.usip.org/publications/truth-commission-](http://www.usip.org/publications/truth-commission-sierra-leone)

7 Temmuz 1999'da hükümet ile Devrimci Birleşik Cephe (RUF) arasında imzalanan anlaşma gereği, 90 gün içinde bir hakikat ve uzlaşma komisyonu kurulması kararlaştırıldı. 2000 yılında Sierra Leone Parlamentosu'nun onayı ile komisyonun faaliyetlerine başlamasının yasal zemini oluşturuldu.

Ancak savaş bitmedi. RUF, silahsızlanma sürecine uymadı ve silah bırakmadı. 2000 yılının Mayıs ayında RUF güçleri tekrar Freetown'u kuşatmaya başladı. BM Barış Gücü etkili olamayınca Birleşik Krallık, eski sömürgesi ve Commonwealth üyesi olan bu ülkeye, Başkan Ahmad Tejan Kabbah lehine müdahale edeceğini açıkladı. Yenilenen BM anlaşması, Gine hava gücü desteği ve Birleşik Krallık müdahalesi ile RUF yenildi, Freetown kontrol altına alındı ve 2002 yılında başkan Kabbah Sierra Leone'de iç savaşın sona erdiğini açıkladı. Çatışmalı süreçte işlenen ihlallerle hesaplaşma temel olarak iki kanaldan yürütülecekti. Hakikat Komisyonu adaleti tesis etmek için düşünülen ilk mekanizma iken, insanlığa karşı işlenmiş suçlar ile savaş suçları Birleşmiş Milletler Sierra Leone *Özel Mahkemesi* aracılığıyla yargılanacaktı.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Taraflar arasında yapılan anlaşma gereğince *Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu* aşağıda sayılan amaçlar doğrultusunda kuruldu: [1] 1991 yılından itibaren gerçekleşen insan hakları ihlalleri hakkında bir rapor hazırlamak, [2] Hem mağdurların hem de failerin bir araya getirileceği bir forum oluşturmak, [3] Hem uzlaşmanın sağlanması hem de gelecekte gerçekleştirilecek ihlallerin engellenmesi için tavsiyeler sunmak.

Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (SLTRC), 1991-2001 yılları arasında gerçekleşmiş insan hakları ihlallerini soruşturmak amacıyla görevlendirildi. İnsanlığa karşı işlenmiş suçlar ve savaş suçları kapsamı dışında kalan tüm insan hakları ihlalleri Komisyon'un alanına girmektedir. İç savaş sürecinde çatışmaların çoğu Sierra

[sierra-leone](http://www.usip.org/publications/truth-commission-sierra-leone)

Leone'nin doğu bölgesinde gerçekleşmişti. O yüzden tanıklıkların çoğu bu bölgede ortaya çıkacak olsa da, ihlallerin bu bölge ile sınırlı olmadan ele alınmasına karar verildi. Dolayısıyla ülke genelinde bir soruşturma yapıldı.

Komisyon'un yetki alanına ilişkin en önemli noktalardan birisi, yaptığı önerilerin hukuken bağlayıcılığının olmasıydı. Diğer bir deyişle, ortaya konan önerilerin hükümet tarafından yerine getirilmemesi imzalanmış olan anlaşmaları ihlal etmek anlamına geliyordu. Ancak bu hukuki bağlayıcılık da açık değildi.¹¹⁹

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faliyetleri

SLTRC'nin kuruluş sürecinde ortaya çıkan sıkıntılarının temelinde etkin bir şekilde işleyecek bir yapının kurulabilmesi meselesi vardı. UNDP'nin¹²⁰ 2002 yılında hazırladığı rapora göre, Komisyon'da görevlendirilmek üzere alınan personel, liyakat ölçütlerinde istihdam edilmiyordu.¹²¹ Çalışanların alımının siyasi yandaşlık ölçütüyle yapıldığına ilişkin kuvvetli göstergeler vardı. Komisyon, çeşitli BM birimlerinden yardım isteyerek yeni personel alımı yaptı ve faaliyetine devam etti. Komisyon'un çalışmaları için aktarılan fonlara paralel bir şekilde personel sayısı da artırıldı.

Komisyon bünyesinde idareci konumda olan yedi Komisyon üyesi bulunuyordu. Bu üyelerden üçü kadındı. Yedi kişinin dördü Sierra Leoneli, geri kalan üyeler ise uluslararası uzmanlardan oluşuyordu. Komisyon'un başkanlığını Dr. Joseph Humper¹²² yürüttü.

¹¹⁹ Bkz. <http://center.theparentscircle.org/images/19c948eced2d4fde8a8dd5c1324dcf04.pdf>

¹²⁰ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

¹²¹ Bkz. <http://www.crisisgroup.org/-/media/Files/africa/west-africa/sierra-leone/B012%20Sierra%20Leones%20Truth%20and%20Reconciliation%20Commission%20A%20Fresh%20Start.pdf>

¹²² Dr. Joseph Hunter, Birleşik Metodist Kilisesi Piskoposu

Diğer komisyonların işleyişlerinin aksine, SLTRC, faaliyetlerini aşama aşama gerçekleştirme yoluna gitti. İlk dört ay boyunca tanıklıklar alındı, sonraki dört ay boyunca halka açık oturumlar gerçekleştirildi ve son dört aylık süre de nihai raporun yazılması için kullanıldı.

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Komisyon'un elde ettiği bulguları beş madde halinde özetlemek mümkün: [1] Komisyon yapmış olduğu soruşturmalar sonucunda Sierra Leone'da gerçekleşen savaşın nedenini yolsuzluk ve yetkililerin sıkı denetim merakı olarak tespit etti. Buna ek olarak, sömürgecilik döneminin negatif etkileri de konu edildi. [2] Kurbanların çoğu yetişkin erkeklerden oluşsa da, kadın ve çocukların da iç savaş sürecinde ciddi kayıplar yaşadığı belirtildi. [3] Zorla göç ettirme, kaçırma, keyfi gözaltılar ve cinayetler ile yağmalama eylemlerinin iç savaş döneminde en fazla vuku bulmuş ihlaller olduğu tespit edildi. [4] Sivillere karşı yapılan insan hakları ihlallerinden sorumlu olan siyasi yapılar şunlardı: Devrimci Birleşik Cephe (RUF), Devrimci Silahlı Güçler Konseyi (AFRC), Sierra Leone Ordusu (SLA), Sivil Savunma Gücü (CDF). RUF'un lideri olan Foday Sankoh'ın ve Liberya Ulusal Yurtsever Cephesi'nin (NPFL) lideri Charles Taylor'ın çatışma sürecinde öncül rol oynadıkları belirtildi. İşlenen insan hakları ihlalleri açısından RUF en üstte yer alırken ardından AFRC, SLA ve CDF sıralanıyordu. [5] Süreç içinde gelen hükümetlerin muhaliflere karşı ölüm cezasını kötüye kullandığına ve hukuk dışı yöntemleri uyguladığına hükmedildi.¹²³

Komisyon'un yaptığı en önemli önerilerden biri yolsuzlukla mücadele konusunda oldu. Bununla ilişkili olarak, katılımcı bir süreç içerisinde hazırlanacak bir anayasa çerçevesinde bağımsız yargı mekanizmalarının kurulması, parlamentonun gücünün artırılması, güvenlik güçlerinin kendi inisiyatifleri doğrultusunda hareket etmesini

¹²³ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-sierra-leone>

engellemek için kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi, merkezi yönetimin hem idari hem de ekonomik yetkilerini kısmen yerel yönetimlere devretmesi, kadınların ve gençlerin siyasete daha etkin bir biçimde katılmaları için gerekli yapıların oluşturulması ve hükümetin temel kamu hizmetlerini sağlamak noktasında kararlı adımlar atması gibi önerilerde bulunuldu.

Bunlara ek olarak, Komisyon'un yapmış olduğu diğer bir öneri ise kapsamlı bir tazminat programının hayata geçirilmesi oldu. Bu projenin hayata geçmesi için gerekli kurumsal mevzuatın, halihazırda Lomé Barış Anlaşması'nda¹²⁴ belirlendiği üzere uygulanması talep edildi. 2008 yılı itibarıyla Sierra Leone hükümeti ile Birleşmiş Milletler'in işbirliğinde bir yıllık bir proje çerçevesinde tazminatlar meselesi üzerine çalışma başlatıldı. Birleşmiş Milletler Barış İnşası Fonu'ndan aktarılan 3 milyon dolar ile 29.733 başvuru toplandı. 2010 yılı itibarıyla de iç savaş sürecinde yaralanmış, herhangi bir uzvunu yitirmiş ve cinsel şiddete maruz kalmış olan kişilere aylık 100 dolar miktarında geçici bir ödeme yapıldı. Buna ek olarak, eğitim ve sağlık alanında da hizmetlerin yoluna koyulmasına kısmen de olsa başlandı.¹²⁵

e. Sierra Leone'de Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Hakikat komisyonunun kurulması ve faaliyetlerine başlaması için yerel STK'lar tarafından taraflara baskı yapılmış olsa da, Komisyon'a yönelik halk desteği oldukça sınırlı kaldı. Köyler ve kabileler ziyaret edilirken sivil toplum kuruluşlarının desteğine başvurulmamış olması Komisyon'un etkinliğini zayıflattı ve çalışmaların duyulmasını etkiledi.

¹²⁴ 1999 yılında Sierra Leone iç savaşının tarafları arasında imzalanan anlaşma adını Togo'nun başşehrinden alıyor. Başkan Ahmet Tejan Kabbah ile RUF lideri Fadoy Sankoh arasında imzalanan Anlaşma uyarınca Sankoh'a geçici hükümette Başkan yardımcılığı veriliyor ve kendisi ve militanları için af öngörülüyordu.

¹²⁵ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-sierra-leone>

■ Tanıklıkların kamuoyu önünde alınmasına ayrılan zamanın kısalığı, hakikatlerin yaygınlaşması ve uzlaşma için toplumsal katılımı engelledi.

■ Güney Afrika örneğinde olduğu gibi, Sierra Leone örneğinde de çatışmalı süreci hafızalaştırma çabaları oldu. Kamuoyuna açık bir şekilde yaşananların anlatılması ve şiddetle örülmüş hafızaların yeniden gözden geçirilmesi, hakikatlerin ortaya konmasının iyileştirici etkileri olduğuna duyulan inançtan kaynaklanıyordu. Ancak Komisyon faaliyetlerine desteğin yeterli olmadığı koşullarda, halka açık oturumlar aracılığıyla, birlikte yaşama dair yeni bir etik oluşturmanın oldukça zor olduğu görüldü.

■ Hakikat Komisyonu'nun örgütlenmesi ve uygulanmasında başrolü Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği üstlendi. Ancak hem Sierra Leoneliler hem de uluslararası gözlemciler Komiserliğin performansının oldukça kötü olduğu görüşünde birleşti. Barış ve uzlaşma sürecinin iki ana unsuru olan özel mahkeme ile Hakikat Komisyonu arasındaki ilişkinin iyi tanımlanmamış olması her ikisinin performansını da etkiledi ve zayıflattı.¹²⁶

VII. Doğu Timor

Komisyonun Adı: Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Comissaó de Acolhimento, Verdade e Reconciliação de Timor Leste - CAVR)

Faaliyet Süresi: 7 Şubat 2002-31 Ekim 2005 (45 Ay)

Kapsamı: 1 Ocak-25 Kasım 1999 arası işlenen ihlalleri ortaya çıkarmak.

¹²⁶ The Sierra Leone Working Group on Truth and Reconciliation. *Searching for Truth and Reconciliation in Sierra Leone: An Initial Study of the Performance and Impact of the Truth and Reconciliation Commission*. 2006. <http://www.fambultok.org/TRCStudy-FinalVersion.pdf>

a. Siyasi Arkaplan

16. yüzyıldan beri Portekiz sömürgesi olan Doğu Timor, 1975 yılında bağımsızlık ilan etti. 1974 yılında Portekiz'de Karanfil Devrimi gerçekleşmesi bunu kolaylaştırdı. Ancak bölgede komünist bir ülkenin varlığından çekinen Endonezya 7 Aralık 1975'te Doğu Timor'u işgal etti. *Bağımsız Doğu Timor İçin Devrimci Cephe* (FRETILIN) bağımsızlık mücadelesini sürdürdü. Her ne kadar Endonezya, Doğu Timor'u işgal ettikten sonra bu bölgeyi yeni bir eyaleti olarak duyurmuş olsa da, bu toprak ilhakı Birleşmiş Milletler tarafından hiçbir zaman resmen tanınmadı.

24 yıl boyunca Endonezya işgali altında kalan Doğu Timor'da bağımsızlık yanlısı direniş güçleri işgal sürecinde bastırılmış olsa da, 1990'lı yıllarda Endonezya'da yaşanmakta olan rejim değişikliklerine paralel olarak, FRETILIN ve örgütün silahlı kanadı Forças Armadas da Libertação Nacional de Timor-Leste (FALINTIL) faaliyetlerine yeniden başladı. Endonezya güvenlik güçleri Doğu Timor'u kendi hakimiyeti altında tutmak uğruna 1975-1999 yılları arasında yoğun insan hakları ihlalleri gerçekleştirdi. 1998 yılında Endonezya'da askeri dikta rejiminin sona ermesiyle birlikte Portekiz, Endonezya ve Birleşmiş Milletler arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Doğu Timor halkı yapılacak olan bir seçimle ya bağımsızlık yönünde ya da Endonezya ile birleşme yönünde bir karara varacaktı. Sandıktan bağımsızlık çıkması durumunda otorite geçici bir süreliğine Birleşmiş Milletler'e devredilecek ve anlaşmayı imzalayan ülkeler de Doğu Timor halkının yaptığı seçime saygı duyacaktı.

Varılan anlaşma gereği Endonezya hükümeti seçim sürecine etki etmemek konusunda güvence vermiş olsa da, seçimlerden önce Doğu Timorlu milisler aracılığı ile bağımsızlık yanlılarına yönelik yoğun şiddet eylemlerine girişti. Buna rağmen 30 Ağustos 1999'da yapılan seçimler sonucunda Doğu Timor halkının yüzde 78'i bağımsızlık yönünde oy kullandı. Sonuçtan memnun olmayan Endonezya hükümeti, sonuçlar

açıklandıktan hemen sonra yerel milisleri harekete geçirdi ve topyekün savaş stratejisi izleyerek binlerce insanı öldürdü, 200.000 kadar insanı zorunlu göçe tabi tuttu ve bu süreçte büyük şehirlerdeki önemli binaların çoğu ateşe verildi. Bu şiddet dalgası ancak BM Uluslararası Gücü'nün (INTERFET) 20 Kasım 1999'da yaptığı müdahale ile son buldu.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Mart 2000 itibari ile Doğu Timor'da *Birleşmiş Milletler Doğu Timor Geçiş İdaresi*'nin (UNTAET) kurduğu temyiz mahkemesi ve bölge mahkemelerine soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenmiş suçlar ile 1 Ocak ile 25 Kasım 1999 arasında işlenmiş cinayet, cinsel suçlar ve işkence suçlarının kovuşturulması için özel yetki verildi. Yukarıda adı geçen ağır insan hakları ihlalleri için kovuşturma, Başsavcılık bünyesinde oluşturulan Ağır Suçlar Birimi (Serious Crimes Unit) tarafından, yapılacak, zanlılar Ağır Suçlar İçin Özel Mahkemelerde¹²⁷ yargılanacaktı. Nispeten hafif suçlar için ise *Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu*'nun (CAVR) kurulmasına karar verildi. Bu şekilde ağır suçlara karışmış Endonezyalı ve Doğu Timorlu milisler hem Endonezya'da hem de Doğu Timor'daki ulusal mahkemelerde yargılanacak, nispeten hafif suçlarla CAVR ilgilenecekti.

1 Ocak-25 Kasım 1999 arasında Doğu Timor'da işlenen insan hakları ihlallerinin araştırılması için kurulan Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun (CAVR) amaçları şunlardı: [1] İlgili dönemde işlenen ihlallere dair hakikatleri ortaya çıkarmak, [2] Kurbanların itibarının iade edilmesini sağlamak, [3] Ağır olmayan suçlar ve kabahatler için toplumsal uzlaşma sağlamak, [4] Gelecekte gerçekleşebilecek ihlalleri önlemek, [5] Ağır suçlar kapsamına giren hak ihlallerinin soruşturulması amacıyla savcılığa tavsiyelerde bulunmak.

¹²⁷ Bu Özel Mahkemeler'de yerli ve yabancı uzman hakimler görev yapıyordu.

23 yıllık Endonezya işgali sırasında gerçekleştiği tahmin edilen 100.000 ölümden ancak 1.400 kadarı incelenmiş oldu. Komisyon'a verilen yetkiler arasında faillerin isimlerini kamuoyuna açıklamak yoktu. Komisyon üyeleri, üst düzey faillere kendilerini toplum önünde savunma hakkı sağladı. Ancak zanlılar bu savunma sırasında hiç bir sorgulamadan geçmedi. Komisyon üyeleri bu savunmalarda bulunmadı. Komisyon failleri affetme eğilimindeyken BM protestosu nedeniyle af uygulanmadı.¹²⁸

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon ikisi kadın beşi erkek toplamda yedi üyeden oluşmaktaydı. Buna ek olarak, 29 Bölgesel Komisyon yetkilisi bulunmaktaydı.

CAVR olarak bilinen bu komisyonların işleyiş çerçevesi, *Toplum Uzlaştırma Prosedürleri* (CRP) olarak bilinen yöntemler esas alınarak yapıldı ve bu doğrultuda hafif suçlara karışmakla itham edilenler *adat* olarak bilinen yerel hukuk içtihatı çerçevesinde yargılandılar. Bu CRP duruşmaları sonrası uzlaşının sağlanması için suçlu bulunanların *Toplum Uzlaştırma Anlaşması'na* (CRA) uygun davranışlar ortaya koyacaklarını taahhüt etmeleri gerekiyordu. Böylece daha geniş hukuki soruşturmadan ve cezadan muaf kalıyorlardı.

Ağır suçlara karışmış olan kişilerin adil bir şekilde yargılanacaklarına ilişkin genel kanı sayesinde hafif suçlara karışmış kişiler; hakikatlerin ortaya çıkarılması ve cezası daha ağır olabilecek bir yargılama sürecinden kurtulmak adına CAVR Komisyonu'na katılmaya karar vermişlerdi. Lakin izleyen süreçte, ağır suçlar işlemiş bireylerin ve görevlilerin türlü nedenlerden ötürü adil bir şekilde yargılanamayacağı ortaya çıktı. Bu nedenle, yaşanan insanlığa karşı suçlar ve insan hakları ihlallerinin faillerini yargılamak konusunda başarılı olamayan Ağır Suçlar Birimi, kapsamlı bir şekilde adaletin tesis edilmesi görevini yerine

getiremedi. Ağır Suçlar Birimi'nin faaliyetleri ile kıyaslandığında *Kabul, Hakilat ve Uzlaşma Komisyonu'nun* (CAVR) oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

Komisyon'un harcamalarının karşılanması adına Mart 2005'te ABD Kalkınma Ajansı, Norveç, Avrupa Komisyonu, İrlanda ve Kanada gibi ülkeler 1 milyon dolarlık fon sağladı. Ek olarak Portekiz, Avustralya, Japonya, Finlandiya, Yeni Zelanda, İsveç, Birleşik Krallık, Almanya ve Danimarka hükümetlerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler ve bir dizi sivil toplum örgütü de adaletin tesis edilmesi için finansal destekte bulundu.

Komisyon 8 ulusal duruşma gerçekleştirdi, 1.048 soruşturma maksatlı görüşme yaptı ve 7.760 mağdurun ifadesini aldı. Ayrıca, hafif suçlar işlemiş olan 1.371 kişi *Toplum Uzlaştırma Prosedürleri* sürecini tamamladı. 90 şüpheli için yargılama yetkisinin kullanılmasına karar verildi. Bu 90 kişiden 18'ine suç isnat edildi.

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Komisyon'un faaliyetleri bir rapor olarak Ekim 2005'te Cumhurbaşkanı Xanana Gusmao'ya, Kasım 2005'te de Başbakan'a ve Parlamento'ya sunuldu. Kamuoyunun bilgisine sunulması için insan hakları kurumları kapsamlı bir kampanya başlattı. Komisyon raporu, açıklık ve hastalık gibi nedenler de dahil olmak üzere, yaşanan 102.800 ölümün Endonezya işgali ile alakalı olduğunu tespit etti. Bununla birlikte, Endonezya Savunma Bakanı ve aynı zamanda silahlı kuvvetler komutasının başında olan General Wiranto gibi yüksek rütbeli askerler BM raporlarında yer almalarına rağmen, adil bir yargılama sürecine dahil edilemediler.

2008 yılında, sonuç raporuna (Chegal)¹²⁹ dayanarak parlamento bir kararname çıkardı. Bu kararname ile raporda önerilen reform ve

¹²⁸ Bkz. <http://www.trial-ch.org/en/resources/truth-commissions/asia/timor-leste.html>

¹²⁹ Chegal, Portekizce, Yeter! anlamına geliyor.

uygulamaları takip edecek bir yapı kurulması hedefleniyordu. Buna ek olarak, raporun yaygınlaştırılması için hükümet tarafından bir sekreteryaya oluşturuldu. Bu doğrultuda halka eğitim verilmeye başlanırken diğer yandan da reformların yapılması için destek toplanmaya çalışıldı.

Doğrudan sonuç raporu üzerinden olmasa da, paralel bir hakikat komisyonu faaliyeti ile yaşananlara ilişkin tespitlerde bulunuldu: Endonezya ve Timor-Leste hükümetlerinin 2004 yılında kurdukları Hakikat ve Dostluk Komisyonu (CTF) insanlığa karşı işlenmiş suçların faillerinin belirtilmesi bakımından önemli bir işlev gördü. Herhangi bir yargı gücüne yaslanmamış olsa da, 2008 yılında bu Komisyon'un yayınladığı rapor, 1999 yılında insanlığa karşı işlenen suçların esas sorumlusunun Endonezya ordusu ve polisi ile sivil hükümet ve milis grupları olduğunu kabul etti.

2005 yılında Ağır Suçlar Birimi'nin tasfiye edilmesi ise, Endonezya hükümetinin siyasi gücü karşısında Timor-Leste hükümetinin çaresiz kalması dolayısıyla, tesis edilemeyen adaletin yerini bulmasını çok daha imkansız hale getirdi.

Endonezya Devlet Başkanı Yudhoyono, Komisyon raporunun yapmış olduğu tespitleri kabul edip bu süreçte ülkesinin sorumluluğunda olan ihlallerden ötürü pişmanlık duyduğunu belirtti. Buna rağmen mağdurlardan özür dilenmedi ve faillerin adli yargılama sürecine sokulmaları konusunda pratik bir adım atılmadı. Bunun temelinde ise Endonezya'nın uluslararası alanda sahip olduğu itibarı korumak yatmaktaydı. Endonezya, Timor-Leste, ABD, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerde bulunan sivil toplum kuruluşları, ihlallerden sorumlu olan kişilerin yargılanması için somut adımlar atılması ve mağdurlara tazminat ödenmesi için çağrı yapmış olsalar da, bu çağrılar pratik bir etki yaratamadı.

e. Doğu Timor'da Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Doğu Timor deneyiminden çıkarılması gereken en önemli derslerden birisi, çatışma sonrasında geçiş dönemi adaletinin tesis edilmesi için bütünsel bir planlamaya ihtiyaç duyulduğu gerçeğidir. Ağır Suçlar Birimi'nin ve çeşitli yargı organlarının zamanı iyi planlayamaması ve koordinasyon yapamaması nedeniyle, ağır suçlara karışmış olan birçok kişi hiçbir ceza almadı. Ağır suç işlemiş olmalarına rağmen hakikat komisyonlarına başvuran ve Ağır Suçlar Birimi'ne yönlendirilmesine rağmen birimin kapatılması yüzünden yargılanamayan birçok fail oldu.

■ Endonezya'da yaşanmakta olan kırılğan demokratikleşme süreci yüzünden Birleşmiş Milletler kendi siyasi iradesini Doğu Timor'da adaletin tesis edilmesi için tam manasıyla kullanmadı. General Wiranto gibi yüksek rütbeli sorumluların yargılanması noktasına geldiğinde, aynı siyasi irade eksikliğinden dolayı bu yargılamalar gerçekleştirilemedi.

■ Doğu Timor yargılama sistemindeki yerel kapasite eksikliği en başından bilinmekteydi. Buna rağmen, en başından uluslararası kapsamlı bir ceza mahkemesinin kurulması yönünde inisiyatif kullanmayan Birleşmiş Milletler, ulusal mahkemeler aracılığı ile suçluların yargılanabileceğine insansa da, Endonezya mahkemelerinin adaleti tesis edebileceğini ummak en başından itibaren fazla naif bir yaklaşımdı. Nitekim, Endonezya'da bulunan faillerin yargılanması noktasında Endonezya yargı sistemi, Doğu Timor'da kurulan Ağır Suçlar Birimi ile kayda değer bir işbirliğine hiç girmede.

■ İşlenen ağır suçların failleri yargılanmadıkları için hakikatlerin ortaya çıkarılması ve toplumsal uzlaşının güçlendirilmesi faaliyetlerinin etki alanı daraldı. Esas faillerin yargılama sürecine dahil olmadan ve herhangi bir ceza almadan kurtuldukları gerçeği ve kanaati, Kabul, Hakikat

ve Uzlaşma Komisyonu'nun (CAVR), çok önemli işlere imza atmış olsa da, hak ettiği toplumsal ve siyasal karşılığı bulamamasına yol açtı.

■ Doğu Timor'da bu süreç açısından belki de en iyi işleyen mekanizma Toplumsal Uzlaşma Süreci (CRP) oldu. Saha çalışması ve birebir ilişki ile çalışan bu alt komisyonlar hukuki süreçlerin yavaş işlediği bir yerde bir ölçüde adalet ve uzlaşma sağladı. Yerel adalet mekanizmalarının devreye girmesi ve adaletin her zaman ceza adaleti olmadığı yönünde yapılan çalışmalar başarılı oldu.

Ancak, insan hakları örgütleri Komisyon çalışmalarını eleştirdi. Komisyon'un hazırladığı raporu 'Gerçeği Biliyoruz, Şimdi Adalet Zamanı!' adlı kampanya ile karşıladılar.

VIII. Peru

Komisyonun Adı: Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Comisión de la Verdad y Reconciliación - CVR)

Faaliyet Süresi: 13 Temmuz 2001-28 Ağustos 2003 (yaklaşık 2 sene). 25 Haziran 2003'te Komisyon'un süresi 31 Ağustos 2003'e kadar uzatıldı.

Kapsamı: Mayıs 1980 ve Kasım 2000 tarihleri arasında devlet, Aydınlık Yol ve Túpac Amaru'nun neden olduğu cinayet, işkence, zorla kaybetmeler, yerinden edilme ve eylemlerde kullanılan terör yöntemleri ile diğer ihlallere ilişkin hakikatlere ulaşmak.

a. Siyasi Arkaplan

Zaman zaman reformist demokratik denemelere sahne olsa da, neredeyse yüzyılı aşkın bir zaman zarfında istikrarlı bir siyasi rejime kavuşamayan Peru, 1970'lere kadar otoriter askeri rejimlerle yönetildi. 1980'de Maoist Aydınlık Yol hareketi Peru'da süregiden derin sosyal ve ekonomik eşitsizliklere tepki göstererek askeri diktatörlüğü ortadan kaldırmayı ve devrim yoluyla iktidarı ele

geçirmeyi amaçlayan bir siyasi hareket başlattı. *Aydınlık Yol* kurtarılmış bölgeler yaratarak halk savaşı stratejisi ile devrimi gerçekleştirme amacındayken, diğer yandan *Túpac Amaru Devrimci Hareketi*, Küba devrimini örnek alarak doğrudan gerilla savaşı yoluyla 1982 yılında orduyu hedef alan eylemlerine başladı. Bu iki örgüt zaman zaman birbirleriyle çatışmış olsalar da, esasen güvenlik güçlerine yönelik politik şiddet eylemleri gerçekleştirdiler.

1981 yılında Aydınlık Yol'un en etkin olduğu Ayacucho bölgesinde sıkıyönetim ilan eden devlet güçleri, birçok anayasal hakkı askıya almanın ve hak ihlalleri işlemenin yanı sıra, devrimcilere karşı silahlanan yerel topluluklara destek de verdi. 1980'li yılların ortasında sivillerle devrimcilerin karşı karşıya geldiği birçok katliam yaşandı. 1990 yılında iktidara gelen Alberto Fujimori, Aydınlık Yol'un silahlı gücünü tasfiye etme amacıyla "anti-terör" kampanyası adı altında geniş çaplı bir kontrgerilla stratejisini yürürlüğe koydu.¹³⁰ Fujimori, Nisan 1992'de parlamentoyu feshetti ve anayasayı yürürlükten kaldırdı. Eylül 1992'de lideri Abimael Guzmán ve diğer önemli üyelerinin yakalanmasıyla Aydınlık Yol'un gücü büyük ölçüde azaldı. 1999 yılında örgütün yeni liderinin de yakalanması sonrasında örgüt, ayrışmalar yaşadı ve siyasi etkinliğini büyük ölçüde yitirmeye başladı.

Savaş, yoğunlukla Ayacucho bölgesinde olmak üzere, 70.000 kişinin ölümüyle ve zorla kaybedilmesiyle sonuçlandı. 2000'de Başkan Alberto Fujimori'nin görevden alınmasıyla hükümet de süregiden çatışmaları tırmandırmaktan vazgeçti. Aralık 2000'de Valentin Paniagua geçici hükümeti, sivil toplum kuruluşlarının da baskısıyla bir hakikat komisyonu kurulmasına karar verdi. Komisyon, Başkan Alejandro Toledo'nun göreve başlamasından sonra faaliyete geçti.

¹³⁰ Fujimori, aslında sadece Aydınlık Yol'u değil, bütün siyasi muhalefeti bastırma amacıyla ölüm mangaları kurdu. 1992'de Abimael Guzman yakalandıktan sonra Aydınlık Yol'un pek bir etkinliği kalmadı, ama buna rağmen Fujimori'nin rejimi daha baskıcı bir yapıya büründü.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (CVR) resmi bir hakikat komisyonu olarak kuruldu. Paniagua döneminde Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar gereği, hakikat komisyonunu oluşturmak üzere Başkan tarafından atanan bir çalışma grubu oluşturuldu. 4 Haziran 2001 tarihinde bir kararname ile Komisyon kuruldu. 4 Eylül'de ise yeni Başkan Toledo döneminde yayımlanan yeni bir kararnameyle Komisyon'un ismi değiştirildi ve yetkileri daha da genişletildi.¹³¹

CVR'nin hedefi Mayıs 1980 ve Kasım 2000 tarihleri arasında devlet, Aydınlık Yol ve Túpac Amaru'nun neden olduğu cinayet, işkence, zorla kaybetmeler, yerinden edilme, terör yöntemlerinin kullanıldığı eylemlere ve diğer ihlallere ilişkin hakikatlere ulaşmaktı. CVR ayrıca ihlallerin tarihsel ve yapısal arkaplanını da inceledi. Mağduriyetlerin tazmin edilmesine ve yapısal reformlara ilişkin öneriler yapmak da CVR'nin misyonu içindeydi.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon onu erkek, ikisi kadın olmak üzere, toplam on iki Perulu üyeden oluştu. Komisyon başkanlığını ise saygın bir akademisyen olan Salomon Lerner yürüttü. Buna ek olarak, Komisyon üyelerinin atanması Bakanlar Kurulu tarafından yapılan önerileri de dikkate alan Devlet Başkanı tarafından gerçekleştirildi. Komisyon faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere beş bölgesel ofis kuruldu.

Komisyon, iki temel yapı üzerinden faaliyetlerini yürüttü. Bu yapılardan ilki *Sonuç Raporu Merkezi* (NIF), diğeri ise *Kamusal Aktörler Grubu* (GAP) isimleriyle kuruldu. NIF, CVR'nin teknik ve idari meclisi olarak belirlendi, nihai raporun derlenmesi işini yürüttü. NIF bünyesinde üç komisyoner ile altı idari personel çalıştı. Diğer yandan, GAP ise CVR'nin halkla ilişkiler

faaliyetlerini yerine getirdi. GAP, nihai raporun kamuoyuna etkin bir şekilde anlatılması, raporun yaptığı tavsiyelerin yerine getirilmesini sağlamak adına ilgili toplumsal aktörler ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği yürütülmesi, siyasi aktörler ve devlet kurumlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmesi ve uluslararası kurumlarla ilişkilerin yürütülmesi faaliyetlerinden sorumluydu.

Komisyon'un hakikatleri ortaya çıkarmak için temel olarak kullandığı yöntem tanıklarla yapılan görüşmelerdi. İhlallerin arkaplanının anlaşılması için devlet kurumları ve askeri yetkililerle de görüşüldü, ancak devlet yetkilileri zaman zaman işbirliği yapmaktan kaçındı. Tanıklıkların alınması için hem gezici hem de sabit bölgesel ofisler oluşturuldu. Bu ofisler tanıklık toplanması, kayıtlara ulaşılması, rapor hazırlanması, vakaların araştırılması, çalışmaların anlatılması ve eğitimler verilmesi gibi faaliyetler yürüttü. Sonuçta toplam 15.220 kişinin tanıklığına başvuruldu.

Tanıklıkların toplanması iki yöntemle yapıldı: Kamuya açık ve özel görüşmeler. Kamuya açık oturumlarda komisyonerler çoğunlukla soru sormadı, detaylı görüşmeler ise idari personel tarafından ayrıca yapıldı. Kamuya açık oturumlar yapılmasının amacı mağduriyetlerin sağaltılması ve hakikatlerin kamu nezdinde de açığa çıkarılmasıydı.

İncelemeler kapsamında belirlenen bazı toplu mezarlar açıldı ve çatışma sürecinde yaşanan kayıpların tam listesi oluşturuldu. Faaliyetlerinin kapsamını oldukça geniş tutan, Komisyon, tazminatlar konusuna ilişkin öneriler yapmak için 1.161 kişinin katıldığı dokuz atölye çalışması gerçekleştirdi. Gerçekleştirilen diğer etkinlikler arasında yurttaşlık eğitimi uygulamalarının yapılması, öğretim üyelerinin eğitilmesi ve yeni bir eğitsel müfredatın oluşturulması da vardı. Tüm bu faaliyetler yelpazesi gerçekleştirilirken Komisyon, birçok sivil toplum örgütü ve devlet kurumuyla ortaklıklar kurdu ve birlikte çalışılan kuruluşların pek çoğu elindeki verileri

¹³¹ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-peru-01>

Komisyona'la paylaşarak önemli katkılarda bulundu.

İhtiyaç duyulan toplam \$11.740.000'luk kaynağın \$4.430.000'luk kısmı çeşitli hükümetler ve uluslararası fonlardan sağlandı.

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Komisyona'un yapmış olduğu incelemeler, kayıt altına aldığı tanıklıklar ve yaptığı analizler ışığında, 28 Ağustos 2003'te, 10 ciltlik ve 8.000 sayfalık bir rapor yayımlandı. Rapor, Başkan ve hükümet üyelerine sunuldu.

Komisyona'un elde ettiği bulgular şunlardı:

[1] Araştırma verilerine dayanarak çatışma döneminde hayatını kaybeden insanların sayısı 61.007 ile 77.552 arasındadır.¹³² Yüzbinlerce kişi zorla yerinden edilmiştir. [2] Ölümlerin %54'ünden Aydınlık Yol, %44,5'undan devlet ve %1,5'undan Túpac Amaru sorumlu bulundu. [3] Yasama, yargı, sivil toplum, medya ve eğitim sistemi de şiddete yönelmesi ve şiddetin dozununun arttırılmasından kurumsal olarak sorumlu bulundu.

Nihahi raporun yapmış olduğu tavsiyeler arasında mağdurlara yönelik bir tazminat programının başlatılması önemli yer tuttu. Çatışma sürecinde mağdur olan kişiler ağırlıklı olarak toplumun en yoksul olan kesimlerindendi. Nihai rapor kapsamında ulusal uzlaşı çağırısı yapılarak, Peru'da yaşayan halkların farklı etnik unsurlara ve dillere sahip olduğunun altı çizildi. Rejimin kendisini toplumun bu gerçeklerine göre yeniden düzenlemesi gerektiği belirtildi. Tavsiyeler arasında yer alan bir diğer konu da hak ihlalleri gerçekleştirilen faillele ilişkin af sorunuydu. Tespit edilen hak ihlallerinin yargı sürecine götürülmesi

¹³² Bu, istatistiksel bir tahmin. CVR, 24 bin civarında ölüm hakkında net bilgi toplayabildi. Sonra bu bilgi, istatistiksel imputation tekniği kullanan Patrick Ball ve ekibine verildi, ekip de tahmini olarak 69 bin kişinin öldürülmüş olabileceği sonucuna vardı. Bunda Peru'daki siyasi merkezin özellikle yüksek kesimlerde yaşayan yerli halktan kopukluğu önemli bir etmendi. İyi niyetli çabalara rağmen çok temel bilgileri bile toplamak mümkün olamadı.

yönünde öneriler yapıldı ve kurumsal reformların gerçekleştirilmesi gerektiği belirtildi.

Komisyona bulgularının gündemleştirilmesi amacıyla, tüm hakikat arayışı süreci ve geçmiş ihlaller adım adım fotoğraflanarak, 1.700 karelik bir fotoğraf projesi yapıldı. *Yuyanapaq: Para recordar*¹³³ isimli sergi farklı şehirlerde açıldı ve bu çalışma kitap olarak da yayımlandı. Kamuya açık olarak gerçekleştirilen oturumlar televizyondan yayınlandı ve diğer basın-yayın araçları etkin bir şekilde kullanılarak ortaya çıkarılan hakikatlerin çok sayıda kişiye ulaşması sağlandı.

Komisyona'un ortaya çıkarmış olduğu hakikatlere ilişkin devletin üst düzey mercilerinden olumlu tepkiler geldi. Kasım 2003'te Başkan Toledo, çatışmalı süreçte yaşananlar nedeniyle acı çeken herkesten devlet adına özür diledi. Bununla beraber, CVR'nin yapısal reform önerilerinin çoğu hayata geçirilmedi. Yine de, raporda ortaya konan reformlar çerçevesi sonraki süreçler için yol gösterici bir belge olma niteliği kazandı.

Tanınan yetki alanı doğrultusunda, Komisyona hiçbir zaman mahkemelerin görevini üstlenmedi. Zaten sivil toplum kuruluşları da yargılamaların önünün açık kalması için Komisyona'un "adalet sağlama" işlevinin olmaması gerektiğini savunmuştu.¹³⁴ Yargılama süreci ayrıca devam etti. Ekim 2006'da, mahkeme Aydınlık Yol'un liderini ve yardımcısını ömür boyu, diğer on kişiye ise farklı sürelerde hapis cezasına çarptırdı. Ayrıca, bir askeri üstte elliden fazla insanın kaybedilmesi ve infaz edilmesinden sorumlu tutulan askeri yetkililer hakkında tutuklama kararı çıkarıldı. Ocak 2003'te ise Anayasa Mahkemesi, 1992'de (Fujimori döneminde) yürürlüğe giren terörle mücadele yasasının bazı maddelerini anayasaya aykırı bularak iptal etti. Bu çerçevede, sivillerin askeri mahkemelerde

¹³³ Belgelemek/Hatırlamak.

¹³⁴ Yine de CVR, 42 davayla ilgili bilgileri savcılığa verdi ve o bilgiler mahkemeler tarafından kullanıldı. Fujimori'yi mahkum eden kararda CVR raporuna referans vardı..

vatana ihanet suçuyla yargılanması ve müebbet hapis cezasına çarptırılmaları durdurulmuş oldu. 2004 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından alınan bir başka kararla da kaybedilenlerin akıbeti hakkındaki hakikate erişim hakkı onandı.

Tazminatlar konusunda da zaman içinde önemli adımlar atıldı. İlk olarak, 2004 yılında, CVR'nin barış, kolektif tazminatlar ve toplumsal uzlaşma gibi başlıklarda yapmış olduğu tavsiyelerin takipçisi olma sıfatıyla temsiliyeti yüksek bir komisyon kuruldu. Temmuz 2005'te Kongre tarafından tazminat yasası çıkartıldı. Ekim 2006'da ise -her ne kadar tazminatlar süreci kesintiye uğramış olsa da- ödemelerin gerçekleşmesi için bir konsey kuruldu. Nihayetinde, 2008 yılı itibarıyla Komisyon'un ortaya koyduğu çerçeveyi dikkate alan bir tazminat mekanizması işler hale getirildi. 2007 yılında Peru Anayasa Mahkemesi, Fujimori aleyhine açılan davanın ilk duruşmasını yaptı. Altı ayrı suçla itham edilen Fujimori savunmasında masum olduğunu öne sürdü. Ancak Lima'da insan hakları ihlalleri konusunda uzmanlaşmış özel bir mahkeme, Nisan 2009'da Fujimori'yi suçlu buldu. Kasım 2009'da ise Peru Ulusal Mahkemesi, Fujimori'yi aralarında vahşice öldürme, vahşice kaçırma, ağır yaralama ve zorla kaybetme suçları da olan insanlığa karşı işlenen suçlardan sorumlu bularak mahkum etti.¹³⁵

¹³⁵ Japon asıllı bir Perulu olan Fujimori, 1990 ile 2000 yılları arasında Peru Devlet Başkanlığı görevini yaptı. Ekonomik istikrar sağladı ve Aydınlik Yol'u tasfiye etti; ancak otoriter yönetimi ve insan hakları ihlalleri nedeniyle eleştirildi. 2008 yılında insanlığa karşı suçlar kapsamında yargılanırken, Peruluların üçte ikisi Başkanlık için onu destekledi. Bir yolsuzluk skandalı nedeniyle 2000 yılında Japonya'ya kaçtı. Peru'da insan hakları ihlalleri ve yolsuzluk nedeniyle hakkında yakalama kararı olduğu için 2005 yılına kadar gönüllü sürgün hayatı yaşadı. 2005 yılında Şili'ye yaptığı bir ziyaret sırasında tutuklandı ve 2007 yılında Peru'ya iade edildi. 2007 yılında 6 yıl hapse mahkum oldu. Ancak temyiz süreci nedeniyle tutuklanmadı. 2009 yılında ölüm mangalarının insanları kaybetme, kaçırma eylemleri nedeniyle 25 yıla mahkum edildi. Yolsuzluk nedeniyle de 7.5 ve 6 yıla daha mahkum oldu. Peru yasaları en fazla 25 yıl mahkumiyete izin verdiği için cezalarının 25 yıllık kısmını yatacak.

e. Peru'da Hakikatleri Ortaya Çıkarma Sürecini Diğerlerinden Ayıran Özellikler

■ Diğer Latin Amerika ülkelerindeki hakikatlerin ortaya çıkarılması süreciyle kıyaslandığında Peru, kamuya açık oturumlar gerçekleştiren yegane ülke oldu.¹³⁶

■ Fujimori, kendi ülkesinde insan hakları ihlallerinden yargılanan ve suçlu bulunan demokratik yollarla seçilmiş ilk Latin Amerikalı liderdir.

■ Peru Hakikat Komisyonu'nun bulguları yerli halklara karşı yapılan ırkçı ve kültürel ayrımcılığın çatışmalarda temel bir rol oynadığını ortaya koydu. Komisyon'un tahminlerine göre 69 bin kaybedilen ve ölünün yüzde 75'i Quecha veya diğer yerli dilleri konuşan halklardandı.

■ Peru Hakikat Komisyonu kadınlara yönelik tecavüz ve cinsel saldırıları temel bir hak ihlali olarak gördü ve bu konuda derinlemesine araştırma yaptı. Birçok çatışma bölgesinde konuşulmayan veya kayıt altına alınmayan bu suç Komisyon'un raporunda kapsamlı olarak yer aldı.

IX. Fas

Komisyonun Adı: Hakkaniyet ve Uzlaşma Komisyonu (Instance Equité et Réconciliation - IER)

Faaliyet Süresi: Aralık 2004-Kasım 2005 (12 ay)

Kapsamı: 1956'dan 1999'a kadar meydana gelmiş olan zorla kaybetmeleri, yasadışı ve keyfi gözaltı ve tutuklamaları araştırmak.

a. Siyasi Arkan

Onyıllarca Fransız sömürgesi olarak yönetilen

¹³⁶ Bkz. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-peru-01>

Fas 1956'da bağımsızlığına kavuştuktan sonra, ülkede anayasal monarşiye dayalı bir siyasi rejim kuruldu. V. Muhammed reform politikalarını desteklemesine rağmen iktidarı muhalif güçlere kaptırmaktan korktuğu için her türlü muhalefeti bastıran bir politika izledi. 1961'de II. Hasan Kral olunca bir yandan Muhammed'in baskıcı uygulamalarına devam etti, diğer yandan da yeni bir anayasa hazırlatarak kontrollü demokratik adımlar atmaya başladı. 1963 yılında Fas'ta ilk kez genel seçimler yapıldı ve muhalefet partisi mecliste küçük bir grup oluşturdu. Kral, 1965 yılında rejime yönelik muhalefetin gerçekleştirdiği eylemleri bastırmak adına olağanüstü hal ilan etti ve bu durum 1970 yılına kadar sürdü. Parlamento faaliyetlerinin de askıya alındığı, "kurşun yılları" olarak bilinen dönemde; gizli gözaltılar, keyfi tutuklamalar, siyasi muhaliflerin kaybedilmesi yaygın uygulamalar haline geldi.

Eski İspanya sömürgesi olan Batı Sahra'nın kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkan Fas, 1975 yılından itibaren Polisario hareketi¹³⁷ ile silahlı çatışmaya girdi. Yıllarca süren çatışmalar, bölgenin statüsüne dair siyasi bir sonuç üretmezken, Fas'ta sürmekte olan baskı rejimi için milliyetçi bir dalgalanma yaratarak halk desteği sağladı ve muhalefeti zayıflattı.

1990'lı yıllarda Fas ağırdan işleyen kontrollü bir demokratikleşme sürecine girdi. II. Hasan 1990'da *İnsan Hakları Ulusal Danışma Konseyi*'ni kurdu ve halkın gerçekleştirdiği protestolar karşısında taviz vererek siyasi tutukluları serbest bırakmaya başladı. 1997 yılında iki meclisli parlamento sistemine geçildi ve 1998 yılında ise Fas tarihinde ilk kez muhalif bir hükümet iktidar oldu. 1999 yılında Hasan'ın ölümünün ardından oğlu VI. Muhammed

¹³⁷ Polisario hareketi, Batı Sahra'daki Fas egemenliğine son vermek ve bu bölgenin bağımsızlığını sağlamak için savaştan *Saguia el Hamra ve Rio de Oro'nun Kurtuluşu İçin Halk Cephesi* (Frente Popular de Liberación de Saguía el Hamra y Río de Oro) örgütüne ve faaliyetlerine verilen addır.

başına geçti. Halkın artan tepkilerinin farkında olan VI. Muhammed, geçmişte yaşanan hak ihlalleri için *Bağımsız Uzlaşma ve Tazminat Komisyonu* ismiyle bir tazminat kurumu oluşturdu. Buna rağmen birçok mağdur ve mağdur yakını geçmişteki suçlarla ilgili hakikatlerin yeterince açıklığa kavuşmadığını düşünüyordu. Bunun üzerine VI. Muhammed 7 Ocak 2004'te *Hakkaniyet ve Uzlaşma Komisyonu*'nu kurdu.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Komisyon'un ilk kurulma süreci Kraliyet kararnamesi ile gerçekleşti. Görev tanımı ise şu şekildeydi: Fas'ın bağımsızlığına kavuştuğu 1956'dan 1999'a kadar meydana gelmiş olan zorla kaybetmeler ile yasadışı ve keyfi gözaltıları araştırmak; 1999'da kurulmuş olan Bağımsız Uzlaşma ve Tazminat Komisyonu'nun elinde bulunan ve yerine getirilmemiş tazminat ödemelerinin gerçekleşmesini sağlamak; sadece maddi değil, sosyal ve psikolojik desteği de kapsayan tazminat programları önermek; devletin ve diğer suçluların sorumluluklarını ortaya çıkarmak.¹³⁸

Hala monarşik bir rejim tarafından yönetilmekte olan Fas'ta, Komisyon Kral'a doğrudan rapor veren bir yapı olarak kuruldu. Yetki alanı ise diğer komisyonlarla kıyaslandığında dar olarak nitelendirilebilir. Çok az komisyon pratiğinde görülen yargı sürecine doğrudan müdahale etme yetkisi, Fas'taki hakikat komisyonuna da tanınmadı. Buna ek olarak, Komisyon'un failleri veya mağdurları ifade vermeye zorunlu kılma ve işlenen hak ihlalleri hakkında kişisel sorumlulukları beyan etme gibi bir yetkisi de bulunmuyordu. Komisyon'a, hak ihlalleri hakkında araştırma yapma ve bilgi toplama gibi işlevleri yerine getirmesi için resmi arşivlere başvurma ve bilgi edinmek için talepte bulunma yetkileri verildi. Faillerin

¹³⁸ Human Rights Watch. Morocco's Truth Commission. 2005. <http://www.hrw.org/reports/2005/11/27/moroccos-truth-commission>

isimlerini kamuoyuna açıklama yetkisi olmamasına rağmen Kral'a bildirme yetki ve sorumluluğu vardı.

Hem kapsam hem yetki bakımından öncesinde kurulan Bağımsız Uzlaşma ve Tazminat Komisyonu'nun oldukça ötesinde olan Komisyon, Fas'ın bağımsızlık kazandığı tarihten 1999 yılına kadar geçen sürede uygulanan tüm baskı politikalarının daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde dökümünü ortaya koydu ve toplum-devlet ilişkileri bakımından Fas'ın tarih yazımına önemli bir katkıda bulundu.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon üyeleri Kral VI. Muhammed tarafından belirlendi. Kral'ın atadığı 17 kişilik komisyonda sadece bir kadın bulunmaktaydı. Eski bir siyasi tutuklu ve aktivist olan Driss Benzikri Komisyon'un başkanı oldu. Komisyon üyelerinden beşi eski tutuklu, ikisi de öncesinde sürgüne gönderilmiş kişilerdi. Komisyon hem çok uzun bir zaman dilimini hem de birbirinden farklı ihlal türlerini araştırdı. 43 yıl boyunca yaşanmış zorla kaybetme, cinsel taciz, kötü muamele, mal ve can kaybı gibi ihlalleri ele aldı.

Komisyon, faaliyetleri süresince iki farklı metodolojiyi benimsedi; bunlardan birincisi kayıp yakınları ve mağdurlara ulaşılarak yapılan alan çalışmaları, ikincisi ise arşiv ve belge taramalarıydı. Tanıklıklar, kamu görevlilerinin itirafları, belgeler ve başka araçlar ile çaprazlama olarak kontrol edildi.

Komisyon çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen ve çok uzun süreden beri politik baskı altında olan toplum için uygun yöntemin Güney Afrika örneğinden hareketle halka açık sorgular/dinlemeler olduğuna karar verdi. Günlük yazılı basın sirkülasyonunun 300.000 ile 400.000 arasında kaldığı ülkede, radyo ve televizyon, komisyonun amacına ulaşmasında kilit rol üstlendi. Öncelikle ülkenin her eyaletinde bir tane olmak üzere yirmi sorgu/dinleme yapılmasına karar verilmişti. Ancak bu sayının

gerektirdiği kaynağın büyüklüğü nedeniyle sorgular yediye düşürüldü. 6. Muhammed'in yeni bir dönemin başladığının ilanını isterken eskinin tenkidine koyduğu sınırlar komisyonu zorladı. Dinlemeler Aralık 2004 ve Mayıs 2005 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

2005 Mayıs'ından sonra Batı Sahra'da yapılması planlanan dinlemeler ise, güvenlik gerekçesiyle önce ileri bir tarihe alındı, sonra da iptal edildi. 1975 yılında Krallık tarafından ilhak edilen bölgede, Fas güçleriyle Cezayir tarafından desteklenen ve kendi kaderini tayin hakkını savunan gruplar arasında ciddi çatışmalar süregelmişti. En ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı bu bölgede yapılacak dinlemelerin, devlet için normalleşmenin başlangıcı simgelemesi açısından önemi büyüktü. Böylece yoğun hak ihlalleri yaşanan bölgelerde tanıklıklara başvurulmadı, yeterli araştırma yapılmadı.

Komisyon bünyesinde; tazminat, soruşturma ve araştırma grubu olmak üzere üç alt komite bulunmaktaydı. Faaliyetlerin yürütülmesi için 100 kişilik bir kadroyla çalışıldı. Ayrıca Rabat merkezde acil tıbbi destek için psikiyatrist, hasta bakıcı ve sosyal hizmet uzmanlarından oluşan bir kadro da Komisyon bünyesinde yer aldı. Tazminatlar alt komisyonu, ödenmesi gereken tazminatı belirleyip doğrudan Başbakan'a gönderdi ve bu tazminat ödemeleri devlet bütçesinden karşılandı.

İki yıl boyunca Komisyon binlerce mağduru dinledi, ülkenin çeşitli yerlerinde saha araştırmaları yürüttü. Bazıları televizyonda da gösterilen, mağdurların yaşadıklarını anlattıkları halka açık yedi oturum düzenlendi.¹³⁹ Ayrıca acil yardıma ihtiyacı olan mağdurlara tıbbi destek de sağlandı. Kuruluşunun üçüncü ayında Komisyon'a yaklaşık 20.000 başvuru gelmişti. Görev süresinin sonunda Komisyon 40.000'e yakın başvuru almıştı.

¹³⁹ <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/morocco1105wcover.pdf>

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Komisyron'un hazırladığı rapor, Aralık 2005'te Kral'a sunuldu ve izleyen süreçte halka da açıklandı. 742 kişinin yaşadığı çeşitli ihlaller rapor sayesinde açığa çıkarıldı. Rapor aynı zamanda ilgili zaman zarfında uygulanan politik şiddet pratiklerinde devletin rolünün hangi ölçüde olduğunu da ortaya koydu. Ancak suçluların adı açıklanmadı, hatta Komisyron'a katılanlar suçluları afişe etmeyeceklerine dair imza vermek zorunda bırakıldılar.

Komisyron tarafından yapılan tavsiyeler ise şöyleydi: [1] Yürütme organının gücünün azaltılması, yasamanın güçlendirilmesi ve yargı bağımsızlığının artırılması, [2] Güvenlik sektöründe reformlar yapılması, ceza hukukunda değişikliklere gidilmesi ve cinsel şiddete karşı yasaların yürürlüğe konması, [3] Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün imzalanıp onaylanması ve idam cezasının kaldırılması, [4] Yetkili mercilerin soruşturmaları devam ettirmesi, [5] İncelenen 16.000 tazminat başvurusundan 9.779 mağdura maddi tazminat ödenmesi, sağlık giderlerinin karşılanması ve psikolojik destek verilmesi; bazı topluluklara toplu tazminat verilmesi.

Kral, Komisyron'un tavsiyelerini halkın önünde kabul etti ve İnsan Hakları Danışma Komisyronu'nu tavsiyelerin uygulanmasını izlemekle görevlendirdi. Ayrıca tavsiyelerin yeniden düzenlenmiş bir anayasaya dahil edileceğini de açıkladı. Ancak bugün hala Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü onaylanmamış ve idam cezası da, uygulanmasa da, yasal olarak kaldırılmamış durumda. Komisyron'un ortaya koyduğu hakikatler ışığında hiçbir yargılama gerçekleşmedi. Bazı suçlular, devlet görevlerini nihai rapor sonrasında da sürdürdüler.

Ağustos 2007'de İnsan Hakları Danışma Konseyi, II. Hasan zamanında yaşanan ihlallerden zarar gören 23.676 mağdurun tazminat aldığını açıkladı. 2007'nin sonunda bireysel tazminatların

dağıtımını neredeyse tamamlanmıştı ve 16.000 kişiye toplam 85 milyon dolar tazminat ödendi. Topluluklar için belirlenen tazminat programlarının uygulamasını yürütmek üzere bir mekanizma da kuruldu.

Komisyron'un yaptırım gücünün sadece maddi tazminatla sınırlı olmasına ve suçluların isimlerinin ifşa edilememesine karşın, Fas yeni bir döneme girdi. 2011 yılında, mutlak bir otoriteye sahip olan monarkın anayasal monarşiye geçişinin teminatı olacak yeni anayasa %98,5 evet oyu ile kabul edildi. Yeni anayasa ile Kral kendisini din işleri ve devlet temsili ile sınırlayan ve parlamentonun yetkilerini arttıran dönüşümü kabul etti. Kadın hakları ve Berberi azınlığın hakları da tanınarak anayasal güvence altına alındı. Ancak bu olumlu gelişmelere karşın Kral hala, ulema konseyinin, istihbarat servislerinin, bakanlar konseyinin, güvenlik güçlerinin ve askeriyenin başkanı konumunda.

e. Fas'taki Hakikatleri Ortaya Çıkarma Sürecini Diğerlerinden Ayıran Özellikler

■ Fas'ta yaşanan hakikatleri ortaya çıkarma süreci Komisyron'un kurulması öncesinde bir rejim değişikliği olmadığı için istisnai bir konuma sahip.

■ Tazminatlar açısından başarılı uygulamalar gerçekleşmesine karşın, yargılama, hesap verme, suçluları bulma ve adlarını açıklama gibi uygulamalar gerçekleşmedi. Suçluların adı ifşa edilmediğinden faillerden bazıları hala devlet kademelerinde görevlerini sürdürdüler. Komisyron'un en çok eleştiri alan yönlerinden birisi bu oldu.

■ Bir başka eleştiri de Komisyron'un görev tanımının sadece zorla kaybetmeleri, yasadışı ve keyfi tutuklamaları kapsamaması, işkence ve ifade özgürlüğü ihlallerini dışarıda bırakmasıydı. Raporda Kral II. Hasan'ın adının geçmemesi yönünde sansür etkili oldu. Ayrıca raporun 1999'dan sonra, yani Kral II.

Hasan'dan sonraki dönemde gerçekleşen ihlalleri kapsamaması da benzer eleştirilere neden oldu.

■ Komisyon raporu ayrıca, en baskıcı uygulamaların yaşandığı Batı Sahra konusunda sessiz kaldı.

■ Eksikliklerine ve sınırlarına rağmen Fas'ın geçmiş insan hakları ihlallerini gündeme getirmesi açısından Komisyon'un çok önemli bir rolü oldu. Ancak hakikat, tazmin, adalet ve kurumsal reformlar konusunda raporun sunduğu tavsiyelerin gerçekleşmesinin askıya alınması Komisyon çalışmalarının etkisinin giderek azalmasına yol açtı.

■ Komisyon, zorla kaybedilenlerin tam listesini yayımlamadı. İnsan hakları kuruluşları tarafından bu, zorla kaybetme suçunun (faillerin isimleri açıklanmadığı, yargılama yapılmadığı ve mezar yerleri tespit edilmediği için) sürdürüldüğü şeklinde yorumlandı. Benzer şekilde faillerin yargılanmaması, adlarının açıklanmaması, sorumlu olan kurumların belirtilmemesi de cezasızlık uygulamasının devam etmesi anlamına geldi.

X. Brezilya

Komisyonun Adı: Resmi Hakikat Komisyonu (Comissao Nacional da Verdade)

Faaliyet Süresi: Mayıs 2012-2014 (Yaklaşık 2 yıl)

Kapsamı: Askeri diktatörlük döneminde kaybedilen, alıkonan, sürgüne gönderilen kişileri tespit etmek ve 1964 darbesinde ABD'nin rolüne dair belgelere ulaşmak.

a. Siyasi Arkaplan

Brezilya, yirmi yılını (1964-1985) askeri diktatörlük tarafından baskı ve şiddet altında geçirdi. Başkan João Belchior Marques Goulart'ın sosyalizan politikaları (eğitim, vergi, toprak ve seçim reformları), Brezilya'nın

muhafazakar politikacıları, çok uluslu şirketler ve ABD'de kaygı yarattı; 1964 yılında yapılan bir askeri darbe ile Goulart'a görevden el çektilirdi. 1961-1966 yılları arasında ABD'nin Brezilya Büyükelçiliği'ni yapan Lincoln Gordon, darbeyi örgütleyenler arasındaydı. ABD uçak gemisi USS Porstal da gerektiğinde darbeye destek olmak üzere Rio de Janeiro açıklarında bekletildi.

Brezilya'da gerçekleştirilen askeri darbe ve cunta rejiminin konsolide edilme yöntemi daha sonra diğer Latin Amerika ülkelerindeki darbelere örnek teşkil etti. Darbe sonrasında ordu, doğrudan seçim yerine, seçim sürecini etkileyebildikleri bir siyasi sistem kurarak ordunun rızasını almış iki siyasi partinin rejim içerisinde olmasını sağladı.¹⁴⁰ Bu şekilde yeni rejimin toplumsal meşruiyeti örülmeye çalışıldı. Özellikle 1968-1974 yılları arasında sol hareketin giriştiği politik şiddet eylemleri sürecinde, ülkedeki insan hakları ihlallerinde kayda değer bir artış oldu.

Askeri darbenin en karakteristik özelliği haksız tutuklamalar, tecavüz ve hadım etmeyi de içeren yaygın işkenceydi. Öğretim elemanlarının ve devlet memurlarının tasfiyesi, kaçırılmalar ve kaza süsü verilen katliamlar da muhalefeti bastırmak için kullanılan yöntemler arasındaydı. Askeri rejimin başına Castelo Branco geçirildi. Bu süreçte 50.000'den fazla insan gözaltına alındı ve 10.000 kişi sürgüne gönderildi.¹⁴¹ Bunların arasında askeri darbenin alaşağı ettiği Goulart da vardı.

Branco'dan sonra askeri yönetimin başına geçen General Artur da Costa e Silva döneminde de devletin her türlü birimine ve üniversitelerle medyaya müdahale ve baskı artmaya devam etti. Muhafif hareketler

¹⁴⁰ Collier, R. B. *Paths Toward Democracy: The Working Class and Elites in Western Europe and South America*. 1999:134-138.

¹⁴¹ Filho, P. C. "Truth Commission in Brazil: Individualizing Amnesty, Revealing the Truth". 2012. <http://yris.yira.org/essays/440>

de hapisteki yandaşlarının işkenceden kurtulması ve serbest bırakılması için yabancı diplomatları kaçırdı ve bazen öldürdü.

Brezilya'da sivil hükümete geçiş, cunta dönemi ile hesaplaşmayı sağlayacak geniş bir toplumsal iradede yoksun bir şekilde gerçekleştiğinden, resmi bir hakikat komisyonu kurulamadı. 1979 yılında çıkarılan af kanunu gereği ilgili dosyalar 24 saatliğine sanık avukatlarının erişimine açıldı. Avukatlara tanınan bu kısıtlı erişim, araştırmacılara belgelere erişim için bir imkan sağladı: Avukatlar, 24 saatliğine aldıkları belgelerin birer kopyasını çıkartarak Yüksek Askeri Mahkeme'nin elindeki bütün belgelere ulaştı.

b. Gayriresmi Hakikat Komisyonu

Sao Paulo Başpiskoposu Kardinal Paulo Evaristo Arns'ın liderliği ve Dünya Kiliseler Konseyi'nin desteğiyle 1985 yılında insan hakları ihlallerini araştırmak için sivil bir komisyon kuruldu. Resmiyeti kabul edilen bir hakikat komisyonu olmaması dolayısıyla Komisyon'un önündeki en önemli engellerden birisi devlet belgelerine erişimdi. Avukatların söz konusu evraklara erişimi bu sorunu çözerek Komisyon'un 1964-1979 yılları arasında gerçekleşen olaylarla ilgili birtakım bulgulara ulaşmasını sağladı. 1964-1985 arası süren askeri cunta rejimi boyunca muhaliflere sistematik olarak işkence uygulandı. Diğer yandan, 1979 yılında çıkarılan af kanunu, her ne kadar belgelere erişimi mümkün kılmış ve siyasi mahkumların salıverilmesiyle sonuçlanmış olsa da, hak ihlalleri yapan faileri de aklamış oldu.¹⁴²

Başpiskopos'un öncülük ettiği gayriresmi Komisyon, 35 kişiden oluşmaktaydı. Komisyon çalışanlarının çoğu kimliklerinin açıklanmasını istemediler; sadece iki kişi adının açıklanmasında bir beis görmedi: Kardinal Arns ve Presbiteryan Vekil Jaime Wright. Tam manasıyla profesyonel bir yol izlemekten ziyade Komisyon yürütücüleri çalışanları seçerken güven ilişkisini esas aldılar.

Çalışmanın arkasında kurumsal olarak Dünya Kiliseler Konseyi olduğundan dolayı Komisyon'un yapmış olduğu harcamalar da bu kurum tarafından karşılandı. Toplamda Komisyon çalışmaları için yaklaşık 350.000 dolar harcandı.

Komisyon'un çabaları sonucunda toplanan 6.946 sayfalık arşiv, öncelikle 12 bölüm olarak düzenlendi. İki profesyonel gazeteci tarafından eldeki veriler daha kolay okunabilir ve incelenebilir hale getirildi. Rapor çalışmalarına baskı döneminin nihayete erdiği 15 Mart 1979 tarihinden sonra hız verildi.

Komisyon'un makro siyasi dengeler konusunda gösterdiği hassasiyet raporun kitaplaştırılıp yaygınlaştırılma tarihini de belirledi. 1964 yılından bu yana Brezilya'nın ilk sivil devlet başkanının göreve geldiği Mart 1985 tarihi beklendi ve Brezilya: Bir Daha Asla! (Brasil: Nunca Mais) adı verilen rapor bu şekilde yaygınlaştırıldı. Raporun ABD'de yayımlanacak olan İngilizce çevirisi de hazırlanmıştı. Cenevre'de muhafaza edilen mikrofilm de düşünüldüğünde, rapor yayımlanıp kitap olarak dağıtıldığı zaman hükümetin raporun ortaya koyduğu bulguların duyurulmasını engellemesinin hiçbir yolu yoktu.

c. Gayriresmi Hakikat Komisyonu Raporu

Raporun elde ettiği bulgulara göre işkence ordunun cezalandırma sistemi içerisinde esaslı bir yer tutmaktaydı ve mağdurlardan bilgi almak için kullanılıyordu. İmzalatılan sanık ifadelerinin de işkence altında kayda geçtiği, yargı sürecine müdahil olan tüm yetkililerin bu durumdan haberdar olduğu belirlendi.

Raporda yer alan yaklaşık 2.700 sayfalık tanıklık içerisinde 300 farklı işkence yöntemi tespit edildi. Aynı zamanda, nihai rapor kapsamında 17.000 mağdur isimleriyle belirtildi. Dava dosyalarında adı geçen 444 işkencecinin isimleri de kamuoyuna açıklandı. Hepsisi olmasa da, bu kişilerden bazılarının memuriyetleri sona erdirildi, terfi etmeleri engellendi. Rapora göre askeri baskı döneminde zorla kaybedilen insan sayısı 479 olarak belirlendi.

¹⁴² Bickford, L. "Unofficial Truth Projects". 2007:1006.

Nihai raporda yapılan en önemli tavsiyelerden biri geçmişte yaşanmış adaletsizliklerin ve insan hakları ihlallerinin yeniden yaşanmasını engellemek amacıyla toplumun siyasi süreçlere müdahil olması ve yaşanan ihlallerde devletin sorumluluğunu tespit etmek için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması çağrısıydı.

Raporun yayınlanmasından on yıl kadar sonra Brezilya ordusu sistematik işkence iddialarının doğru olduğunu kabul etti. Bu doğrultuda, 1995 yılında çıkarılan bir yasa ile cunta döneminde 136 kişinin öldürüldüğü kabul edildi ve Ölüm ve Kayıplar Özel Komisyonu kurulmasının ardından bir tazminat programı başlatıldı. Bu yasal çerçevede dışında kalan mağdurlar için de 2010 yılında kurulan Af Komisyonu ile yaklaşık 12 bin mağdur tazminat kapsamına alındı.

Ayrıca, 2010 yılı itibarıyla, Brezilya ordusu tarafından darbe yapıldığından bu yana gerçekleştirilen yıldönümü kutlamalarına son verildi.

d. Resmi Hakikat Komisyonu

Cunta döneminin ilk yıllarında dahil olduğu Marksist sol örgütlerde şehir gerilla faaliyetlerine katılan ve 1970-1972 yılları arasında tutuklu kaldığı sürede kendisi de sistematik işkenceye tabi tutulan Dilma Rousseff'in 2010 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesiyle beraber, resmi bir hakikat komisyonunun kurulması için önemli adımlar atıldı. İki yıllık bir çalışma süresine sahip olan Ulusal Hakikat Komisyonu, Rousseff tarafından Mayıs 2012'de göreve getirildi.

e. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Brasil: Nunca Mais'in aksine, Ulusal Hakikat Komisyonu'nun amaçları ve çerçevesi net bir şekilde çizildi. Komisyon'un temel amacı "hakikate erişim hakkı"nı ortaya koymak ve "ulusal uzlaşma"yı teşvik etmektir. Yedi kişiden oluşan Komisyon, temel olarak askeri diktatörlük döneminde kaybedilen, alıkonan, sürgüne gönderilen kişileri tespit etmeyi ve 1964 darbesinde ABD'nin rolüne dair belgelere

ulaşmayı amaçlıyor. Fakat 15 Mart 1979 ile 15 Mart 1985 tarihleri arasında devlet başkanı olan João Figueiredo tarafından çıkarılan Genel Af Kanunu, resmi olarak kurulan Ulusal Hakikat Komisyonu'nun da önünde bir engel olarak durmaktaydı. Af Kanunu'yla faillelere getirilen dokunulmazlık Kanun'dan yararlanan failleleri soruşturmadan muaf tutuyor ve Komisyon'un çalışmalarına engel teşkil etmeye devam ediyor.

f. Brezilya'da Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ Ulusal Hakikat Komisyonu, sadece Brezilya hükümetine ait gizlilik kararı alınmış belgeleri değil, ABD hükümeti ve CIA'den iletilen ve üzerinden gizlilik kararı kaldırılmış belgeleri de inceleyebilecektir.

■ Mayıs 2012'de resmi bir şekilde kurulan ve yaklaşık iki yıllık bir çalışma süresi belirleyen Ulusal Hakikat Komisyonu, faaliyetlerine ve çalışmalarına halen devam ediyor ve nihai raporu henüz yayımlanmadı.

XI. Eski Yugoslavya Bölgesi

Komisyonun Adı: Bölgesel Hakikat Komisyonu (The Regional Commission on Truth Telling - RECOM)

Kapsamı: Eski Yugoslavya bölgesi topraklarında 1991-2001 arasında işlenmiş olan savaş suçları ve diğer büyük insan hakları ihlalleri hakkında hakikatleri tespit etmek

a. Siyasi Arkaplan

20. yüzyılın sonu Balkanlar'da oldukça vahşi ve kanlı savaşlara tanıklık etti. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin ömür boyu devlet başkanı olan Jozip Broz Tito'nun (1892-1980) ölümünden 10 yıl sonra Yugoslavya, etnik kıyım, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçların da işlendiği oldukça kanlı

savaşlar sonucu parçalandı. Yaklaşık 130 bin insan öldürüldü, binlercesi toplama kamplarına atıldı, tecavüze uğradı; yüz binlerce insan yüzyıllardır yaşadıkları topraklarından söküldü.

Bu suçların en üst düzey sorumluların bir kısmı, Eski Yugoslavya İçin Kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (ICTY) yargılandı. Bazı failler yerel mahkemelerde de mahkum edildi. Ancak bu, kurbanların ne adalet arayışlarını ne de vicdanlarını rahatlatmaya yetti.

Bugün eski Yugoslavya halkları, Bosna Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Slovenya adında farklı ulus-devletlerin egemenlikleri altında yaşıyor.

Bu yeni devletlerin oluşumu, milliyetçilik, ulusalcılık ve ulusal kahramanlık damarlarını epeyce şişirmiş olmasına rağmen, bu ülkelerdeki hak örgütleri savaşın bitiminden hemen sonra henüz devletleşme süreçleri tamamlanmamışken bölgede kalıcı bir barışın sağlanması için kolları sıvadı. 'Düşman' devletlerin, hele henüz acılar bu kadar tazeyken, örgütlerinin beraber çalışmaları hiç kolay olmadı. Birbirlerini ikna etmek için sayısız görüşme, sert tartışma, ayrılma ve uzlaşma yaşadılar. Sonunda 26 Mart 2011'de hak örgütleri, mağdur örgütleri, gençlik örgütleri, savaş gazileri, dini topluluklar, mağdurların yakınları ve diğer bazı bireyler savaş sırasında işlenen insanlığa karşı suçları, savaş suçlarını ve diğer insan hakları ihlallerini tespit etmek üzere bölgesel bir hakikat komisyonu kurulması (RECOM) konusunda anlaştı.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

RECOM, eski Yugoslavya topraklarında 1991-2001 arasında işlenmiş olan savaş suçları ve diğer ağır insan hakları ihlalleri hakkında hakikatleri tespit edecek olan bölgesel bir komisyon.

Eski Yugoslavya'yı oluşturan devletleri kapsayacak bölgesel bir komisyon kurulması için RECOM girişimcileri,

sivil toplum örgütleri oldu. Komisyon kurulduğunda ise, kuruluşunu gerçekleştiren devletlerden tamamen bağımsız olacak.

RECOM, eski Yugoslavya'nın parçalanmasını takip eden savaşta işlenen soykırım, savaş suçları ve diğer ağır insan hakları ihlalleri hakkındaki gerçekleri ortaya çıkarma gündemiyle kurulan ve yargı yetkisi olmayan bir yapı.

Komisyon bunun yanında savaşa ve savaş suçlarına yol açan siyasal ve toplumsal nedenler hakkındaki gerçekleri tespit etmeye de yetkilendirildi.

Komisyon'un hedeflerinden biri de insan kaybının adlandırılarak bütünüyle tespit etmek ve eski Yugoslavya'daki savaşlarda kurbanların acılarına yol açan gerçekleri ortaya çıkarmak.¹⁴³

Bu ilke ve anlayış çerçevesinde RECOM'un yetki alanı şöyle belirlendi:

■ Eski Yugoslavya topraklarında 1 Ocak 1991 ile 31 Aralık 2001 arasında işlenmiş olan savaş suçları ve diğer ağır insan hakları ihlalleri hakkında hakikatleri tespit etmek;

■ Savaşların ya da diğer silahlı çatışma biçimlerinin, savaş suçlarının ve diğer ağır insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasına neden olan siyasal ve toplumsal koşulları tespit etmek ve 2001'den sonra ortaya çıksa da suç ve ihlallerin sonuçlarını araştırmak;

■ Mağdurların maruz kaldığı adaletsizlikleri kabul ederek tanıma ve kurbanlarla dayanışma kültürü oluşmasına katkıda bulunmak;

■ Kaybedilenlerin akıbetlerini ortaya çıkartmak;

■ Yugoslavya sonrası devletlerdeki siyasal seçkinlerin ve toplumsal kesimlerin savaş suçları

¹⁴³ http://cdtp.org/wp-content/uploads/2014/02/Glas-18_eng-ff.pdf

ve diğer ağır insan hakları ihlalleri hakkındaki gerçekleri kabul etmesine yardımcı olmak.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Bu Komisyon'un hangi zaman dilimini inceleyeceğini (1991- 2001); kimlerden oluşacağını (5 Bosnalı, 3'er Hırvat, Kosovalı, Sırp, 2'şer Makedon, Karadağlı ve Sloven), ne süreyle çalışacağını (3 yıl, en fazla 6 ay uzatılmak üzere) ve yetki alanlarını ve gündemini belirlediler. Aktivistler bir ay içinde söz konusu ülkelerden RECOM girişimini destekleyen 500 bin imza topladı.

2012'nin Temmuz ve Ağustos aylarında bir facebook kampanyası düzenlendi, bölge insanları RECOM sürecini desteklediklerini belirten fotoğraflarını paylaştı. 2012 Eylül ayında yeni bir kampanya başlatıldı.

Bu kez bölge insanları devlet başkanları ve başkanlık konseyi üyelerine RECOM süreci için temsilci atamaları için kartpostal gönderdi.

2013 Eylül'ü ile 2014 Haziran ayları arasında bölge ülkelerinin başkentlerinde düzenlenen maratonlarda 'RECOM İçin Koşun' kampanyası düzenlendi.

Daha sonra 7 ülkenin önde gelen aydınları, akademisyenleri, sanatçıları, gazetecileri ile bir Komite oluşturuldu. Bu Komite'nin görevi RECOM için siyasal düzlemde savunuculuk yapmaktır. Komite üyeleri sefirler, bakanlar, başbakanlar ve devlet başkanlarıyla görüştü. Amaç, bölgedeki ülkelerin anayasalarını bölgesel bir hakikat komisyonu kurulması için uyumlu hale getirmek ve ülke yönetimlerinin onayını almaktır. Bölgedeki 9 devlet başkanından (Bosna Hersek'in 3 devlet başkanı var) 7'sinin onayını almayı başardılar.¹⁴⁴ Hukuk uzmanları Eylül 2013'te RECOM Statüsü Önerisi için çalışmaya başladı. 10 aylık bir süre içinde sivil toplum örgütleriyle de görüşerek Başkanlar ve ülkelerin yürütme güçlerinin kabul

¹⁴⁴ Kosova ve Sırbistan devlet başkanları henüz RECOM için destek belirtmedi.

edebileceği bir statü hazırlandı.

Tasarı, devlet başkanları ve başkanlık konseylerine Temmuz 2014 başında ulaştı ve Eylül ayına kadar değerlendirme için süre verildi. Eylül sonrasında tasarı Kasım 2014'te toplanacak olan RECOM Meclisi'ne gidecek. Bunun kabul edilmesi halinde tasarı bölge hükümetlerine verilmek üzere Başkanlara iletilecek. Hükümetlerin de kabul etmesi halinde ülke parlamentolarında oylanacak olan tasarı uluslararası bir anlaşma halini alacak.

Şimdilik tasarı halinde olan metinlerde RECOM faaliyetleri şöyle belirleniyor:

■ Savaş suçları ve diğer ağır insan hakları ihlalleri hakkında bilgi toplamak; bunların detaylı bir dökümünü yapmak ve suistimal örüntüsünü ve sonuçlarını tespit ederek aktarmak;

■ Kaybedilenlerin akıbetini ortaya çıkartmak üzere bilgi toplamak ve Anlaşma'ya taraf olan aktörlerin işbirliği ile bu insanları veya mezarlarını aramak;

■ Savaşlar ve diğer silahlı çatışmalar nedeniyle insan kayıplarının listesini oluşturmak;

■ Hapis ve gözetim yerleri, yasadışı özgürlüğü kısıtlanan, işkence gören veya kötü muameleye uğrayan insanlar hakkında bilgi toplamak ve gerekli olduğunda kimlik bilgilerini koruyarak bu yerlerin ve insanların listesini oluşturmak;

■ Mağdurlar ve diğerlerinin savaş suçları ve diğer ihlallerle ilgili anlatımları için kamuya açık toplantılar düzenlemek;

■ Mağdurlara tazminat önermek,

■ İlgili ülkelerin vatandaşlarının çok kolay ulaşabileceği şekilde Sonuç Raporu'nu oluşturup yayımlamak.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Bkz. http://www.zarekom.org/The-Coalition-for-RECOM_en.html

TARİHSEL UZLAŞI

KOMİSYONLARI

I. Amerika Birleşik Devletleri

Komisyonun Adı: Savaş Dönemi Tehcir ve Sivillerin Alıkonulmasına Dair Komisyon (Commission on Wartime Relocation and Internment of Civilians - CWRIC)

Faaliyet Süresi: Temmuz-Aralık 1981 (5 ay)

a. Siyasi Arkaplan

7 Aralık 1941'de II. Dünya Savaşı sürerken, Japon İmparatorluk Deniz Kuvvetleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin Pasifik Filosu ve Pearl Harbor Askeri Üssü'ne yaptığı saldırılarla, ABD'ye iç savaştan beri yaşadığı en büyük askeri yenilgiyi yaşattı. Bu saldırının arkasında sabotaj ve casusluk olduğu şüphesi yayıldı. Olası Japon saldırıları korkusu, hem devlet hem de halk nezdinde Japon-Amerikalı vatandaşlara karşı tahriklere yol açtı. 19 Şubat 1942 tarihinde dönemin başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından yürürlüğe koyulan 9066 sayılı kararname ile, ülkenin Batı Yakası'ndaki Japon-Amerikalı vatandaşlar ve yabancılar¹⁴⁶ "askeri zaruretten ötürü" zorla yerlerinden edildi, ülkenin iç kısımlarındaki toplama kamplarına yerleştirildi. 1946 yılına kadar son derece kötü koşullarda kışlalarda yaşamaya zorlu bırakılan Japon-Amerikalı vatandaşların ve yabancıların, Amerika'nın Batı Yakası'nda yaşamaları, çalışmaları ve gezmesi yasaklandı.

II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan Devleti bir yasa ile Japon-Amerikalı vatandaşlarının kaybettiği mal ve mülkler için tazminat ödedi. Ancak bu yasa toplumdan dışlama ve zorla yerinden edilme politikalarına maruz bırakılanlar hakkında Amerikan toplumundaki yaftalara, psikolojik ve toplumsal tahribata yönelik

¹⁴⁶ Çoğunluğu ABD'de yaşayıp da vatandaşlık alamamış, mukim yabancı statüsünde olan Japon kökenlilere "issei", ABD'de doğmuş birinci jenerasyon Japon-kökenli vatandaşlara "nisei" deniyor. Kamplara konan Japon etnisiteli 120.000 kişinin 2/3'ü nisei idi: Kashima, T. *Personal Justice Denied: Report of the Commission on Wartime Relocation and Internment of Civilians*. 1996.

kapsamlı bir program içermiyordu. Amerikan toplumunda savaş dönemi kamplarının uygun ve çoğunlukla sorunsuz mekanlar olduğu inancı yaygındı.¹⁴⁷ Kamplarda kalmış kişilerden toplanan tanıklıklar uzun süre bu inancı yıkmaya çalıştı, ancak 1970'lerden itibaren Japon-Amerikalı aktivistlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve politikacıların gündeme getirdikleri tazminat talepleri ve ABD Kongresi'ne yaptıkları baskılara kadar somut bir adım atılmadı.¹⁴⁸ 1980 yılında ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nden geçen kanun teklifi, dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter tarafından kabul edildi ve bir komisyon kurulması kararlaştırıldı.

b. Komisyon'un Amacı, Yetki Alanı ve Görevleri

Komisyon'un amacı, 9066 sayılı kararnamenin ardında yatan gerçekleri ve koşulları araştırmak, hak ihlallerini tespit etmek ve uygun tazminatları belirlemektir. Komisyon'un yetki alanı, Senato kararıyla Alaska'nın güneydoğusunda Alaska'nın yerli Aleut halkının tutulduğu kampların da incelenmesi için genişletildi. Komisyon aradan kırk yıl geçmesine rağmen vatandaşların ve mukimlerin hakları ve özgürlüklerine dair o dönemde yaşanan olayların hangi gerçeklere dayandığının ve kararların meşru olup olmadığının karanlıkta kaldığını savundu; bu konuları aydınlatmayı amacı olarak belirlediğini duyurdu.

Komisyon failleri yargılama yetkisine sahip değildi. Kırk yıl sonra bir "tarihsel hakikat komisyonu" olarak kurulmuş olması ve faillerin çoğunun hayatta olmaması bunun için gösterilen

¹⁴⁷ İşin aslı, kampların yönetiminden sorumlu Savaş Tehcir Makamı (*War Relocation Authority*), isseilere iş ya da pozisyon vermeyi reddeden niseileri, yani birinci nesil vatandaş olan Japon-Amerikalıları kayıran bir politika izliyordu. Bu da kamplarda nesiller arasında gerilimler oluşmasına, aile yapılarının çökmesine yol açmıştı. Bkz: Yanagisako, S. *Transforming the Past: Tradition and Kingship Among Japanese-Americans*. 1985.

¹⁴⁸ Bkz: Starn, O. "Engineering Internment: Anthropologists and the War Relocation Authority". 1986: 700-720. Yeni nesil Japon-Amerikalı aktivistlerin oluşturduğu Tazminat Hareketi (Redress Movement) üzerindeki 1960'larda ABD'deki Sivil Haklar Hareketi'nin etkisi yadsınamaz.

gerekçe oldu. Bununla beraber, Komisyon devlet ve askeri kurumlardan herhangi bir belgeyi temin etme yetkisine sahipti ve nihai kararını devlete bir tavsiye niteliğinde sunabiliyordu.

c. Komisyon'un Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri

Komisyon, dönemin ABD başkanı Jimmy Carter, Kongre ve Senato tarafından seçilen dokuz kişiden oluşturuldu. Komisyon başkanlığına tek kadın üye olarak Washington eyaletinden avukat Joan Z. Bernstein getirildi; diğer üyeler hukukçular, siyasetçiler ve din adamlarından oluşuyordu. Japon-Amerikalı Vatandaşları Derneği (*Japanese American Citizens League*) ve Ulusal Düzeltme ve Tazmin Koalisyonu (*National Coalition for Redress and Reparations*) başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları tanıklıkların hazırlanmasına yardımcı oldu.

Komisyon yaptığı bir çağrıyla 1981 yılının Temmuz ile Aralık ayları arasında on şehirde yirmi ayrı tarihte görüşmeler gerçekleştirdi, 750'den fazla tanıklık dinledi. Tanıklıklar II. Dünya Savaşı sırasında kamplarda tutulmuş Japon-Amerikalılar ve Aleutlar ile birlikte eski hükümet yetkilileri, kamuya mal olmuş kişiler, ilgili vatandaşlar ve Komisyon'un araştırdığı konularda daha önce araştırma yapmış tarihçilerden oluşuyordu.¹⁴⁹ Görüşmeler kamuya açık bir şekilde gerçekleşti ve kayda alındı. Ayrıca danışman, gönüllü ve görevlilerden oluşan yaklaşık 35 kişilik bir grup ulusal arşivlerde araştırma yaptı, belgelerin hazırlanması ve derlenmesi için Komisyon'a destek oldu. Komisyon, arşiv belgeleri ile birlikte, dönem hakkında kişilerin yazdığı anılar ve tanıklıklar dahil pek çok farklı metinden faydalandı. "Reddedilmiş Kişisel Adalet" (*Personal Justice Denied*) adlı 467 sayfalık nihai rapor Aralık 1982'de yayımlandı.

¹⁴⁹ Uluslararası Geçiş Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice [ICTJ]). *Research Brief: Selected examples of United States Commissions of Inquiry*. 2008. <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-USA-Commissions-Inquiry-2008-English.pdf>

d. Nihai Raporun Yaptığı Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Raporda Komisyon öncelikle casusluk veya sabotajı işaret eden herhangi bir delil bulunmadığına hükmetti. Buna rağmen, ABD hükümetinin sistematik bir şekilde dışlama, yerinden etme ve tutuklama politikalarını sürdürdüğünü, 'askeri zaruret' gerekçesinin meşru bir dayanağı olmadığını ve hak ihlallerinin "ırksal önyargı, savaş isterisi ve siyasi önderliğin başarısızlığından" kaynaklandığını kararlaştırdı.¹⁵⁰

Raporun savaş tutuklularına yönelik altı önerisi vardı: [1] ABD Kongresi kamu nezdinde bir özür yayımlamalı; [2] ABD Başkanı sokağa çıkma yasağını çiğnediği için cezalandırılanlar ve savaş sırasında ırk ayrımcılığı veya etnik ayrımcılık nedeniyle hüküm giyenleri affetmeli; [3] Kongre, savaş sırasındaki uygulamalar nedeniyle pozisyon, statü veya yetki kaybına uğrayanların iade taleplerini gözden geçirmeli; [4] Kongre, olayların yarattığı sorunların çözüme kavuşturulması için eğitim ve insani amaçlarla kurulacak bir fon için para ayırmalı; [5] Savaş sırasında hapsedilmiş ve hayatta olan 60.000 kadar Japon-Amerikalı şahıs için kişi başına 20.000 \$ tazminat ödenmeli; [6] Evinden edilen Aleutlara kişi başına 5.000 \$ ödenmesi için 5 milyon dolarlık bir fon ayrılmalı.¹⁵¹

Komisyon'un önerilerinden hareketle ABD Hükümeti kamu nezdinde bir özür yayınladı ve tazminat ödedi. Tazminatlar sadece 40 yıl aradan sonra halen hayatta olan mağdurlara ödendi, bu açıdan ihlallerden etkilenmiş tüm ailelere erişilmedi. Raporun en tartışmalı noktalarından biri, savaş döneminde kullanılan "toplama kampı" (concentration camp) ifadesi yerine "tehcir kampı" ya da "tehcir merkezi" (relocation camp/center) ifadesini kullanması oldu. Rapora

¹⁵⁰ Kashima, T. 1996.

¹⁵¹ "Commission on Wartime Relocation and Internment of Civilians". Densho Encyclopedia. http://encyclopedia.densho.org/Commission_on_Wartime_Relocation_and_Internment_of_Civilians/

göre bunun nedeni, Avrupa'da Nazi kamplarında yaşanan vahşetle eşleştirilen "toplama kampı" ifadesinin aksine, tüm zorluklara rağmen Amerikan devletinin kamplarında Japon kökenlilere karşı sistematik işkence ve yok etme politikalarının olmamasıydı.¹⁵²

Kamuya açık tanıklıklar ve Komisyon'un raporu, ABD'de medyada geniş yankı buldu ve II. Dünya Savaşı sırasında ABD'deki kampların uygun ve sorunsuz mekanlar olduğu yargısının değişmesine yardımcı oldu. Komisyon'un kararlarının önemli hukuki etkileri de vardı: 1988 yılında geçirilen Sivil Özgürlükler Kanunu (Civil Liberties Act) için önemli bir öncül oldu. 1940 yıllarında sadakatsizlik ve casusluk suçlarından hüküm giymiş Japon-Amerikalı vatandaşların haklarının iade edilmesine yönelik açılan davaların kazanılması da hukuki olarak emsal teşkil etti.

Komisyon sürecinde sorumlu tutulan başlıca kurumlardan ABD Nüfus Sayımı İradesi, savaş döneminde Japon kökenli kişileri fişlediği ve ayrımcı politikalarını desteklediği iddialarını ilk başta reddetti, ancak 2007 yılında çıkan yeni delillerle sorumluluğu kabul etmek zorunda kaldı.

e. ABD'deki Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ İncelediği olaylardan 40 yıl kadar sonra oluşturulması nedeniyle tarihsel bir hakikat komisyonu olma niteliği taşımaktadır. Mevcut siyasi otoriteye büyük bir tesiri dokunmadı. Çoğunlukla savaş tehcirine uğramış Japon-Amerikalılar'ı takip eden jenerasyonun hukuki girişimleri ve lobi faaliyetlerinin bir sonucu olarak

¹⁵² Rapora eleştiri getirenler, "toplama" yerine "tehcir" sözcüğünün kullanılmasının savaş sırasında yaşananları "doğallaştırdığını" ve "elzem bir şeymiş gibi" gösterildiğini savunuyor. Bkz. Hirayabashi, J. "'Concentration Camp' or 'Relocation Center' – What's in A Name?". 1994. <http://www.discovernikkei.org/en/journal/2008/4/24/ending-communities/>

kurulması, siyasi değil, hukuki sonuçlarının olmasını sağladı.

■ Komisyon, belirli bir dönemde devletin uyguladığı sistematik devlet şiddetini ifşa etmekten çok, belirli etnik gruplara yönelik ayrımcılığa ve hak ihlallerine değiniyor. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında, çok daha az sayıda olsa da İtalyan ve Alman kökenli Amerikalılar da kamplara yerleştirilmiş, ancak Komisyon raporunda bu gruplara karşı hak ihlali olmadığını söylemiştir.

II. İrlanda

Komisyonun Adı: Geçmiş Üzerine Danışma Grubu (Consultative Group on the Past)

Faaliyet Süresi: Temmuz-Aralık 1981 (5 ay)

a. Siyasi Arkaplan

Birleşik Krallık'a bağlı Kuzey İrlanda'nın anayasal statüsü ve ülkedeki (çoğunluğu Katolik) İrlanda milliyetçileri ile (çoğunluğu Protestan) birlikçiler (*Unionists*) ve sadakatçiler (*Loyalists*) arasında 1966 yılında başlayan,¹⁵³ İngiliz güvenlik güçleri ve paramiliter gruplarının da dahil olduğu siyasi çatışmalara "Sorunlar" (*Troubles*) adı verilir. Her iki taraftan yaklaşık 3.500 kişinin öldüğü, işkence ve zorla kaybetme gibi pek çok hak ihlalinin gerçekleştiği otuz yıllık bir dönemin ardından 1994 yılında, cumhuriyetçi ve sadakatçi paramiliter gruplar arasında yapılan ateşkes ile başlayan barış süreci, dört yıl sonra Belfast Antlaşması ile sonuçlandı; siyasi şiddet tamamen bitmese de önemli ölçüde azaldı. Bugüne kadar Kuzey İrlanda'da bir hakikat komisyonu kurulmadı; ancak sivil ve resmi girişimler ile pek çok farklı hakikat arayışı ve komisyonlar oluşturuldu ve soruşturmalar gerçekleşti.

¹⁵³ Kuzey İrlanda modern tarihindeki çatışmaların tam olarak ne zaman başladığı tartışılan bir konu. Hakikat arayışındaki oluşumların çoğu Ulster Gönüllü Kuvvetleri'nin (Ulster Volunteer Force) kurulduğu 1966 yılını başlangıç kabul ediyor.

b. Farklı Hakikat Girişimleri, Amaçları, Yetki ve Görevleri

Kuzey İrlanda'da tüm kesimlerin destekleyeceği, bağımsız bir hakikat komisyonunun bugüne kadar kurulmamış olmasının başlıca iki nedeni var denebilir. İlki, kamuoyunda "hakikate ulaşmak" için komisyon kurulmasından daha etkili yöntemlerin olduğuna ve bir hakikat komisyonunun Kuzey İrlanda'da failleri yargılama ve cezalandırma gücüne sahip olamayacağına yönelik inanç.¹⁵⁴ İkincisi, Belfast Antlaşması'nın taraflar arasında siyasi güven sağlamaktan çok, her iki tarafın da kendisini haklı ve muzaffer görmesine yol açması, bilhassa sadakatçi paramiliter grupların bir hakikat komisyonuna şüpheli yaklaşımı.¹⁵⁵

Bir hakikat komisyonunun yokluğunda İrlanda ve Britanya'da "tepeden inme", hukuki ve siyasi pek çok hakikat arama girişimi gerçekleşti. Bunların en önemlisi, hükümet girişimiyle geçmişe yönelik kapsamlı ilk hakikat süreci olan, 2007 yılında Kuzey İrlanda İçişleri Bakanı'nın talimatıyla kurulan "Geçmiş Üzerine Danışma Grubu"dur. Hükümet mensupları, sivil toplum kuruluşları ve dini cemaatlardan temsilcilerden oluşan grubun amacı, "Kuzey İrlanda toplumuna geçmiş 40 yılın mirasına nasıl yaklaşmak gerektiği konusunda danışmak ve geçmişte yaşanan olaylar tarafından gölgelenmemiş, ortak bir geleceğin inşasına yardımcı olacak adımların atılması için uygun tavsiyelerde bulunmak" olarak duyuruldu.¹⁵⁶

¹⁵⁴ 2004 yılında Kuzey İrlanda'da yapılan bir ankette katılımcıların %84'ü komisyonun bir mekanizma olarak "doğruyu söylemeyeceğini", %65'i ise daha iyi yöntemler olduğunu düşünüyordu. Şayet bir hakikat komisyonu kurulursa uluslararası kurumlar tarafından yönetilmesi ve af çıkarmaması üzerine olan fikir birliği, yerel kurumların yönettiği ve tanıklıklar karşılığında affın çıkarıldığı Güney Afrika'daki TRC örneğine karşı duyulan kuşkuculuğun bir ibaresi olarak görülebilir. Bkz: Lundy, P., McGovern, M. "A Truth Commission for Northern Ireland?". 2006.

¹⁵⁵ Little, A. "Disjunctured Narratives: Rethinking Reconciliation and Conflict Transformation". 2012.

¹⁵⁶ McEvoy, K. "Dealing With The Past? An Overview of Legal and Political Approaches Relating to the Conflict in and about Northern Ireland". 2013:4.

Danışma Grubu'nun yanında, Kuzey İrlanda'da geçiş döneminde çok önemli yeri olan pek çok kamu soruşturması gerçekleşti.¹⁵⁷ İrlanda ve Britanya hükümetlerinin teşvikiyle başlatılan bu soruşturmalar, uluslararası ya da tarafların güvendiği ulusal hakimlerin başkanlığını yaptığı komisyonlar tarafından yürütüldü. Amaçları Danışma Grubu'nun ya da muhtemel bir hakikat komisyonunun aksine, belirli bir olaya odaklanarak, failleri ve tarihsel gerçekleri aydınlatmak, muhtemel soruşturma süreçleri için tavsiyelerde bulunmaktı. Öldürülen ve kaybedilenlerin ailelerinin ve yakınlarının girişimleri, kamu soruşturmalarının başlamasında ve süreklilik kazanmasında çok önemli bir role sahip oldu. Kamu soruşturmalarının belki de en önemlisi, "Kanlı Pazar"ın (*Bloody Sunday*) ardında yatan gerçekleri ortaya çıkarmak için kurulan Saville Soruşturması'dır (*Saville Inquiry*). Saville Soruşturması'nın en çarpıcı yetkisi, kanıt toplamak ve tanıkları Yüksek Mahkeme önüne çıkarmak için hukuki yaptırım gücünü elinde bulundurmasıydı.

Hükümetler ve kurumlar tarafından yürütülen diğer önemli hakikat girişimleri, kayıpların soruşturulması için Britanya ve İrlanda hükümetlerinin ortak girişimiyle kurulan "Kayıplardan Kalanların Bulunması için Bağımsız Komisyon" (*The Independent Commission for the Location of Victims Remains*) ve Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı içerisinde kurulan, 1968 ile 1998 yılları arasında Kuzey İrlanda'da yaşanan tüm ölümleri yeniden inceleme amacını taşıyan bir geçiş dönemi adaleti mekanizması olan "Tarihsel Araştırma Takımı"dır (*Historical Enquiries Team*). Bunların yanında sivil toplum çabaları ve farklı toplumsal kesimlerin girişimleriyle gerçekleştirilen pek çok hafızalaştırma, soruşturma ve tanıklık toplama çalışmaları da mevcuttur.

¹⁵⁷ Soruşturmalarından birkaçı: Saville Soruşturması, Cory Collusion Soruşturmaları, Pat Finucane Davası, Smithwick Mahkemesi.

c. Yapı, İşleyiş ve Faaliyetler

"Geçmiş Üzerine Danışma Grubu", Kuzey İrlanda İçişleri Bakanı'nın belirlediği dört başkan tarafından toplanan altı kişi ve iki uluslararası danışmandan oluşuyordu. Grup Eylül 2007'de yaptığı bir çağrıyla Kuzey İrlanda'nın son 40 yılının mirasının en iyi nasıl temsil edilebileceği konusu üzerinde fikirlerini ve hikayelerini paylaşmak isteyen herkesi davet etti. Grup, çağrıyla duyurmak için hem Britanya'da hem de Kuzey İrlanda'da geniş çaplı bir medya kampanyası başlattı, ilgili kurumlara ve milletvekillerine davetiyeler gönderdi, farklı kamusal platformlarda buluşmalar düzenledi. Grup'tan bağımsız pek çok kurum da bu sırada "geçmişle yüzleşmek" konusunda çalıştılar, seminerler ve konferanslar düzenledi. İrlanda ve Büyük Britanya'da farklı mekanlarda yapılan buluşmalarda grup 290 yazılı tanıklık, 2086 standardize edilmiş mektup ve 141 özel görüşme topladı, sonuçları İrlanda İçişleri Bakanı'na kamuya açık bir rapor olarak sundu.¹⁵⁸

Kamusal soruşturmalar, hukuki yetkilerini de kullanarak siviller, adli uzmanlar, siyasetçiler, polisler, istihbaratçılar ve din adamları dahil binlerce tanıklığı dinlediler. Tanıklıkların kamuya açık bir şekilde dinlenmesi, hesap verilebilirlik açısından yapıcı adımlar atılmasına, taraflar arasında siyasi güvenin oluşmasına yardımcı oldu. Ancak soruşturmaların sonuçlarının siyasi bağlayıcılığı olmadığı için bu tür soruşturmalar henüz faillerin yargılanmasına yol açmadı.

Tarihsel Araştırma Takımı, Kuzey İrlanda'daki polis teşkilatının girişimi olarak emekli polis memurları ve sivilleri görevlendirdi. Yetki alanı Kuzey İrlanda ve Britanya'nın diğer kısımlarıyla sınırlıydı, ancak 2013 yılının ortasında 2.068 vakayı yeniden soruşturmaya açabildi, bunların 1.713'ü sonuçlandı.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Kieran McEvoy, "Dealing With The Past? An Overview Of Legal And Political Approaches Relating to the Conflict In and About Northern Ireland", *Healing Through Remembering*, Kasım 2013, sf. 4.

¹⁵⁹ Kieran McEvoy, "Dealing With The Past? An Overview Of Legal And Political Approaches Relating to the Conflict In and About

d. Yapılan Tespitler, Tavsiyeler ve Siyasi-Hukuki Etkileri

Geçmiş Üzerine Dayanışma Grubu raporunda 31 farklı tavsiyede bulundu; bunlardan en önemlisi yüzleşme, adalet ve bilgi toplama süreçlerini denetleyecek, uluslararası insan hakları camiasından bir kişi tarafından yönetilecek, iki de ulusal temsilciyle tamamlanacak bir "Miras Komisyonu"nun (Legacy Commission) kurulmasıydı. Ancak raporda yer alan tavsiyeler, "1966'dan beri Kuzey İrlanda'daki çatışma sürecinde hayatını kaybetmiş herkesin yakınlarına" 12.000 Pound tazminat ödenmesi önerisi nedeniyle arka plana itildi. Tazminat önerisi nedeniyle rapor şiddetli protestolarla karşılaştı ve çok eleştirildi. Eleştirilerin odağında, çatışmaları takip eden yüzleşme ve geçiş dönemi adaleti süreçlerinde kimin mağdur, kimin fail olarak belirleneceği sorusu yatıyordu.¹⁶⁰ Raporun sunduğu detaylı öneriler, kamuoyunda tazminat kadar yankı uyandırmadı ve tamamı reddedildi. Raporun etkisizliğinin ardındaki başlıca neden, Dayanışma Grubu'nun "tepeden inme" yapısıyla çatışmanın taraflarının güvenini kazanamamasıydı. Bununla birlikte Britanya tarafının kapsamlı bir hakikat komisyonunu çoğunlukla reddetmesi, İrlanda tarafının (özellikle Sinn Féin'in) ise kapsamlı bir komisyonu olmazsa olmaz görmesi raporun etkisizliğinin başka bir nedeniydi.

Kamusal soruşturmalar, yalnızca devlet nezdinde failleri soruşturduğu, paramiliter örgütleri incelemeyeceği için çokça eleştirildi. Ayrıca yapısal ayrımcılıkları, şiddet aygıtlarını ifşa etmekten ziyade tekil olaylara odaklanıyorlardı, bu da mevcut yasalarla sınırlı kalan pahalı soruşturma süreçleri olmalarına neden oldu. Benzer bir şekilde, Kayıplardan Kalanların Bulunması için Bağımsız Komisyon da 1999 tarihli "Maktullerin Bedenlerinin Bulunmasına Yönelik Kanun" ile kurulmuştu. Her ne kadar dokuz beden

Northern Ireland", *Healing Through Remembering*, Kasım 2013, sf. 39.

¹⁶⁰ Kieran McEvoy, "Dealing With The Past? An Overview Of Legal And Political Approaches Relating to the Conflict In and About Northern Ireland", *Healing Through Remembering*, Kasım 2013, sf. 5.

bulunmasını sağlasa ve kayıp yakınlarının baskısıyla oluşturulduğundan ötürü siyasi ve ahlaki bir gücü olsa da, bulunan kanıtlar soruşturma açmak için kullanılamıyordu, bu da failer için *de facto* af anlamına geldi.

e. İrlanda'daki Hakikatlerin Ortaya Çıkarılması Sürecini Diğer Deneyimlerden Ayıran Özellikler

■ İrlanda'da kapsamlı bir hakikat komisyonu yerine, farklı yapıları, amaçları ve işleyişleri olan pek çok girişim oldu. Farklı nitelikleriyle bu girişimler hakikate ulaşmak için pek çok farklı yöntem olduğunu bir kez daha gösterdi.

■ "Tepeden inme" girişimlerin yanı sıra hak savunucularının ve kayıp yakınlarının yürüttüğü hafızalaştırma çalışmaları da hakikat arayışlarını doğrudan etkiledi. Bu türden çalışmaların hem siyasi etkileri hem de etik sorunları pek çok tartışma yarattı. Bunun bir örneği, Boston Koleji'nde yapılan bir hafızalaştırma projesinin 2014 yılında Sinn Féin lideri Gerry Adams'ın tutuklanmasına yol açmasıdır.¹⁶¹

KAYNAKÇA

- Arsenault, M.; Sampson, Z. T.; Fox, J. C. (1 Mayıs 2014). BC's Irish Project Leads to the Arrest of Gerry Adams. *Boston Globe*. <http://www.bostonglobe.com/metro/2014/04/30/sinn-fein-leader-gerry-adams-arrested-connection-with-ira-murder/xUrADTJZCihQMZSExLiAlM/story.html>
- Bickford, L. (2007). Unofficial Truth Projects. *Human Rights Quarterly*, Cilt:29/4, 994-1035.
- Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (United States Institute for Peace [USIP]). Truth Commission: Guatemala, Truth Commissions Digital Collection. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-guatemala>
- Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (United States Institute for Peace [USIP]). Truth Commission: Timor-Leste (East Timor), Truth Commissions Digital Collection. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-timor-leste-east-timor>
- Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (United States Institute for Peace [USIP]). Truth Commission: Sierra Leone, Truth Commissions Digital Collection. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-sierra-leone>
- Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (United States Institute for Peace [USIP]). Truth Commission: Peru, Truth Commissions Digital Collection. <http://www.usip.org/publications/truth-commission-peru-01>
- Chapman, A. R.; Ball, P. (2001). The Truth of Truth Commissions: Comparative Lessons from Haiti, South Africa, and Guatemala. *Human Rights Quarterly*, Cilt:23/1, 1-43.
- Collier, R. B. (1999). *Paths Toward Democracy: The Working Class and Elites in Western Europe and South America*. ABD: Cambridge University Press.
- Dictaan-Bang-oa, E. P.; Medrana, J. G. L. (2004). The Guatemala Peace Agreements of 1996: A Case Study. *Beyond the Silencing of the Guns* içinde (der.) Chandra K. Roy, Victoria Tauli-Corpus & Amanda Romero-Medina, Tebtebba Foundation, 106-126.
- Dougherty, B. K. (2004). Searching for Answers: Sierra Leone's Truth & Reconciliation Commission. *African Studies Quarterly*, Cilt:8/1. 39-56.
- Filho, P. C. (2012). Truth Commission in Brazil: Individualizing Amnesty, Revealing the Truth. *The Yale Review of International Studies*. <http://yris.yira.org/essays/440>
- Goodwin, J. (2001). *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*. ABD: Cambridge University Press.
- Grandin, G. (2005). The Instruction of Great Catastrophe: Truth Commissions, National History and State Formation in Argentina, Chile and Guatemala. *The American Historical Review*, Cilt:110/1, 46-67.
- Gustafson, K. C. (2007). CIA Machinations in Chile in 1970: Reexamining the Record. *Studies in Intelligence*, Cilt:47/3.

¹⁶¹ Arsenault, M., Sampson, Z. T., Fox, J. C. "BC's Irish Project Leads to the Arrest of Gerry Adams". 2014.

- Hayner, P. B. (1994). Fifteen Truth Commissions - 1974 to 1994: A Comparative Study. *Human Rights Quarterly*, Cilt:16/4, 598-655.
- Hirayabashi, J. A. (2008). 'Concentration Camp' or 'Relocation Center' – What's in a Name? *Discover Nikkei*. <http://www.discovernikkei.org/en/journal/2008/4/24/enduring-communities/>
- Hirst, M.; Varney, H. (2005). Justice Abandoned? An Assessment of the Serious Crimes Process in East Timor. *International Center for Transitional Justice*, Occasional Paper Series.
- Human Rights Watch. (2005). Morocco's Truth Commission. <http://www.hrw.org/reports/2005/11/27/moroccos-truth-commission>
- International Crisis Group, Africa Briefing (2002). *Sierra Leone's Truth and Reconciliation Commission: A Fresh Start?*
- Kashima, T. (1996). *Personal Justice Denied: Report of the Commission on Wartime Relocation and Internment of Civilians*. ABD: University of Washington Press.
- Le Grange, J. (2013). The Truth and Reconciliation Commission: Did it Fail to Resolve Conflict Between South Africans? *Electronic Journal of Negotiation, Conflict Resolution and Peacebuilding (NCRP)*. <http://www.ejournalncrp.org/the-truth-and-reconciliation-commission-did-it-fail-to-resolve-conflict-between-south-africans/#sthash.QU39vgh4.dpuf>
- Little, A. (2012). Disjunctured Narratives: Rethinking Reconciliation and Conflict Transformation. *International Political Science Review*, Cilt:33/1, 82-98.
- Lundy, P.; McGovern, M. (2006). A Truth Commission for Northern Ireland? Research Update, No:46. <http://www.ark.ac.uk/publications/updates/update46.pdf>
- McEvoy, K. (2013). *Dealing With The Past? An Overview of Legal and Political Approaches Relating to the Conflict in and about Northern Ireland*. Belfast: Healing Through Remembering.
- Rotberg, R. (2000). Truth Commissions and the Provision of Truth, Justice, and Reconciliation. *Truth V. Justice: The Morality of Truth Commissions* içinde (der.) Robert I. Rotberg ve Dennis Thompson, Princeton NJ: Princeton University Press, 3-21.
- Starn, O. (1986). Engineering Internment: Anthropologists and the War Relocation Authority. *American Ethnologist*, Cilt:13/4, 700-720.
- Strategic Choices in Design of Truth Commissions, Cases: Guatemala. <http://www.truthcommission.org/>
- The Sierra Leone Working Group on Truth and Reconciliation. (2006). *Searching for Truth and Reconciliation in Sierra Leone: An Initial Study of the Performance and Impact of the Truth and Reconciliation Commission*. <http://www.fambultok.org/TRCStudy-FinalVersion.pdf>
- Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice [ICTJ]). (2005). Accountability in Argentina. <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Argentina-Accountability-Case-2005-English.pdf>
- Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice [ICTJ]). Guatemala: Justice Delayed. <http://ictj.org/our-work/regions-and-countries/guatemala>
- Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice [ICTJ]). Timor-Leste: Justice Denied. <http://ictj.org/our-work/regions-and-countries/timor-leste>
- Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice [ICTJ]). (2014). On the Front Lines of Justice: The Struggle for Accountability in National Contexts. <http://www.ictj.org/news/front-lines-of-justice>
- Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice [ICTJ]). (2008). Research Brief: Selected examples of United States Commissions of Inquiry. <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-USA-Commissions-Inquiry-2008-English.pdf>
- Wilson, R. A. (2001). *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State*, ABD:Cambridge University Press.
- Yanagisako, S. (1985). *Transforming the Past: Tradition and Kingship Among Japanese-Americans*. ABD: Stanford University Press.

© Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2014

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, çatışma dönemlerinde ve otoriter yönetimler altında yaşanan ağır insan hakkı ihlallerinin açığa çıkarılmasına, bu ihlallerle ilgili toplumsal hafızanın güçlendirilmesine ve adalet arayışlarında mağdurların desteklenmesine geçiş dönemi adaleti perspektifiyle katkı sunmak amacıyla kuruldu. Geçmişle yüzleşme ve hesaplaşmanın gerçekleşmesi için, yaşanan sistematik ve ağır insan hakkı ihlallerinin uluslararası standartlara uygun bir şekilde belgelenmesi, bu ihlallerin yaşandığı alanlarda bastırılmış alternatif anlatıların toplanarak farklı toplumsal kesimlere yayılması ve hak ihlaline uğrayan grupların adalete erişiminin sağlanması gerektiği inancındayız.

Türkiye’de kalıcı bir barışın inşa edilmesi için, özellikle 90’lı yıllarda yaşanan ve toplumun geniş bir kesimi tarafından yok sayılan zorla göç, yasadışı ve keyfi infazlar ve zorla kaybetmeler gibi devlet şiddeti pratiklerinin açıklıkla konuşulması, bu şiddete maruz kalanların taleplerinin tanınması ve bu şiddeti uygulayan yapının ve mümkün kılan kurumsal işbirliğinin açığa çıkarılması elzem. Türkiye’de bir hakikat komisyonunun kurulmasını tartışırken 30 yıllık kocaman bir dünya deneyimi bize hem bazı iyi örnekler sunuyor hem de farklı deneyimleri karşılaştırmalı inceleyerek Türkiye’nin ihtiyaç ve koşullarına göre şekillendirme olanağı tanıyor.

Elinizdeki bu yayın iki bölümden oluşuyor. Birinci bölüm geçiş dönemi adaleti konusunda çok uzun yıllardır dünyanın çok farklı ülkelerindeki çalışmalarıyla bilinen New York merkezli Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice – ICTJ) tarafından yayımlanmış *Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission* adlı yayının çevirisi. *Hakikatin Peşinde: Etkili bir Hakikat Komisyonu Yaratmanın Bileşenleri* adıyla Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi Başkanı David Tolbert’in önsözünü sunduğumuz bu yayın hakikat komisyonlarının kuruluş aşamasından, raporlama sürecine etkili uygulamalara genel bir bakış sunuyor.

İkinci bölüm ise Hakikat Adalet Hafıza Merkezi’nin çok çeşitli kaynaklardan derleyerek oluşturduğu 10 hakikat komisyonu ve 2 tarihsel uzlaşma komisyonu üzerine vaka örneklerinden oluşuyor. ICTJ’nin 20 yılı aşkın deneyiminden yola çıkarak yazılmış olan rehber niteliğindeki birinci bölüm ile somut vaka örneklerinin Türkiye’de barış sürecinde bir hakikat komisyonu kurulmasına yönelik tartışmalara katkı sunmasını umuyoruz.

9 786055 276072